

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: «L'alliberament polític. El sufragi femení a la premsa diària de la Segona República: la concessió del dret de vot a la dona al 1931 i la seva participació en les eleccions generals de 1933. El cas de *El Dia*.»

NOM AUTOR: Natalia Aguiló Cabrera

Memòria del Treball de Final de Màster

Màster Universitari de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió
(Especialitat/Itinerari d _____)
de la
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic 2014/2015

Data: 1/9/2015

Signatura de l'autor

Nom Tutor del Treball: Antoni Marimon Riutort

Signatura Tutor

Nom Cotutor (si escau)

Signatura Cotutor

Acceptat pel Director del Màster Universitari de Patrimoni Cultural: Investigació i Gestió

Signatura _____

◆ Índex:

1. Introducció.	3
1.1. Metodologia.	3
1.2. Estructura.	6
1.3. Hipòtesi i objectius.	8
2. Estat de la qüestió.	11
2.1. Historiografia de la Segona República.	11
2.2. Historiografia sobre la qüestió de la dona.	17
3. La premsa mallorquina durant la Segona República.	22
3.1. El cas de <i>El Dia</i>	29
4. Contextualització històrica de la Segona República.	35
4.1. La proclamació de la Segona República i el Bienni Progressista (1931-1933).	36
4.2. El Bienni Radical-Cedista (1934-1936).	38
4.3. El Front Popular (febrer-juliol 1936).	40
5. Canvis i pervivències en la condició de la dona amb l'arribada de la Segona República.	42
6. Dones: drets i política.	50
6.1. La concessió del dret de vot a la dona al 1931.	54
6.2. El sufragi femení a les eleccions generals de novembre de 1933. ...	63

7. Les protagonistes.	88
8. Conclusions.	96
9. Observacions.	108
10. Bibliografia.	110
11. Annex documental.	118

1. Introducció.

Personalment crec que hi ha certs períodes de la nostra història que han cridat més l'atenció que altres i que hagin estat bons o dolents s'han fet atractius per la gent. Un dels grans oblidats, tal vegada eclipsada per tot lo que va suposar després la terrible Guerra Civil o el franquisme, és la Segona República. El meu objectiu en fer aquest treball, no ha estat altre que intentar posar de manifest un període de la nostra història que va suposar tota una sèrie de canvis sense precedents i que no poden ser oblidats. Crec que era interessant saber com va afectar al conjunt de l'Estat però especialment a Mallorca a través d'una publicació concreta de la premsa diària del moment. La lluita d'unes persones per atorgar drets i llibertats a una societat que necessitava reformes urgentment, que patia malestar, crisis, una deficient educació... des de molt de temps enrere. Gent avançada que només volia millorar el país i treure-lo d'aquesta endarrerida situació. Evidentment no ho varen tenir gens fàcil. L'oposició sempre va estar present i durant la pròpia República hi va haver gent encarregada de donar marxa enrere a les reformes que s'anaven proposant. De totes maneres, durant els anys republicans, Espanya va poder començar a conèixer el que significava la paraula llibertat.

La justificació d'aquest tema, com un bon tema per un TFM és l'interès d'aquest estudi per esbrinar, a través d'un patrimoni cultural tan important per l'època contemporània com és la premsa, quin paper va tenir la dona políticament dins la Segona República a Mallorca en dos moments claus com varen ser la concessió del dret de vot i la seva participació en les eleccions generals de 1933 i contribuir, no només a l'estudi d'aquest període ,si no també fer una aportació als estudis de gènere.

1.1. Metodologia.

Aquest treball està emmarcat dins la història política i cultural, centrat en un àmbit concret com son les Illes Balears i específicament Mallorca. Per això, s'ha

intentat combinar:

- La nova història política, ja que la concessió del vot a la dona és un fet eminentment polític i René Remond¹, al gran memorial de la història política a França ha destacat precisament la importància de les eleccions com a exponent de les idees polítiques, la praxis i la forma en que es desenvolupen en una conjuntura concreta.

- H^a Social, ja que la premsa està molt vinculada a la societat concreta que la produeix i llegeix i s'ha de recordar que la qüestió de la dona té una enorme importància social.

- H^a cultural, ja que la premsa també és cultura.

En ocasions aquest treball s'endinsa en aspectes molts concrets, però la interacció dels diferents factors i el gruix de les estructures històriques poden ser investigats millor a l'interior de petites unitats. Ara bé, aquesta història local, com a indicat l'historiador Jürgen Kocka², ha d'estar lligada a problemes d'abast més ampli que transcendeixi el cas específic. Hem de tenir en compte i reivindicar la importància que té la història local en un àmbit insular com és el nostre. És destacat el pes de la història local dins àmbits amb possibilitats geogràfiques limitades com són unes illes. La insularitat és un handicap per l'investigador, que veu limitades les seves possibilitats d'accedir a segons quin tipus d'informació. Per això recorre al que té al seu abast i una de les possibilitats amb més èxit és la història local, que per altra banda és de gran interès tant per habitants com per als naturals d'aquell lloc amb l'afegit de que estudis d'àmbits territorials locals poden donar informació complementària a un àmbit local més general.

La premsa és un patrimoni cultural molt important i en greu perill de desaparició que a nivell insular, només una petita part està digitalitzat. Molta de la premsa que no està digitalitzada ja està tan deteriorada per el pas del temps, que no es pot consultar.

1 Una obra molt completa de René Remond i que cal destacar en aquest sentit on també exposa aquestes idees és: *El Siglo xx. De 1914 a nuestros días*. Editorial Vicens-Vives. 1983.

2 KOCKA, Jürgen: *Historia social y conciencia histórica*. Marcial Pons, Ediciones de Historia S.A., Madrid, 2002. Pàg. 245.

Per tant hi ha un important risc de desaparició de tot aquest patrimoni i mentre hi hagi la possibilitat, s'hauria d'intentar posar remei i no consentir la seva pèrdua.

A part de la història política i cultural, en aquest treball, com he dit, ens endinsarem en la història social de la dona per poder veure amb el ulls del moment el ressò que va tenir un fet tant important com fou el sufragi femení i les seves conseqüències. La Segona República intentà fer grans canvis dins l'Espanya de l'època, alguns amb èxit i altres no passaren de ser projectes, per això és important aprofundir en un d'aquests èxits i quines repercussions va tenir social, cultural i políticament utilitzant una font directa com és la premsa i poder comprovar així que es publicava i quina visió es donava de del sufragi femení.

No hem d'oblidar la importància de la interdisciplinarietat en els estudis actuals per tenir un abast de coneixement més ampli. En aquest treball es conjuguen dues disciplines que es complementen perfectament com són el dret, periodisme i la història.

La metodologia concreta que he seguit per la realització del TFM ha estat una combinació de treball d'investigació i recerca i bibliogràfic. Com es veu, les meves fonts de consulta han estat la premsa diària del període republicà i fonts secundàries.

Per el que fa a la part d'investigació i recerca és fonamental la consulta de la premsa diària mallorquina de la Segona República, especialment del diari *El Dia*, per la qual cosa fou indispensable la consulta *in situ* a la biblioteca de Can Sales a Palma on es conserven microfilmats aquests diaris. També serà d'ajuda complementària la consulta a Internet de la xarxa d'hemeroteques virtuals.

Crec que en aquest treball de final de màster és indispensable fer una aproximació històrica al període republicà i aquí és on entra en joc el suport bibliogràfic. No hi ha gaire problemes en trobar llibres referents a la Segona República a Mallorca, encara que és cert que de vegades per trobar informació s'han de consultar llibres que no son pròpiament de la Segona República, si no que son de la Guerra Civil o dels anys posteriors però que tenen qualche capítol referent al període republicà. Per tant, s'utilitzaran llibres de caràcter general i altres molt més concrets, com el Joan Oliver

Araujo, per el que fa a la part política, o també de consulta ineludible son les xxv Jornades d'Estudis Locals dedicades a la Segona República a les Illes Balears coordinades per el professor Sebastià Serra Busquets i Arnau Company Mates. Altres també de consulta indispensable i més específics per la part en concret de la dona, son obres d'autores com Mary Nash, o els estudis d'Anna Aguado, Isabel Peñarrubia o Joana Mª Escartín. Per el que fa a la premsa, una guia molt útil és el catàleg d'Arnau Company, que recull 100 anys de premsa diària a les Illes.

No hem d'oblidar també, la necessària consulta de la Constitució de 1931.

1.2. Estructura.

Per el que fa a l'estructura del treball he cregut oportú que el primer punt fos l'estat de la qüestió. Aquesta aproximació historiogràfica l'he dividit en dos grans blocs que crec que resumeixen l'essència d'aquest treball: la Segona República per una banda i per l'altra, la qüestió de la dona en aquest període històric:

1. Historiografia de la Segona República.
2. Historiografia sobre la qüestió de la dona durant la Segona República.

Menció a part, i per això ho he posat en un altre apartat, és la premsa que es publicava a Mallorca durant la Segona República, la font primordial per l'elaboració d'aquest treball. Per això, he fet tota una relació de les publicacions que hi havia així com una breu història de les mateixes, posant especial èmfasi en les publicacions diàries que com veurem eren quatre: *La Almudaina*, *La Última Hora*, *Correo de Mallorca* i *El Dia*. Aquest darrer diari te dedicat un subapartat dins aquest capítol del treball, per que ha estat la meva font de capçalera i el diari que he estat treballant en la meva investigació d'aquest tema, per tant he cregut que necessitava una menció especial. La tria de *El Dia* per el meu estudi no ha estat casual. Primer vaig fer una consulta completa dels quatre diaris que ja he mencionat i del període que volia tractar: la concessió del vot a la dona a l'octubre de 1931 i la seva participació en les eleccions generals de 1933. Una vegada consultats, i coneixent que ja hi havia un

estudi similar³ del diari *La Almudaina* que m'ha servit de referència per realitzar aquest treball, el vaig descartar i vaig triar el que ens aportava més informació i que tenia més notícies i articles sobre el tema, amb lo qual era amb el que podia treure més suc a un tema ben interessant.

Una vegada donades a conèixer les fonts en les que m'he basat, s'exposa el treball. Primer de tot el lector es trobarà amb una contextualització històrica de la Segona República. Farem un viatge en el temps i situarem al lector davant els fets més representatius d'aquest període històric, centrant-nos especialment en els aspectes polítics que son els que més ens interessen en aquest treball i que seran generals a tot l'Estat, però veurem també les peculiaritats del cas mallorquí i quina era la situació política a la balear major. Això serà un petit aperitiu del que el lector es trobarà en les pàgines següents, ja que és necessari contextualitzar el moment històric per comprendre bé tot el que després s'exposarà i la importància que va tenir.

El treball està estructurat en dos grans blocs:

1. Canvis i pervivències en la condició de la dona amb l'arribada de la Segona República.

Aquest serà el punt de partida de la nostra investigació que arranca just després de la concessió del dret de vot a la dona a l'octubre de 1931. A través de les notícies i articles publicats a *El Dia* faré un anàlisi de quins canvis i quines pervivències es varen dur a terme en la figura de la dona d'aquest període. Veurem com una nova dona estava emergent i si això estava relacionat o no amb la concessió del sufragi femení.

2. Dones i política

2.1. La concessió del dret de vot a la dona al 1931.

2.2. El sufragi femení a les eleccions generals de novembre de 1933.

Aquest és l'epicentre de tot el treball. Aquí trobarem el punt clau de la meua

3 CASTELLS VALDIVIELSO, Margalida: "L'assoliment del sufragi femení i les eleccions del 33 a Mallorca: tractament de la qüestió en el diari *La Almudaina*". Dins *La Segona República: XXV Jornades d'estudis històrics locals: Palma del 22 al 24 de Novembre de 2006*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007.

investigació. A través de les notícies publicades a les pàgines de *El Dia* seguirem el nostre recorregut en la figura de la dona d'aquest període, analitzaré quin tractament és feia d'aquestes notícies i quina repercussió tenien al carrer uns fets de vital importància com foren tant la concessió de dret de sufragi com la participació de la dona en les eleccions generals de 1933 i quines conseqüències va tenir tot això.

Dins l'estructura del treball, el següent punt l'he titulat «Les protagonistes». En aquest apartat només he volgut fer un petit homenatge a la figura de totes aquelles dones més representatives dins la política tant nacional com local de la Segona República. Posar-lis cara i fer una petita biografia seva a les dones que tantes vegades apareixeran citades al llarg d'aquest treball i d'altres, com és el cas de la política local, de dones que si bé no apareixen per que *El Dia* no les mencionava, sí que mereixen un lloc a aquestes pàgines per la gran tasca que varen dur a terme.

Seguidament trobarem les conclusions arribades amb l'elaboració d'aquest treball i un altre apartat que he inclòs és el de «observacions» per poder explicar algunes coses de l'elaboració d'aquest TFM.

Per acabar estructura d'aquest treball, el lector es trobarà amb una extensa bibliografia sobre totes les qüestions que s'han anat tractat. Bibliografia que es divideix en: bibliografia general i específica de la Segona República, de la qüestió de la dona i de la premsa.

I finalment un annex documental on el lector podrà trobar una selecció transcrita de les notícies del diari *El Dia* utilitzades en aquest treball, així com també documentació gràfica complementària que pot esser del seu interès.

1.3. Hipòtesi i objectius.

La dona va adquirir per primera vegada amb l'arribada de la Segona República un protagonisme desconegut fins aleshores. Un dels temes cabdals i referent ineludible quan es parla de la Segona República és el tema del sufragi femení però això, com veurem, no va ser suficient per ser un dels temes més tractats per la premsa

del moment. Precisament en aspectes com aquest, és on radicava l'essència de la Segona República, en com va canviar el dia a dia de la gent normal del carrer.

La hipòtesi inicial que faig és el progressiu protagonisme de la dona en la vida política durant la Segona República.

A més, amb l'elaboració d'aquest treball m'he plantejat una sèrie d'objectius que pas a enumerar a continuació:

Objectius generals:

1. Ressaltar la importància que va tenir la Segona República dins la nostra història per el que fa al paper de la dona dins la societat.

2. Conèixer com la premsa diària del període republicà tractava el tema del sufragi femení.

3. Conèixer diferents tipus de publicacions existents a Mallorca i quin enfocament donaven d'un mateix tema.

Objectius específics:

4. Esbrinar quins son els arguments a favor i en contra de la concessió del vot a la dona.

5. Veure si la dona apareixia només a la premsa amb temes claus del període, com amb la concessió del dret a vot, o si també sortia en premsa en altres tipus de notícies.

6. Veure fins a quin punt la figura de la dona apareixia en l'esfera pública.

Fonamentalment el resultat principal que esper obtenir amb la realització d'aquest treball de fi de màster, és fer una feina útil per poder contribuir a l'estudi del període republicà a Mallorca. Com ja he comentat abans, el tema de la Segona República és un tema cabdal dins la nostra història recent i que com també ja he dit, historiogràficament es va tractant de cada vegada més, però encara hi ha un llarg recorregut per fer, ja que fins fa relativament poc temps no s'han començat a fer realment estudis seriosos d'aquest període.

Per això he volgut continuar aquests estudis però he volgut tractar el tema analitzant-ho des de un punt de vista diferent com era el que ens podia oferir una

publicació diària de la Segona República com era *El Dia*, en un moment clau per la història de la dona i a més a més com aquest fet va influir en la història política, social i cultural. Esper amb aquesta eina aconseguir el meu propòsit.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ.

2.1. Historiografia de la Segona República.

Per tots és sabut que els anys en que Espanya gaudí de la Segona República va ser un període de llibertat i modernització sense precedents fins aleshores. Ampliació de drets, diferenciació Estat-Església, millores en l'educació, sanitat, major respecte a la pluralitat dels pobles que conformaven Espanya... Tot això va ser fruit d'un gran esforç o al manco l'intent de dur-ho a la pràctica, ja que la República no ho va tenir gens fàcil per dur a terme els seus intents reformadors. Però, és aquesta una visió unànime del que va ser la Segona República? Què ens diu la historiografia d'aquest moment històric?

Per poder estudiar aquest període de la nostra història, és necessari començar aquest treball posant damunt la taula un estudi de l'estat de la qüestió per conèixer quines son les fonts historiogràfiques de les que disposam.

La Segona República a Espanya és un període que de cada vegada suscita més interès entre els historiadors. Ja al 1993, M.ª Gloria Núñez Pérez ens va oferir una bibliografia comentada sobre les obres que s'havien publicat d'aquest moment històric, lo que posava de manifest el gran nombre de publicacions que tenim al nostre abast – més de 4.500 publicacions fins al 1990⁴ –. Fer un estat de la qüestió fins els nostres dies de totes aquestes obres seria un treball que bé mereixeria un estudi tot sol i tampoc és l'objectiu del meu treball, però sí que és necessari fer-ho a nivell general i veure que es van fent obres noves i/o revisions o noves edicions de clàssics. La majoria d'obres generals que trobam sobre la Segona República són obres que es varen fer a partir de la Transició democràtica espanyola i a mesura que ens apropem a l'actualitat és quan trobam més estudis del període republicà.

Es varen començar a fer estudis historiogràfics de la Segona república a partir

4 RUIZ-MANJÓN, Octavio: *La Segunda República española. Balance historiográfico de una experiencia democratizadora*. Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2006. Pàg. 279.

dels anys 70, encara amb la dictadura franquista en les espatlles dels espanyols, per tal de cercar un culpable de la Guerra, per això moltes d'aquestes primeres obres que trobam són llibres que no estan dedicades exclusivament a la Segona República, si no que s'emmarquen com a contextualitzadores d'uns fets posteriors. Serveixen per demonitzar un període històric que, segons aquestes obres pro-franquistes, irremeiablement ens va conduir a un dels episodis més dramàtics de la nostra història recent.

Per contra, la historiografia democràtica ha volgut enaltir els valors positius del que va ser la primera democràcia espanyola exaltant els seus avanços polítics i socials. Per tant, dins la historiografia podem trobar obres dedicades exclusivament a la Segona República i altres obres que tenen un abast més ampli dins la història general d'Espanya, de la Guerra Civil o del franquisme que inclouen capítols dedicats a aquest període històric.

A partir dels anys 90, es va dur a terme una campanya revisionista entre diversos autors que feien un reciclatge dels arguments propagandístics de Franco. Només Stanley Payne com historiador professional va donar suport a aquest revisionisme, que tenia al capdavant a Pío Moa i que va estar en relatiu auge fins que al 2006, amb motiu del 75e aniversari de la Segona República, va haver una proliferació de literatura que commemorava aquest període amb un punt de vista totalment diferent. No es veia la Segona República en la seva totalitat com una fase prèvia a la Guerra Civil, si no que el conflicte bèl·lic era una conseqüència de la revolució del 36.

Així i tot, la desaparició de l'escola revisionista de Moa, va donar pas a un neorrevisionisme, que posava en entredit el nou prestigi de qual ara gaudia la Segona República. La seva base és, que si bé és possible que no fos un període històric tan terrible per la història d'Espanya ni mereixia el cop d'Estat que va desencadenar en la Guerra Civil, la seva fi no va ser un mal per al país perquè mai va ser el model democràtic que volien fer creure els seus partidaris.⁵

5 http://elpais.com/diario/2011/06/12/opinion/1307829612_850215.html [data de consulta 4 d'octubre de 2014]

Com podem veure son dues versions totalment oposades d'un mateix període històric i que queden de manifest en la historiografia. Queda en mans dels lectors triar quina visió l'interessa més llegir.

Fora entrar en polèmiques sí que he volgut fer una breu aproximació a algunes de les obres que he considerat mereixen ser citades com a exemples del que s'acaba d'exposar.

En aquest sentit és destacable l'obra de Paul Preston, *Revolución y guerra en España (1931-1939)*. És un d'aquests llibres que no està dedicat en exclusiva a la Segona República però sí que l'analitza com un component previ a l'esclafit de la Guerra Civil. El llibre de Walther Ludwing Bernecker, *Guerra en España 1936-1939*, és un altre dels indispensables o també destaca el de Richard Robinson, *Los orígenes de la España de Franco. Derecha, República y Revolución 1931-1936*. Tots tenen com a punt en comú que analitzen uns fets històrics posteriors però prenent la Segona República com a punt de partida

Per el que fa a obres dedicades exclusivament a la República, hi ha clàssics com el de Julio Gil Pecharroman, *La Segunda República Española (1931-1936)*. Aquest llibre intenta oferir una visió globalitzadora del que va suposar la Segona República en totes les seves vessants des de la seva constitució, passant per els seus èxits i fracassos. Pretén analitzant aquest moment històric per que entenguem com hem arribat a on estem avui en dia. O també per citar un altre exemple, el llibre de Joaquín Arrarás, *Historia de la Segunda República española*.

Actualment han sortit altres llibres que fan una revisió del que va suposar aquest moment històric, un exemple d'això és el llibre de Paco Elvira, *La Segunda República*, que si bé ens endinsa novament en aquest període, ho fa amb la novetat d'aportar un gran contingut gràfic amb fotografies poc conegudes dels seus protagonistes.

De les obres més actuals de l'estudi d'aquest període també destaca, *Breve historia de la Segunda República Española*, de Luís Enrique Íñigo Fernández, on l'autor ens ofereix una visió de la Segona República però amb els ulls posats en

l'actualitat i com l'estudi d'aquest període ens pot ser de gran utilitat avui en dia. També ho fa acompanyat de gran quantitat de mapes i fotografies que s'acosta més a l'estil de publicació d'avui en dia, defugint d'aquells manuals d'història del passat.

De cada vegada van sortint obres que analitzen fets concrets de la Segona República dins aquest context general, com per exemple, el llibre de Fernando de Meer, *La Constitución de la Segunda República*, o altres que estudien períodes concrets com els de José Luis García Delgado, *La II República española. El primer bienio* i, *La II República española. El bieno rectificador y el Frente Popular*. O també les relacions entre Església i Estat per exemple al llibre de M.I. Batllori i V.M. Arbeloa *Arxiu Vidal i Barraquer: Església i estat durant la Segona República Espanyola, 1931-1936: textos en la llengua original*.

Si ja en endinsam en fer un estat de la qüestió a nivell local, lo primer de tot cal dir que la informació que tenim de la Segona República a Mallorca és escassa, sobretot si ho comparam amb el període posterior de la Guerra Civil, molt més estudiat, encara que de cada vegada és publica més, sobretot en els darrers anys. Al igual que succeïa a nivell de la historiografia general no serà fins als anys 70 que hi comenci a haver més estudis i obres d'aquest tema i tal com acabam de veure, moltes vegades els estudis que s'han fet o les publicacions de les que disposam, analitzen la República com una avantsala de la Guerra Civil i no com un període anterior independent i per tant trobam referències d'aquest tema però dins obres de la Guerra Civil o del franquisme.

Ja durant el propi període republicà trobam algunes aportacions força interessants. El dirigent socialista i diputat per les Balears a Corts Constituents, Alexandre Jaume, va publicar a finals de 1933 un recull d'articles en forma de llibre, que va nomenar *Impresiones de un constituyente*, i que ens serveix per analitzar les posicions, percepcions i visions del primer diputat socialista de les Illes Balears al Parlament espanyol. Aquest mateix autor, al maig de 1935, també va escriure, *La insurrección de octubre. Cataluña, Asturias y Baleares*. És una de les primeres fonts bibliogràfiques que varen sortir sobre els fets revolucionaris d'octubre del 34 i va

comptar amb el testimoni de personatges presencials dels fets dels diferents pobles de Mallorca. L'obra s'estructura en tres parts, la tercera és la que fa referència a les Balears (capítols XVI-XXII) i als esdeveniments i la repressió a Palma, Alaró, Lloseta, Artà, Cala Rajada, Sencelles, Esporles, Sóller, Búger, Lluçmajor, Manacor, Felanitx, Andratx, Menorca i Eivissa.

Durant els anys de la Guerra Civil i els 40 els estudis publicats sobre la Segona República no foren gaire positius. Accentuaven la inestabilitat política, la tensió social, el sentiment antireligiós... Sorgiren publicacions encaminades a justificar l'aixecament militar i la imposició del nou govern imposat arran del cop d'Estat del 36 amb un to clarament pro-franquista. Bàsicament tot això eren llibres sobre la Guerra Civil, però que feien alguna referència al període republicà. Son representatives les publicacions sorgides arran del fracàs de l'expedició del capità Bayo entre el 36 i el 38.

Durant els anys del franquisme la tònica historiogràfica continuà essent la del període anterior, és a dir, publicacions molt crítiques amb el període republicà i de justificació del nou règim. Destacarien per exemple les obres del tinent coronel Gerardo Martínez de Tejada al 1939, *La artillería de Mallorca durante el Glorioso Alzamiento Nacional*. Al 1940, el també tinent coronel i cap de la prefectura de Serveis d'Intendència de Mallorca, Miquel Truyol Martorell publicà *La intendencia de Baleares en el Glorioso Movimiento Nacional 1936-1939*. O per exemple, citar també, com en aquest període es publicà al 1937 la primera biografia significativa sobre el general Francisco Franco, per part de Joaquín Arrarás.

A mida que avançam en el temps podem veure com els historiadors poc a poc defugien de tractar aquest tema des de un punt de vista estrictament històric i ja des de el decenni dels 60, el *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, dirigit per Bartomeu Barceló Pons, va incloure estudis sobre aspectes econòmics i demogràfics en el període que va de 1925 a 1936.

Al 1973, trobam una obra cabdal per estudiar l'època contemporània a Mallorca, que és el llibre de Pere Gabriel, *El moviment obrer a Mallorca*, on dedica una part de

la seva obra a estudiar el moviment obrer mallorquí durant el període republicà. Va utilitzar com a fonts la premsa obrera e informacions orals. També cal destacar al 1975, poc abans de la mort de Franco, l'obra de Gregori Mir, *El mallorquinisme polític (1840-1936). Del regionalisme al nacionalisme*, que va tenir un ampli ressò encara que el llibre es va haver de moure per la clandestinitat.

Durant la Transició democràtica els estudis es tornaren a centrar més en la investigació històrica, lo qual suposà una proliferació d'estudis sobre el sistema polític republicà i els partits polítics, pràctiques electorals, organitzacions obreres i la qüestió autonòmica.

Durant aquest període sorgí novament molta bibliografia sobre la Guerra Civil que feia constants referències a la Segona República. El 1975 es començà a editar la revista *Randa*, dirigida per Josep Massot i Muntaner. Els números 3 i 4 foren dedicats monogràficament a la República i la Guerra Civil a Mallorca. Un nou hite va ser al 1976 l'aparició del llibre del mateix Muntaner, *La Guerra Civil a Mallorca*, que es tractava d'un recull dels quatre articles publicats a *Randa*, però als quals hi havia afegit abundant informació.

A més d'aquests treballs cal mencionar també com al 1980 el professor Sebastià Serra i Busquets publicà un avanç de la seva tesi doctoral amb l'article *Fonts per a l'estudi de la Segona República a les Illes Balears*, on detallava les fonts per estudiar aquest període. Al 1981 presentava la seva tesis doctoral. Explicava les dinàmiques de cada una de les Illes i estructurava el treball en cinc apartats sobre l'evolució de la població, l'activitat econòmica, la situació laboral, l'evolució del poder polític i la discussió del avantprojecte del Estatut d'Autonomia de les Illes Balears.

Al 1983, Joan Oliver Araujo, va publicar *La Segunda República en Baleares: elecciones y partidos políticos (ensayo de sociología electoral balear)*, un estudi sobre les eleccions a les Balears durant el període republicà que es va convertir en una obra de referència sobre el comportament electoral a les nostres Illes durant la Segona República.

Puc destacar també com hi ha diferents treballs relacionats amb aspectes concrets

de la Segona República, com per exemple els estudis que s'han fet dels mitjans de comunicació d'aleshores, així per exemple al 1955 veim un treball de Lluís Alemany i Joan Muntaner Bujosa, *Las publicaciones periódicas en Mallorca (contribución a su estudio)*, que es tractava d'un estudi catalogal de les publicacions periòdiques de Mallorca des de 1779 fins al 1954 i que es manté inèdit. O molt més recentment destacar a Antoni Quintana, que publicà un treball sobre el paper de les publicacions periòdiques a Mallorca per aconseguir el bilingüisme de l'illa, analitzant sobre tot el paper de la revista *La Nostra Terra* i els setmanaris *La Veu de Mallorca* i *República*. Però analitzarem la premsa del període republicà en un altre apartat.⁶

Ressaltar també com fonts historiogràfiques per conèixer el període republicà, la informació que ens donen les biografies que s'han fet de personatges locals destacats del moment, com les de Joan March Ordinas, Gabriel Alomar i Villalonga, Llorenç Bisbal, Emili Darder...

2.2. Historiografia sobre la qüestió de la dona.

Menció a part havia de tenir en l'estat de la qüestió la historiografia de la dona a la Segona República.

No ha estat fins fa relativament pocs anys, que s'han començat a fer estudis de gènere. L'objectiu d'aquests estudis no era altre que posar de manifest la importància de la dona dins la societat. Es varen fer perquè es coneixes la seva història i per donar llum a un col·lectiu que durant molts de segles havia estat en obscuritat i per que eren tan protagonistes de la Història com els homes. La història de les dones de cada vegada interessa més, lo que ha fet que no només a nivell d'Espanya, si no a nivell internacional hi hagi una proliferació d'obres que tracten d'aproximar-nos al seu passat, sobretot per el que fa als seus rols familiars i la seva inserció en el món laboral, econòmic, social o industrial.

⁶ Aquestes obres estan aquí citades, com estat de la qüestió, perquè son obres historiogràfiques i no les pròpies publicacions de premsa.

En els anys 70 del segle xx es va produir una onada de feminisme que intentava rescatar i legitimar tota la història de la dona i que des de ençà, els estudis de gènere estan encaminats a tornar a les dones el seu passat sorgint també d'aquesta manera noves temàtiques, com la història de la família o de les mentalitats.

Lo més comú és trobar obres generals de la Segona República dedicant qualche dels seus capítols al tema de la dona i que a molts dels llibres que acab de citar a l'apartat 2.1. podem trobar. Però si ens volem endinsar en llibres dedicats exclusivament a la temàtica femenina hem de començar destacant obres de caràcter general com la de Bonnie S. Anderson i Judith Zinsser, *Historia de las mujeres: una historia propia*. Aquest llibre, publicat al 2009, és la millor síntesi que podem trobar sobre la història de les dones. Avarca des de la prehistòria fins pràcticament els nostres dies i analitza quines han estat les situacions de canvi al llarg del temps que han contribuït al seu desenvolupament.

Maria Antònia Bel Bravo publicà al 2009 un llibre titulat, *Mujer y cambio social en la Edad Moderna*, un llibre on segons la seva autora la dona ha estat el motor dels canvis socials durant l'Edat Moderna fins els nostres dies. La primera part del llibre analitza la importància que va tenir la dona en la societat moderna on l'Església i la família jugaven un paper essencial i remarca a aquelles que varen ser pioneres en el terreny de traspasar l'àmbit domèstic fins arribar a al situació de la dona actual amb la seva incorporació al mercat laboral i critica com això es va dur a terme en un món encara amb predominí masculí. A través de les seves pàgines remarca com varen ser els homes els que varen permetre aquesta incorporació, però que ho varen haver de fer pagant el preu de seguir les seves regles del joc.

Un altre llibre molt recomanat en aquest sentit i molt complet és el de Elisa Garrido, publicat al 1997 i titulat, *Historia de las mujeres en España*. En aquest cas el llibre es centra només en el cas de les dones espanyoles, que pretén abastar la història d'Espanya des de el punt de vista de les dones al llarg del temps també des de la prehistòria fins l'actualitat.

Però si bé tenim una autora de referència clau per aquest tema és Mary Nash.

Historiadora irlandesa nascuda al 1947 que es va especialitzar en l'estudi de la dona i del feminisme a Espanya. Autora de nombrosíssimes obres sobre el feminisme, la repressió i les dones al món. Cal destacar entre altres, *Feminidades y masculinidades: arquetipos y prácticas de género*. Publicat al 2014 és un llibre innovador que ens situa davant els diferents arquetipus de gènere des de els anys 20 fins la Transició democràtica espanyola. Amb el suport d'un gran equip d'especialistes darrera aborda moltes de les icones femenines i masculines qüestionant molt de mites.

Un altre de la mateixa autora que cal citar és, *Mujeres en el mundo*. En ell ens dona una visió renovada de les lluites col·lectives, del feminisme espanyol e internacional, del pacifisme, de la reforma sexual, les mobilitzacions obreres... i tota una sèrie de reivindicacions a favor dels drets femenins. O també és molt destacable la seva obra de l'any 2000, *Rojas: las mujeres republicanas en la Guerra Civil*. En aquest llibre analitza quin va ser el paper de les dones republicanes durant la guerra civil espanyola entre 1936 i 1939 des de la seva activitat a la rereguarda, l'activitat de les dirigents polítiques o la seva lluita en el camp de batalla.

Pilar Folguera, entre altres autores com Mª Isabel Cabrera Bosch, Amparo Moreno Sardà, Victoria Sendón de León... presenten un llibre que du per títol, *El feminismo en España: dos siglos de historia*, publicat al 2007. En aquest llibre les seves autores ens plantegen si realment va existir un moviment feminista a Espanya entre els segles XIX i XX i si aquest ha existit com ha influït en les diferents condicions socials i polítiques en els diferents períodes històrics des de la seva aparició a finals del segle XVIII fins la segona onada de feminisme a la dècada dels 70.

També dins la història del feminisme a Espanya trobam l'obra de Juan Sisinio Pérez Garzón, *Historia del feminismo*, publicat al 2011. En ell ens narra la lluita de la dona per la igualtat de drets en un procés ple d'obstacles i que en els inicis del segle XXI, encara que aquesta igualtat ja es considera normal a la majoria de països democràtics, encara queden temes espinosos per resoldre com el de la violència de gènere.

Si ens ficam ja en el terreny de la historiografia de la dona i la Segona República específicament, he de fer menció a l'obra de Carmen Domingo publicada al 2004, *Con voz y voto: la mujer y la política en España (1931-1945)*. En aquest llibre, Domingo ens endinsa en un viatge per la història de la dona des de el moment en que el rei Alfons XIII va abandonar Espanya al 1931 i repassa els canvis que varen viure les dones des de aquell moment i les oportunitats que la República els hi va donar fins el 1945.

No podem deixar de banda obres publicades per les grans protagonistes històriques del moment. Destaca l'obra de Clara Campoamor titulada, *La revolución española vista por una republicana*. El va escriure entre octubre i novembre de 1936, és a dir, en ple conflicte bèl·lic. És tot un anàlisi polític que analitza les causes directes de la guerra.

També tenim l'obra de Margarita Nelken, titulada, *La condición social de la mujer en España*. Publicada per primera vegada en 1919 i reeditada al 2013, va ser tot un escàndol sense precedents en el moment de la seva primera publicació, essent fins i tot acomiadades del seu treball varies professores que varen utilitzar aquest llibre. La reedició de 2013 compta amb un pròleg de Maria Aurèlia Capmany.

Precisament de na Maria Aurèlia Capmany també trobam obres molt interessants com, *La dona a Catalunya*, llibre de 1966 on l'autora també ens parla del feminisme.

Per l'àmbit específic de les Illes Balears, trobam una obra clau titulada, *La dona en la Mallorca contemporània*, de na Joana Maria Escartín Bisbal i Aina Rosa Serra i Espases. Aquesta monografia es centra en l'illa de Mallorca i dona una perspectiva interdisciplinària a la història social de la dona agafant de punt de partida el segle XIX i gran part del XX, descrivint la lluita de les dones per els seus drets fins arribar a una exposició de la situació actual.

El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940), és també un llibre de na Joana Maria Escartín publicat al 2001, on es determina la importància que va tenir la dona en àmbits com l'economia, agricultura, indústria o serveis i quina va ser la seva influència en el desenvolupament de l'illa.

També és un bon llibre que ens serveix per conèixer aquesta faceta silenciada moltes vegades de les dones.

David Ginard com a coordinador també ens ofereix un llibre molt interessant, editat al 2012 titulat, *Dona i lluita democràtica al segle xx*. Aquest llibre és una revisió historiogràfica de la contribució femenina a l'extensió dels drets polítics i socials al llarg del segle xx. Llibre fonamental que conta amb la col·laboració d'autores com Mª Dolores Ramos, Isabel Peñarrubia, Anna Aguado, Mónica Moreno o Vicenta Verdugo.

3. LA PREMSA MALLORQUINA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA.⁷

Durant la Segona República a Mallorca, es va produir una consolidació i major difusió de la premsa, lo qual queda palès amb la gran quantitat i varietat de publicacions que varen sorgir de tota índole. Altres, que ja existien prèviament varen modificar i diversificar els seus continguts. La periodicitat de les publicacions era variada, al igual que l'idioma que utilitzaven e igualment destacable és el nom que li donaven a la capçalera per la càrrega ideològica que contenia i que donava identitat a la publicació.

La nova legislació sobre la llibertat de premsa que oferia la Segona República va fer que molta d'aquesta nova premsa que sorgia tingués un caràcter polític, motiu per el qual, moltes d'aquestes publicacions varen tenir dificultats per consolidar-se i altres no tingueren una duració molt llarga, ja que varen sorgir fruit d'un moment polític concret i les feien servir de propaganda. Precisament fou amb motiu de les eleccions de febrer de 1936 on la major part d'agrupacions polítiques editaren diaris que es varen caracteritzar per la seva manca de continuïtat.

Els anarquistes editaren dos setmanaris. Per una banda, *Cultura Obrera*, que va tenir dues etapes, la primera de setembre de 1931 fins a juliol del 1932 i després d'octubre de 1934 a juliol del 1936. Va sorgir com a òrgan del Ateneu Sindicalista i la Confederació Regional del Treball. També publicaren *L'Hora*, al setembre de 1935.

Els comunistes editaren el diari *Nuestra Palabra*, de gener del 31 a juliol del 36 amb algunes suspensions degut als diversos governs i *El Comunista Balear* a l'octubre del 31. Amb un caràcter clarament anticlerical, també s'edità el setmanari *La Sotana Roja* entre maig i juny del 31.

⁷ COMPANY MATES Arnau i SERRA BUSQUETS Sebastià: “La premsa republicana a Mallorca durant la Segona República”. Dins *La Segona República: xxv Jornades d'estudis històrics locals: Palma del 22 al 24 de Novembre de 2006*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2007. Pàg. 355-371.

El PSOE juntament amb l'UGT va tenir com a òrgan el setmanari, *El Obrero Balear* entre desembre de 1900 i juliol del 1936.

El Partit Regionalista editaria la tercera època de *La Veu de Mallorca* entre gener i desembre del 31. Acció Popular Agrària, vinculada a la CEDA, publicà el setmanari *Acción* entre juny del 35 i juliol del 36 i també puc citar com la Falange Espanyola publicà clandestinament, abans del cop d'estat, dos números de la revista *Aquí Estamos*.

A més hi ha que assenyalar com les organitzacions sindicals també tingueren importants publicacions. Hi ha que destacar que la Federació Obrera de la Indústria Hotelera de les Balears, de tendència socialista, publicà *Cultura Social* entre gener i juliol de 1936 i el portaveu setmanal de la Confederació Nacional del Treball (CNT), *Cultura Obrera*. Per part de les organitzacions de la dreta, l'Agrupació de Treballadors de la Unió de Dretes, publicaren de forma quinzenal *Acción Social* entre juliol i novembre de 1932 i el Secretariat Social del Centre d'Acció Obrera, trauria la revista *Defensa Obrera* entre gener del 35 i desembre del 36.

Destaca també com a l'entorn del Partit Republicà Federal de Mallorca, va sorgir el 6 de setembre de 1930, el setmanari *Ciudadania* i que es va considerar continuador del també setmanari *La Voz del Pueblo*, que es va publicar del 1911 al 1920. Tenia una àmplia xarxa de corresponsals per els diferents pobles de l'illa. A més reproduïa textos de publicacions peninsulars i polemitzava amb altres publicacions illenques. Quan es deixà de publicar, aparegué el diari *Tribuna Libre*, que és declarava com a l'òrgan del partit i que apareixia tres vegades a al setmana.

El 23 de febrer de 1935 va reaparèixer el setmanari *La Voz del Pueblo*, que es subtitulà: "*Semanario Republicano Radical: Fundador, Francisco Julià Perelló*". Varen sortir 285 números i varen deixar molt clar que aquesta nova etapa del diari pretenia ser una continuació de l'anterior. Fou dirigit per Luciano Navarro Company. Volia potenciar el culte personalista a Lerroux a més de fer propaganda política cap al partit. Es sap que la seva publicació es va interrompre al 1936, però desconeixem la

data exacta per que no s'ha conservat la col·lecció completa.

El Partit Republicà Radical va començar a editar el 3 de desembre de 1931 la revista *La Libertad*, però només varen aparèixer dos números, ja que deixà de publicar-se dia 10 del mateix mes.

Des de gener del 34, Acció Republicana va començar a editar el setmanari *República*, subtitulat: “*Setmanari d'esquerra*”. Es publicava cada dissabte, tenia un tiratge de prop de 500 exemplars i fou dirigit per Joan Sanxo Tous i Bernat Gaita Isern. Amb la fusió d'aquest partit amb el Partit Republicà Radical Socialista Independent per crear Esquerra Republicana a les Balears, aquest setmanari es convertí en el seu òrgan de difusió. Es va mostrar pròxim al nacionalisme de Gabriel Alomar i a l'Esquerra Republicana de Catalunya. Dins les seves pàgines, a més d'oferir informació del partit, criticava durament el caciquisme, l'actuació del govern radical-cedista i el comportament de Joan March Ordines. També criticava l'actuació política del Partit Republicà Radical i el Partit Regionalista.

Mereix una menció especial l'aparició del diari *Antorxa*, òrgan de la coalició del Front Popular⁸ i que va aparèixer per primera vegada el 25 de gener de 1936. Per poder publicar aquest diari va ser necessari suspendre la publicació del setmanari *República* i es va plantejar suspendre també la publicació de *El Obrero Balear*, però això no es va arribar a fer degut la mobilització dels socialistes. Malgrat les precarietats tècniques del diari, *Antorxa*, va constituir un eix fonamental en la campanya del Front Popular. Finalment, encara que tenia la voluntat de convertir-se en una publicació estable, va desaparèixer el 22 de febrer de 1936. Havien sortit al carrer 25 números.

Però al marge d'aquestes publicacions de caire polític, també trobam altres amb gran tiratge i difusió, com son per exemple el cas del satíric-humorístic, *Foch y Fum* o el diaris catòlics integristes *Verdad y Justicia*, publicat entre juny del 31 i abril del

⁸ Integrat per: Unió Republicana, Esquerra Republicana de Balears, Partit Democràtic Federal i els partits i joventuts socialistes i comunistes, encara que més endavant s'unirà el Partit Obrer d'Unificació Marxista.

32 o *El Luchador*, entre gener del 32 i el 53. Destacaré *Foch y Fum*, ja que fou un dels que més èxit va tenir.

Foch y Fum es va publicar des de gener de 1931 al 17 de juliol de 1936, encara que va tenir dues etapes anteriors. Va ser dirigit per Jordi Martí Rosselló, conegut amb el malnom de *es Mascle Ros*, i va arribar a tenir un tiratge de 5.000 exemplars. Tenia un clar to satíric, irònic i humorístic, lo que li va donar tant èxit. Apareixien articles sobre actualitat política, personatges coneguts o problemes socials puntuals amb to còmic. Utilitzava el català dialectal de Mallorca. Era freqüent a cafès o associacions on els que estaven més alfabetitzats llegien les notícies que allà es publicaven en veu alta per fer-les arribar a tota la gent.

Destacar també com varen sorgir nombroses publicacions en els municipis de Mallorca, molts d'ells també amb dificultats per publicar-se amb continuïtat. Per posar alguns exemples puc citar com a Felanitx s'editava el setmanari *El Felangisme*, que al 1933 es catalanitzà i es digué *El Felanitxer*. A Inca aparegué la publicació republicana *Avance* o a Sineu, com a vertadera capital del republicanisme al Pla de Mallorca, sorgí el setmanari *El Republicano* entre setembre de 1931 i març de 1932.

Per altra part, dins la premsa de la Segona República, com he dit anteriorment, hi ha que fer referència també a la premsa més conservadora, que en aquest cas estaria integrada sobretot per la premsa catòlica. La podríem dividir en dos períodes. El primer seria durant el Bienni Progressista, on els catòlics prenen consciència per organitzar-se en plena efervescència republicana contra lo que consideren que està amenaçant la seva hegemonia política i social. D'aquesta època destaquen les publicacions *El Correo de Mallorca*, propietat del Bisbat de Mallorca i que veurem pròximament amb més detall; *El Seglar Católico*, revista mensual i òrgan d'expressió del Patronat Obrer, lligat als jesuïtes; *Luz y Vida* revista mensual de la Creuada de l'Amor Diví o *El Luchador*, publicació setmanal d'Acció Catòlica.

El segon període destacable per aquest tipus de premsa⁹ és el del Bienni Radical-

9 MATAS PASTOR, Joan Josep: "El periodisme catòlic militants durant la Segona República a

Cedista, on el triomf de les dretes va suposar una gran eufòria entre els sectors catòlics, cosa que va fer que la premsa catòlica visqués un gran auge intentant implantar la seva ideologia a la societat mallorquina. No eren qüestions polítiques les que els preocupaven si no qüestions morals i religioses que segons ells havien de contribuir a la millora social. D'aquesta fase la publicació que més destaca és *Excelsior*, que va sorgir al gener de 1935 i fou l'exemple de l'associacionisme femení a través de la consolidació de la Joventut Femenina d'Acció Catòlica com a organització de masses. Tenia com a objectiu la lectura recreativa de les militants d'Acció Catòlica i procurava la formació religiosa i moral de les joves.

Com a curiositat, citar que a Palma es va fer la primera publicació a Espanya redactada en anglès, era *The Daily Palma Post*, editat des de març de 1932 fins al juliol de 1936. Publicava notícies, esdeveniments culturals, ofertes d'oci, anuncis... i va passar per diferents fases, passant de ser una publicació diària en una etapa inicial fins al gener del 34, tenint una fase de periodicitat diària i setmanal entre el 1933 i el gener de 1934, per acabar finalment com a setmanari a partir d'aquesta darrera data.

Per el que fa a la premsa diària¹⁰, de les més de 30 publicacions que hi ha hagut en el transcurs del temps a Mallorca (algunes ja han estat esmentades), cal dirigir ara l'estudi a les publicacions diàries que hi hagué durant el període republicà i en la qual es centra la publicació objecte d'aquest treball. Durant la Segona República concretament varen ser quatre¹¹: *La Almudaina*, *La Última Hora*, *Correo de Mallorca* i *El Dia*.

En primer lloc, parlar del diari *La Almudaina*¹², que va tenir diferents subtítols al llarg del temps¹³. S'edità a Palma en llengua castellana llevant d'alguns comptats

Mallorca: els casos del setmanari *El Luchador* i la revista *Excelsior*." Dins *La Segona República: XXV Jornades d'estudis històrics locals: Palma del 22 al 24 de Novembre de 2006*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007. Pàg. 475-486

10 COMPANYY MATES, Arnau: *Catàleg de 100 anys de premsa diària a les Balears*. Edita Grup Serra / Sa Nostra. Palma, 1993.

11 Citades per ordre cronològic d'aparició.

12 COMPANYY MATES, Arnau: *op.cit.*, pàg. 22-23.

13 *Diario de noticias* (1887-1890); *Diario de la Mañana* (1890-1893); i finalment *Diario de la Mañana. Avisos y Noticias* (1890-1953).

articles en català i tingué un total de 24.133 números publicats. Els seus fundadors varen ser Jeroni Amengual Sampol i Francesc Muntaner, que a més eren els seus editors. Els seus directors varen ser Joan Lluís Oliver Sabrafín (1887-1897), Miquel dels Sants Oliver (1897-1905), Jeroni Amengual Oliver (1905-1946) i Gaspar Reynés Quintana (1946-1953). Guillem Sampol i Enric Alzamora eren els redactors. Fou un diari de marcat caràcter regionalista que ofería informació general. Durant alguns moments va defensar al partit liberal, però durant la Segona República va donar suport als partits de centre-dreta. A més va ser un dels pioners en la promoció turística de Mallorca a partir de 1908. A l'any 1951 l'empresa Premsa Mallorquina S.A., adquirí *La Almudaina*. Al 1953 es fusionà amb el *Correo de Mallorca*, sorgint així *Diario de Mallorca*.

En segon lloc, cal citar a *La Última Hora*¹⁴, nom amb que es coneixia aquest diari des de 1893 al 1960¹⁵. Durant el període republicà, tenia per subtítol *Diario Ilustrado de la noche, de información, literario y artístico*, subtítol vigent de 1927 al 1958, ja que al llarg de la seva història ha tengut nombrosos subtítols¹⁶. Era un diari d'informació general amb seu a Palma, redactat en llengua castellana llevat d'alguns articles en català. Va ser fundat per Josep Tous Ferrer i dirigit per ell mateix del 1893 al 1950, essent codirectors Baltasar Champsaur, Joan Baptista Ensenyat, Joan Lluís Estelrich, Joan Torrandell i Guillem Creus. Posteriorment altres directors que ha tengut aquest diari han estat: Josep Tous Lladó (1950-1958), Ferran Tous Lladó (1958-1960), Josep Tous Barberán (1960-1974), Pere Serra Bauzà (1974-1983) i finalment Pere Comas Barceló és el director des de 1984. El seu primer número va

14 *Ibid*, pàg. 25.

15 A partir de 1961, rebé el nom de *Última Hora*, nom que encara te actualment.

16 Aquests foren: *Diario de Noticias* (1893); *Diario de la Noche. Avisos y noticias* (1893); *Diario ilustrado de la Noche. Avisos y noticias* (1894-1895); *Diario ilustrado de la Noche. El de más circulación de las Baleares* (1896); *Diario Ilustrado. Dos ediciones diarias* (1897); *Periódico de la información, literario y artístico* (1898-1904); *Diario de la noche, de información, literario y artístico* (1905-1926); *Diario Ilustrado de la noche, de información, literario y artístico* (1927-1958); *Diario de la tarde. Decano de la Provincia. Fundado en 1893 por Don José Tous Ferrer* (1959-1960); *Diario de la tarde. Decano de la Provincia* (1961-1962); *Decano de la Prensa Balear* (1964-1967); *Primer Rotativo Offset de España. Diario Independiente de la tarde* (1968-1972); i *Primer Rotativo Ofset de España* (1973-1978).

sortir al carrer el dia 1 de maig de 1893 i encara es continua publicant. Va ser un diari innovador per els seus mètodes de publicitat i venda, així com també son destacables els diferents suplementes que ha tingut com *La Última Moda* (1895-1898); *Enciclopedia Universal*; *Races autòctones mallorquines*; *Grandes Maestros de la pintura*; *Cocina Mallorquina*; *Palma, Ciudades y pueblos en el mundo*; *Brisas* i *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

En tercer lloc tenim el diari *Correo de Mallorca*¹⁷, que va veure la llum per primera vegada dia 1 de març de 1910. Era el diari catòlic i conservador¹⁸ per excel·lència i estava lligat al bisbat de Mallorca, amb seu a Palma i editat totalment en castellà. Com era un diari lligat al bisbat de Mallorca, destacà per la informació religiosa que ofería. Durant la Segona República criticà clarament al règim republicà, donant suport a la Unió de Dretes i a Acció Popular Agrària. Durant la Guerra civil va ser un diari amb gran prosperitat i durant els anys 40 va tenir un etapa de decadència, però al final d'aquest decenni tingué la col·laboració del diari barceloní, *El Correo Catalán*, començant una nova etapa a partir de gener de 1947. El 1951 es constituí l'empresa Premsa Mallorquina S.A. que recordem com al 1952 aglutinà aquest diari amb *La Almudaina*, sorgint de la unió d'aquests dos diaris al 1953, *Diario de Mallorca*. Va tenir dos directors: el primer, Joan Ramis d'Ayreflor i Saura i en segon lloc a Rafael Caldentey Cantallops. Entre la nòmina dels seus redactors i col·laboradors cal destacar entre d'altres a Josep Miralles Sbert, Antoni Sancho Nebot, Francesc Torrens, Emili Sacristà, Joan Aguiló, Miquel Forteza Piña, Bartomeu Ferrà, Concha Espina de Serna, Antoni Maria Sbert Massanet, José Calvo Sotelo Josep Font i Arbós... Cal assenyalar com aquest diari tenia corresponents a quasi tots els pobles de l'illa. *Correo de Mallorca* també va publicar una sèrie de suplementes. Durant la Segona República publicà el *Suplemento Infantil de Correo de Mallorca* (1933-1936) i del 1947 al 1950 la *Página Literaria y Artística*.

¹⁷ *Ibid*, pàg. 31-32.

¹⁸ Aquest diari també va tenir diferents subtítols al llarg de la seva existència. Aquests foren: *Periódico católico* (1910-1925); *Diario católico* (1925-1947) i *Diario católico de la mañana* (1947-1953).

3.1. El cas de *El Dia*.

Finalment, el quart diari que trobam a Mallorca durant la Segona República, és *El Dia*. Aquest és el diari que he elegit per veure com la premsa va tractar el tema de la concessió del vot a la dona al 1931 i com es va viure el sufragi femení en les eleccions de novembre de 1933. Però primer és necessari conèixer un poc més i analitzar el que va suposar dins la història de la premsa mallorquina i la pròpia història local, el diari *El Dia*. Començam amb aquest esquema-resum¹⁹:

Títol: *El Dia*.

Subtítol: *Periódico de la mañana*.

Lloc: Palma.

Llengua emprada: castellà, amb alguns articles en català.

Període de publicació: del 31 de maig de 1921 al 11 de juliol de 1939.

Números publicats: 5.608.

Impremta: Impremta de B. Julià (els dos primers números). A partir del número 3, s'edità a la Impremta de *El Dia*.

Pàgines: 8.

Format: 57x35 cm.

Preu: 10 cèntims (1921) i 15 cèntims (1939).

Director: 1. Joan Estelrich Artigues (maig de 1921 – març de 1922).

2. Joaquim Domènech Coll (març de 1922 – desembre de 1927).

3. Nicolau Brondo Rotten (desembre de 1927 – juliol de 1939).

Redactors i col·laboradors: Rafel Ramis Togores, Pere Ferrer Gibert, Joan Alomar Cifre, Miquel Àngel Colomar, Ernest Maria Dethorey, Jaume Torres Riera, Gregori

¹⁹ *Ibid*, pàg. 32-33.

Mesquida Matas, Julià Oliver Vert, Simó Fullana Font, Gabriel Alomar, Miquel Ferrà – Alanis -, Llorenç Riber, Llorenç Villalonga, Jacob Sureda, Josep Pla i Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

Temàtica i ideari: Diari d'informació general. El seu ideari varià segons els interessos polítics i econòmics del seu propietari, Joan March i Ordinas.

El Dia va ser un diari que sorgí de l' iniciativa personal de Joan March i Ordines amb la intenció de que fos un mitjà per vehicular els seus interessos polítics i econòmics. Així, va aconseguir enllaçar a diversos sectors de la societat mallorquina del moment i també, a través de les seves pàgines neutralitzar a altres grups, com els socialistes, que li tenien certa animadversió. Va integrar en *El Dia* tant a nacionalistes²⁰, joves avantguardistes e intel·lectuals i polítics partidaris del parlamentarisme democràtic, sectors que tenien en comú la voluntat de modernitzar Mallorca. Encara que hi ha que matisar, ja que aquesta modernització no significava el mateix per a tots ells. Per Joan March, aquesta modernització de la societat mallorquina vendria de la mà d'un desenvolupament capitalista que pogués canviar l'estructura econòmica existent a Mallorca, donant la possibilitat de participació a uns sectors socials molt més amplis, enfront del poder monopolitzador del caciquisme terratinent.

Fou clau la presència de Joan March dins la política mallorquina de la primera meitat del segle xx. Molt hàbilment va aconseguir donar la imatge de capitalista modern que aconseguiria transformar econòmicament Mallorca beneficiant al conjunt de la societat insular.²¹

Els altres grups creien en una modernització en base a altres qüestions. Els nacionalistes per la seva banda, apostaven per la reconstrucció cultural de Mallorca, de la personalitat nacional i d'un autogovern; els parlamentaristes, a través d'unes

20 En aquells moments assimilats per el partit liberal.

21 PONS I PONS, Damià: “*El Dia* (1921-1939) Una trajectòria ideològica i cultural.” Dins *Entre l'afirmació individualista i la desfeta col·lectiva (Escriptors e idees a Mallorca del primer terç del segle xx)*. Consell de Mallorca. Palma, 2002. Pàg. 177.

institucions pròpies representatives i de l'eliminació del caciquisme i finalment els avantguardistes amb la introducció de nous corrents artístics. Hi ha que dir, com fonamentalment en els seus inicis, *El Dia*, fou un element clau de tots aquests grups contra el poder oligàrquic dels terratinents de l'illa. Així doncs, era freqüent llegir a les seves pàgines polèmiques i enfrontaments amb la premsa conservadora de Ciutat, sobretot amb els sectors mauristes-conservadors dominants.

Un punt d'inflexió va ser el cop d'Estat de Primo de Rivera, ja que va provocar un col·lapse de la vida política. En aquests moments, *El Dia*, va adoptar una actitud crítica, on freqüentment apareixien pàgines en blanc o amb retxes que tapaven algunes frases. Encara així i amb el perill de censura més que evident, varen criticar a *Unión Patriótica*, que era el mitjà amb el qual Primo de Rivera volia institucionalitzar el seu règim. Així i tot no es varen salvar de les represalies i per aquest motiu, el diari, es va veure suspès en dues ocasions: la primera només va durar dos dies, però la segona més greu, va ser com a conseqüència d'un article de Gabriel Alomar²² que va suposar la suspensió del diari durant 10 dies i una multa de 1.000 pessetes.

El Dia comptava amb col·laboradors habituals destacats i de prestigi intel·lectual, ja citats anteriorment, sempre afins al viratge polític que seguia el diari segons els interessos del seu propietari. Això va fer que *El Dia* fos un diari obert als diferents corrents d'opinió i lligat al procés històric d'aquells moments. L'any 1928, amb motiu de començar a publicar articles polítics cultural europeus, el diari, ratificava la seva línia periodística en intel·lectual, afirmant que els principis que el marcaven eren la «*democràcia liberal, la cultura y Mallorca*»²³.

Durant els anys 20 la majoria dels col·laboradors eren periodistes i polítics i literats d'ideologia liberal, republicana o socialista com Marcel·lí Domingo, Antonio Zozaya, Josep Pla, Luís Araquistain, Luís de Zulueta, Indalencio Prieto, Pérez de Ayala, «Andrenio», Luís Beilo, Eugeni Xammar, Julián Zugazagoitia, Julio Senador

²² *El Dia*, 26 de novembre de 1927.

²³ *El Dia*, 11 de maig de 1928.

Gómez, Augusto Barcia, Ángel Dotor, José Díaz Fernández... Durant la Segona República aquesta nòmina de col·laboradors va desaparèixer quasi al complet i aleshores s'incorporaren de nous més afins a la nova línia dretana que estava adquirint el diari: Concha Espina, Miquel Villalonga, Melchor Hernández Almagro, Ernesto Giménez Caballero, César González Ruano, Rafael Sánchez Mazas, Mourlane Michelena, Eugenio Montes...²⁴

També hi ha que assenyalar com alguns escriptors mallorquins varen ser col·laboradors habituals de *El Dia* i com les seves aportacions en el diari formen una part important de tota la seva obra. Així, destacar en primer terme a Gabriel Alomar, Miquel Ferrà, Llorenç Riber i Llorenç Villalonga. No s'ha d'oblidar com fou a les pàgines de *El Dia* on Bartomeu Rosselló-Pòrcel publicà el seu assaig sobre la premsa mallorquina del segle XIX. N'hi hagué un altre grup que gairebé no va publicar més enllà de les pàgines d'aquest diari, com va ser el cas del avantguardistes Miquel Àngel Colomar, Ernest Maria Dethorey, Joan Alomar i Jacob Sureda. I fins i tot n'hi hagué noms que es varen estrenar a les seves pàgines, com va ser el cas de Robert-Froilà Massanet.

Va ser destacable l'aportació que feia a la cultura literària els diumenges entre els anys 1925 i 1936, dedicant una de les seves pàgines a l'avantguarda literària castellana i catalana. En elles, es divulgaren molts dels autors, sobretot poetes, de l'època, con els germans Machado, Juan Ramón Jiménez, Gómez de la Serna o fins i tot alguns autors de la generació del 27 com Albertí, Guillén, Espina o Moreno Villa entre altres. De poesia catalana publicaren a autors com Verdaguer, Maragall, Alcover... També de l'Escola Mallorquina publicaren a Salvà, Riber, Ferrà, Colom... I fins i tot autors francesos com Verlaine, Paul Fort, Moréas, Cocteau... Miquel Àngel Colomar va publicar en aquestes pàgines quasi tota la seva obra poètica i va ser ell mateix qui estava al càrrec de la coordinació d'aquesta secció.

Quan va caure la dictadura de Primo de Rivera, *El Dia*, va promoure un retorn

24 PONS I PONS, Damià: *op. cit.*, pàg. 238.

immediat a la legalitat constitucional i a la sobirania popular, acceptant la proclamació de la Segona República. Però la ràpida evolució dels esdeveniments del període republicà, així com l'evolució política cap a posicions més radicals, l'augment del protagonisme de les classes obreres amb intencions revolucionàries i els constants enfrontaments que Joan March tingué amb el règim republicà, varen ser les causes del canvi de línia editorial del diari, adoptant una actitud defensiva i publicant fins i tot alguns articles de Miquel Villalonga de caire feixista, posant de manifest una editorial totalment contrària al règim republicà, fet molt evident sobretot durant la campanya electoral per les eleccions del 36, on el diari feia campanya en favor de la candidatura de centro-dreta²⁵.

A pesar de tot, la valoració final del que va significar aquest diari ha de ser positiva. Recordar com va ser un diari que va sorgir com a portaveu d'un nou capitalisme emergent i contrari a la oligarquia terratinent mallorquina, essent finestra al món dels intel·lectuals del moment, personatges destacats tant del periodisme, com de la literatura o de la política amb una visió canviant políticament segons els seus col·laboradors i el moment. Especialment en la Segona República, es va veure un viratge clarament dretà. A pesar d'aquests canvis de posicionament ideològic, segons els interessos personals de Joan March, hi ha que dir que va saber reflectir el debat històric del moment i va servir com a medi difusor d'una cultura renovada, assenyalant una certa predisposició a l'àrea cultural castellana.

Els lectors respongueren positivament, essent el seu tiratge diari d'aproximadament uns 7.000 exemplars²⁶. Degut a això va tenir una àmplia difusió i un gran tiratge, essent un diari molt popular a Mallorca.

En acabar la Guerra Civil, Joan March, ja estava totalment implicat amb el nou règim i no necessitava la propaganda política que *El Dia* li havia oferit fins aleshores. Per aquest motiu, al 1939, va decidir fusionar aquest diari amb un petit diari local que

²⁵ *El Dia*, 7 de febrer de 1936.

²⁶ Dia 31 d'abril de 1922, amb motiu del seu primer aniversari, *El Dia*, va fer públic el número d'exemplars publicats durant aquell primer any, essent aquest de 2.177.082, el que significa una mitja diària de més de 7.000 exemplars.

es deia *Falange*²⁷, sorgint així el *Baleares*, que seria el diari estrella a Mallorca durant tot el període franquista.

27 Era l'òrgan de difusió de F.E i de les J.O.N.S.

4. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA DE LA SEGONA REPÚBLICA.

Per poder comprendre millor el que va suposar la proclamació de la República a Mallorca i les repercussions que va tenir a molts de nivells, malgrat en aquest treball només es tractarà l'assoliment del vot femení i la participació de la dona en les eleccions generals de 1933, primer és necessari explicar de manera breu quina era la situació que es vivia a l'illa.

A nivell econòmic podria dir que Mallorca es veié afectada per la crisi de 1929 en quant a l'exportació agrícola, a més hi havia una greu crisi en el calçat i el teixit. També a Ciutat ja hi començava a haver-hi un important sector d'aturats que de cada vegada anava en augment. Als assalariats els hi costava tenir un jornal suficient per al cost de vida i unes bones condicions de treball i assegurances. L'analfabetisme era molt acusat a moltes zones de l'illa i no podem oblidar que això també era aprofitat per el caciquisme, molt present encara²⁸. Per tant podem veure com hi havia una situació inestable que creava tensions i conflictes.

La legislació de la Segona República no va donar totes les millores que s'hauria volgut. Per el que fa als jornalers, la seva situació en general no va millorar gaire, ja que els jornals continuaren essent baixos, sobretot a les zones de secà i sobretot degut a la manca de feina. La jornada de treball superava les vuit hores diàries. La legislació social infonia molt d'optimisme entre les classes populars, però això es va veure topat per tres impediments: l'atur, la resistència de determinats patrons a acceptar la legislació social republicana (sobretot per la qüestió ja mencionada de la duració de la jornada laboral de vuit hores) i els enfrontaments entre sindicalistes i grups que volien dur a terme accions més revolucionàries.

28 SERRA BUSQUETS, Sebastià: *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions Cort, Palma, 2001. Pàgs. 272-273.

4.1. La proclamació de la Segona República i el Bienni Progressista (1931-1933).

El 12 d'abril de 1931 es celebraren eleccions municipals. Al camp els candidats monàrquics aconseguiren la majoria dels vots. Els cacics (recordar que el caciquisme encara estava molt arrelat a Mallorca) i els capellans reaccionaris podien controlar i exercir pressió sobre els votants sense que aquests poguessin expressar els seus vots amb llibertat. Per el que fa al conjunt del Estat, a les ciutats la victòria republicana fou aclaparadora, però Palma fou una de les poques capitals de província on els republicans no obtingueren la majoria dels vots. Pràcticament tots els partits importants de l'Estat estaven representats a Mallorca, però tots amb un nombre molt reduït d'afiliats. Els sindicats tenien més afiliats, però també en menor proporció que a la Península.

Per el que fa a aquest punt, en quant a les candidatures polítiques que es varen presentar en aquestes eleccions a les Balears foren:

1. El Front Únic Antimonàrquic: Integrat per el Partit Socialista, UGT i el Partit Republicà. Volien l'enderrocament de la monarquia i la implantació de la República.
2. La Conjunció Liberal-Conservadora: Formada per el Partit Conservador i el Partit Liberal. Plantejaven un continuisme a tots els nivells cercant el suport de l'Església.
3. La Conjunció Regionalista: Al 1930 es va constituir a Palma el grup regionalista de Francesc Cambó, de dretes i monàrquic.
4. La candidatura comunista: El grup comunista a Palma va sorgir arran d'una escissió del PSOE al 1921. En un primer moment es varen voler presentar a les eleccions en solitari, però finalment varen donar suport al Front Únic Antimonàrquic.²⁹

²⁹ OLIVER ARAUJO, Joan.: *La Segunda República en Baleares: Elecciones y partidos políticos (ensayo de sociología electoral balear)*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1983. Pàg. 40-44.

Varen guanyar 32 candidats de dretes i 9 d'esquerres.³⁰

Aquestes eleccions varen ser impugnades a alguns municipis al·legant anomalies i es convocaren unes noves per el dia 31 de maig del mateix any sota decret del ministre de Governació, Miquel Maura. Per el que fa als pobles que varen impugnar les eleccions del 12 d'abril, foren llocs on principalment va sortir guanyadora la dreta, que en el cas de Mallorca eren: Palma, Alaró, Andratx, Binissalem, Bunyola, Calvià, Consell, Capdepera, Felanitx, Inca, Manacor, Marratxí, Muro, Petra, Puigpunyent, Pollença, Sencelles, Santanyí, San Llorenç, Sineu i Sóller. En aquest cas, les forces que es presentaven a les eleccions eren:

1. La Conjunció Republicano-Socialista: En aquest cas sense els reformistes, que presentaren candidatura pròpia a un únic districte.
2. El Partit Republicà de Centre: Eren els liberals amb la incorporació d'elements de el Partit Conservador.
3. El Partit Regionalista.
4. El Partit Reformista.

En aquestes eleccions el cos electoral a la majoria dels pobles votants, va virar cap a l'esquerra. Només Palma, Santanyí i Sóller restaren fidels a al dreta.³¹

Després d'un període inicial amb un govern provisional, al juny de 1931 es varen convocar eleccions a Corts Constituents. A Palma la victòria va ser per la Conjunció d'Esquerres. Fou destacat el triomf de les esquerres a Manacor, Felanitx i Lluçmajor. La victòria de la dreta fou quasi general en els pobles que havien tingut entre 1.000 i 2.000 votants. El fet de que el Partit Republicà de Centre i la Concentració de Dretes no arribassin a un acord electoral, va permetre guanyar a la Conjunció d'Esquerres. Assenyalar com Joan March va sortir elegit diputat.

De la política d'aquest període hi ha que destacar l'aprovació de la Constitució de 1931, la més moderna i democràtica que havia tingut mai l'estat espanyol. Va suposar

30 OLIVER ARAUJO Joan: *op.cit.*, pàg. 46.

31 *Ibid*, pàgs. 53-54.

un gran avenç en els drets, les lleis, una nova organització democràtica de l'estat i un incessant intent de garantir les llibertats i drets dels ciutadans espanyols.

També d'aquests moments hi ha que destacar per el cas concret de les Balears, com al maig de 1931 es va presentar un avantprojecte d'un Estatut per l'Autonomia, però que no va prosperar.

4.2. El Bienni Radical-Cedista (1934-1936).

Per el que fa a les eleccions de novembre del 33, varen deixar ben paleses les frustracions que havia hagut amb el govern d'Azaña, ja que va ser molt evident el triomf de les dretes, sobretot de la CEDA i del centre amb el Partit Radical.

Els motius son diversos. Podem veure com ja hi havia una oposició molt forta contra el govern anterior i una actitud violenta dels anarquistes. A més de cada vegada hi havia una millor organització de les dretes i una pitjor de les esquerres, amb un ordre un tant dispers en les candidatures a aquestes eleccions. També hi ha que afegir el descontent popular que va sorgir arran les frustrades reformes que es varen intentar dur a terme i tampoc podem obviar la generalització de que la concessió del vot femení, majoritàriament de caràcter conservador, va ajudar al viratge dretà de la República³².

En aquest cas, per les Balears les candidatures eren:

1. Candidatura d'esquerres: Era una aliança electoral entre la Federació Socialista Balear-PSOE amb Acció Republicana i posteriorment amb el Partit Radical-Socialista.
2. Coalició de centre-regionalista-dreta.
3. Partit Republicano-Federal.
4. El Partit Comunista.³³

32 CASASNOVAS, Miquel A. i GINARD, David: *L'època contemporània les Balears (1780-2005)*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2006. Pàgs. 82-85.

33 *Ibid*, pàg.86.

En aquesta primera volta varen ser elegits com a diputats els cinc candidats de la coalició de centre-dreta: Joan March, Pedro Matutes, Luis Zaforteza, Tomás Salort i Bartolomé Fons. Però com la resta de candidats no varen obtenir el 20% dels vots vàlids emesos per obtenir l'acta de la primera volta per cobrir els escons de la minoria, es va haver de celebrar una segona, on varen sorgir elegits dos diputats del Partit Republicano-Federal.

Aquest punt de les eleccions generals és cabdal en el meu estudi a través de les pàgines del diari *El Dia* i per aquest motiu, es veurà de manera més desenvolupada al llarg d'aquest treball a través de les notícies que ens ofería aquest diari.

Per el que fa a la política del govern de Gil Robles, hi ha que assenyalar que els seus esforços es varen encaminar a derogar o suspendre les mesures adoptades durant el Bienni Progressista.

Com a fets ressenyables d'aquest període destacar la revolució d'octubre del 34, on arran de l'entrada en el govern de Lerroux de tres ministres cedistes, obrers asturians varen assaltar diverses casernes de la Guàrdia Civil i es va haver de declarar l'estat de guerra a Astúries. A Mallorca el PSOE va nomenar un Comitè Regional i els comunistes varen intentar sense èxit una vaga general.

Als pobles va haver repercussions d'aquest moviment revolucionari i varen ser nombrosos els empresonaments i les forces conservadores varen aprofitar per dur a terme una dura repressió contra el moviment obrer de l'illa. Com a conseqüència, els ajuntaments d'esquerres varen ser suspesos fins les eleccions de febrer del 36 i comissions gestores formades per regidors conservadors es varen fer càrrec d'aquests ajuntaments.

Veim com també en aquests moments, al gener de 1934 es va constituir formalment la Falange a les Balears, però de moment la seva influència va ser mínima i no es va presentar a les eleccions del 36, ja que els seus militants eren molt escassos, però la realitat era que al grup falangista de cada vegada li interessava menys la lluita electoral i volia guanyar terreny mitjançant la violència.

4.3. El Front Popular (febrer-juliol 1936).

Arribats en aquest moment Espanya ja estava clarament diferenciada en dues meitats irreconciliables. Per una banda les dretes, per altra l'esquerra. Les candidatures eren:

- Per la dreta: Es varen presentar conlligats: Acció Popular (CEDA), el Partit Republicà de Centre i el Partit Regionalista.
- La candidatura del Front Popular: Format per: Unió Republicana, Esquerra Republicana, Partit Federal, Partit i Joventuts Socialistes, Partit i Joventuts Comunistes i el Partit Obrer d'Unificació Marxista.³⁴

Hi havia un acord des de el 1935 en les esquerres de la necessitat d'una unió electoral per derrotar al govern radical-cedista. Però no va ser fins el 20 de gener que es va constituir a les Balears un bloc popular electoral. Els seu programa era molt moderat: amnistia per els ajusticiats dels fets d'octubre del 34, defensar la República i el compliment de la Constitució, continuar amb les reformes del Bienni Progressista, realització d'obres públiques... Fruit d'això va aparèixer el primer diari d'esquerres a les illes, *Antorxa*.

Les eleccions es varen dur a terme amb una certa tensió, ja que durant la campanya es va fer referència a diversos temes de corrupció, manipulació i coacció als votants. Però si, com ja he dit abans al conjunt del estat la majoria en aquestes eleccions fou per el Front Populars, a Mallorca, novament va sortir guanyadora la coalició de les dretes.

Gràcies a aquesta victòria a nivell estatal, es varen intentar restablir els principis idearis del primer govern republicà. Per tant es varen restablir de nou els ajuntaments d'esquerres que havien estat suspesos durant el Bienni Radical-Cedista i veim com Emili Darder tornà a ser el batle de Palma. També poc a poc es va produir una important expansió organitzativa dels sindicats obrers i els partits d'esquerres.

Durant els mesos següents la conflictivitat social va anar en augment. Destaca

³⁴ *Ibid*, pàg. 96-97.

sobretot com la nit del quatre de juny del 36 els falangistes varen fer esclatar una bomba a la Casa del Poble de Palma on sis obrers varen resultar ferits. Aquella mateixa nit, UGT i CNT varen convocar per al dia següent una vaga general i una manifestació que tingué com a resultat l'incendi de les esglésies de Sant Jaume i Santa Fe. L'enteniment entre les *dues Espanyes* era impossible i la guerra civil es començava a veure inevitable, el cop d'estat era imminent.

5. CANVIS I PERVIVÈNCIES EN LA CONDICIÓN DE LA DONA AMB L'ARRIBADA DE LA SEGONA REPÚBLICA.

Una vegada vists els aspectes polítics d'aquest període històric, així com els diferents governs que el varen conformar, és molt interessant veure les conseqüències que aquests fets varen tenir, com va canviar la vida del país, radicant en aquest fet, la vertadera essència del que va significar la Segona República, els canvis i les oportunitats que va donar a la gent i que mai abans havien tingut. En aquest sentit, unes de les grans beneficiades amb aquests canvis foren les dones, que varen veure com se'ls hi atorgaven drets i llibertats desconegudes per elles fins aleshores.

La Segona República espanyola va suposar un període de transició molt important a tots els nivells, on destaca especialment el paper de la dona dins al societat i la seva evolució. La dona viurà amb la Segona República una època de llibertat, d'independència respecte al home, accedirà al món laboral, s'ajuntarà en associacions, aconseguirà el vot, etc. És donaran tota una sèrie de condicions que la afavoriran significativament, ajudant a la transformació de la dona tradicional a la dona moderna.

Era un canvi necessari. Espanya estava molt endarrerida en aquest sentit i alguns fets internacionals de l'època no ajudaven gaire a que la situació milloràs. L'auge dels feixismes europeus amb polítiques tradicionalistes i patriarcals deixaven a la dona relegada a l'àmbit privat i domèstic. Per tant, quan a Espanya es proclama la Segona República, es fa portant nous aires de llibertat per la societat i un alè esperançador per a les dones en particular. Malgrat va ser un període relativament curt, va servir per posar les bases d'una nova societat espanyola i es va poder descobrir el paper que podien tenir les dones dins aquesta nova societat.

Per alguns experts, com Pilar Folguera³⁵, aquest període republicà va afavorir a

³⁵ Pilar Folguera és professora de Història Contemporània de l' Universitat Autònoma de Madrid des de 1989. Entre altres, també és membre del “*Comité Asesor del Centro de Estudios de la Mujer*” de l'Universitat d'Alacant i també ho és del “*Comité Científico de las Jornadas de Investigación Interdisciplinaria*” del Institut Universitari d' Estudis de la Dona de l' Universitat

que la dona deixàs una mica de banda el seu paper dins l'àmbit domèstic, en el qual quedava relegada, per poc a poc anar adquirint protagonisme en l'espai públic (dins la vida política, ensenyament superior...). És molt important com prenen un nou concepte del seu cos al sentir-se més lliures i apareixerà el concepte de *maternitat conscient*, intentant tenir un “control” sobre el fills que tenien. No es va promoure la pràctica de l'avortament, per el perill tant físic com psíquic que podia suposar per la mare si no es feia a clíniques especialitzades, però el coneixement de que això era possible es considerava una peça clau per arribar a la liberalització de la dona com propietària del seu cos. Per Folguera, amb la Segona República, les dones son considerades per primera vegada com individus i ciutadanes dins la història d'Espanya equiparant-la en drets als homes.

El Govern republicà reconeixeria, al menys en la teoria la igualtat entre ambdós sexes, deixant fora privilegis als homes, una vegada aprovada la Constitució de 1931, tal i com reflexa l'article 25:

Art. 25. No podrán ser fundamentos de privilegio jurídico: la naturaleza, la filiación, el sexo, la clase social, la riqueza, las ideas políticas ni las creencias religiosas.

El Estado no reconoce distinciones y títulos nobiliarios.

D'aquest mode, les dones son ara beneficiàries d'un reconeixement de drets, mai vists fins aleshores, encara que això va comportar canvis, moltes varen romandre arrelades a les velles costums tradicionals. Aquest nou marc legal, pressuposava la necessitat de que les dones haguessin estat educades amb una altra mentalitat per poder fer-la efectiva de forma eficient, per tant era necessari una nova educació e implantar una nova mentalitat més moderna d'acord amb els nous temps i amb les

Autònoma 2003-2004. Apart de tenir nombrosos llibres especialitzats en temàtica feminista i de la qüestió de la dona.

idees que propugnava la Segona República.

Com ja he dit abans, aquesta fou una època de canvis per la dona, una època de transició entre la figura de la dona tradicional, ubicada dins l'espai domèstic i considerada com l'*àngel de la llar*, que era la que sustentava a tota la família i pilar fonamental de la societat³⁶. El seu paper tradicional era el de esposa i mare. El canvi cap a la dona moderna es donarà en aquest període, sorgint així un nou prototipus femení, en sintonia amb els canvis polítics, socials i culturals que també s'estaven vivint a Espanya, encara que la dona no deixarà mai de banda el seu paper de esposa-mare, ja que la família seguirà essent un pilar fonamental per l'Estat. Aquest canvi era un fet evident i *El Dia* feia ressò d'això a les seves pàgines, ocupant fins i tot un lloc a la portada. Aquest diari, en opinió de la seva col·laboradora Consuelo García Guardiola³⁷, assegurava que:

« (...) Así como el hombre siguió un camino ascendente hacia la cumbre cultural a través de lentas y premiosas conquistas que le han situado sólidamente, en perfecta estabilidad, a la mujer, dado el estado de incultura que vivió le ha sido preciso valerse de improvisaciones para llenar el momento histórico en que se cumplía la ley de diferenciación, inexorablemente.

(...) En plena evolución progresiva parecería lógico que las conquistas femeninas encontrasen abierto cauce por donde avanzar sin tropiezos, más no ocurre así: sino que, por el contrario, a ello se oponen las exigencias del hogar creando incompatibilidades por el desacuerdo que existe entre la sociedad y la familia, al fin y

36 CUESTA BUSTILLO, Josefina: *Historia de las mujeres en España S. XX*. Ed. Cyan, Proyectos y Producciones Editoriales S.A. 2003. Pàg. 395.

37 Consuelo García Guardiola, col·laboradora del diari *El Dia*, va ser una periodista i activista liberal que va néixer a Sitges el 30 de gener de 1898 i va morir a Barcelona al 1983. Va estudiar Magisteri però sempre es va interessar per l'escriptura tant en periodisme com en novel·la. Col·laboradora en diferents diaris, les dones quasi sempre tenien un paper destacat en els seus escrits. Al 1938 es va afiliar al sindicat de UGT i en acaba la Guerra Civil, va ser depurada com molts dels seus companys i va haver de treballar en altres feines allunyades del periodisme o bé va haver d'escriure sota pseudònim. Finalment va acabar com a funcionaria de l'Ajuntament de Barcelona.

al cabo, intereses contrapuestos (...).»³⁸

Aquest article al complet, deixa en evidència com s'estava forjant un canvi dins la societat, un canvi de mentalitat que, agradés a uns i disgustés a uns altres, portava el paper de la dona a un altre estadi i com això era una conseqüència directa del nou Estat. Ens diu clarament com la socialització de funcions serà la que aconseguirà deixar de banda l'anacrònic estil familiar imposat fins aleshores per donar pas a un nou on la dona podrà mirar més enllà de les tasques de la llar. Aquest article es va publicar a la portada de *El Dia*, el dia després de que les Corts aprovassin el dret de la dona a votar.

Aquest article té una segona part que trobam publicada cinc dies després del primer i també ocupant un lloc destacat a la portada. Aquest diu així:

«(...) Si la mujer se debe al hogar no puede responder a los imperativos que el progreso le presenta, es imposible de burlar. Es pues aquél, quien requiere honda transformación.

No es un secreto para nadie, la creación de pensiones, clubs, casas de familia, etc., etc., donde conviven en perfecto acuerdo, con la realidad social, millares de mujeres independizadas. Y, si comparamos las facilidades que esta organización concede para armonizar hogar y trabajo con las trabas e imperfecciones que en el estancado régimen familiar se tropieza, vendremos a dar en la creencia de que, ni hoy, ni mañana, ni quizá dentro de varios lustros, pero, si, en un futuro, – imponderable de momento, – la vida familiar adoptará, por muy disolvente y utópico que nos parezca, el «régimen doméstico en grande», única solución capaz de compaginar el rendimiento de trabajo, – necesidad social –, con la vida de hogar – necesidad del espíritu indestructible, pues que a ella le está encomendada la altísima función de perpetuar la especie, seleccionándola.

38 *El Dia*, 2 d'octubre de 1931. Portada.

La familia debe y puede subsistir, si bien, evolucionada. (...) »³⁹

Garcia Guardiola en aquests articles d'opinió el que ens vols deixar clar és com la dona pot ser capaç de combinar els factors, pot combinar dur una família amb l'emancipació de les arrels tradicionals que la fermen a situacions anacròniques i com deslligar-se d'aquests fermalls no vol dir descuidar les seves funcions dins la institució familiar. Això era una cosa, un canvi de mentalitat, que s'anava introduint poc a poc durant la Segona República, el poder combinar ambdós factors: família i fer feina fora de la llar i com ara que s'havia avançat en aquest sentit no tendria lògica tornar cap enrere, a situacions típiques del passat. Envia un missatge alliberador per a les dones quan diu que si la dona es deu només a la llar, com fins aleshores, l'impossibilitarà aprofitar les oportunitats que el progrés li presenta. Garcia Guardiola només utilitza com exemple la institució familiar per deixar en evidència que la dona poc a poc s'estava començant a rebel·lar, en un procés, per ella, ja imparable.

Aquests dos articles son molt interessants per poder veure amb el ulls del moment aquesta necessitat de canvi en la veu directa d'una dona que era la que els escrivia, quin era el seu sentiment al respecte i com un diari li permetia fer-ho i publicar-ho, ocupant un lloc destacat a la portada del diari. És cert que eren texts aïllats, no era la tònica del diari publicar aquests tipus d'articles reivindicatius del col·lectiu femení, és més, el primer que trobam en aquesta línia és el publicat dia 2 d'octubre de 1931, abans, *El Dia*, no s'havia pronunciat al respecte mitjançant cap col·laborador o col·laboradora. Si bé com dic aquesta no era la tònica habitual, la seva publicació ens fa plantejar com encara que sigui de forma esporàdica aquest tipus de text, com era un tema que estava candent al carrer. És interessant poder llegir aquests articles al complet⁴⁰, perquè en boca d'una sola dona s'alçava la veu per totes, deixant clar que era la seva voluntat evolucionar, fugint de rols històrics tradicionalistes i com això és el trànsit cap a una dona moderna, amb autonomia pròpia, amb decisions pròpies,

³⁹ *El Dia*, 7 d'octubre de 1931. Portada.

⁴⁰ A l'annex documental del final del treball es pot trobar la transcripció íntegra d'aquests articles.

amb capacitat per fer coses per si mateixa més enllà de la llar i lo més important per aquest treball, tenia dret i autonomia per poder votar.

Així mateix ens llança un missatge subliminal quan ens diu que la lectura de l'obra de Müller- Lyer li va suggerir la idea d'escriure aquests articles, com que una dona instruïda, que sap llegir i que ho fa, pot ser capaç de descobrir un nou món i com aquest li pot fer replantejar-se situacions que fins aleshores eren considerades de lo més normal i amb això obrir els ulls i la ment que tant de temps li havien obligat a mantenir tancats. I si no, tancada en la seva llar, centrant tota la seva activitat en només netejar, cosir, fregar, cuinar, parir, seguirien veient això com la seva única funció en el món. Llegir et fa pensar i descobrir o replantejar situacions que mai haguessis pensat. Que ella per si mateixa pot pensar i te el poder per fer-ho i treure les seves pròpies conclusions i no les que l'eren imposades des de sempre primer per el seu pare i posteriorment per el seu marit. L'educació és fonamental a tots els nivells i per a totes les persones, per això la Segona República hi va posar tant d'èmfasi en aquesta qüestió. Perquè una societat instruïda és una societat capaç de pensar i valorar les coses per si mateixa, cosa que va fer molta por al règim posterior a 1939.

Veim com fa anys era un somni les facilitats de la vida diària que avui en dia tenim i utilitzam amb total normalitat. Això era el que na Consuelo García Guardiola ens descrivia con el *«régimen doméstico en grande»*, com la alliberació de la dona i la seva incorporació a un món laboral més enllà de la llar permetria a la vegada un canvi en les estructures familiars a llarg termini i la introducció de tota aquesta tecnologia que en aquest decenni dels anys 30 encara sonava un poc a aparells de ciència ficció.

Com a conseqüència d'aquests canvis de mentalitat veurem com durant el període republicà poc a poc anirà incrementant el nombre de dones treballadores remunerades, sense oblidar a les dones que segueixen treballant a les tasques de la llar sense rebre cap tipus de remuneració. La Constitució republicana també regulava l' accés al treball:

Art. 40. *Todos los españoles, sin distinción de sexo, son admisibles a los empleos y cargos públicos según su mérito y capacidad, salvo las incompatibilidades que las leyes señalen.*

Alguns governs republicans varen intentar posar traves a la incorporació de la dona a determinats treballs, per això parla d'*incompatibilitats*, que fonamentalment vénen determinades per els Convenis Internacionals de Treball de la OIT, ratificats per Espanya abans o durant aquest període⁴¹. Les dones poc a poc varen començar a prendre consciència de la seva situació i varen començar a reivindicar els seus drets i a sindicar-se, ja que la Constitució reconeixia el dret d'associar-se o sindicar-se lliurement⁴².

La majoria de les dones apareixen com mestresses de casa, però hi ha una important mancança de dades per quantificar aquest grup⁴³. Es creu que com no era un treball remunerat, moltes d'elles podien tenir altres ocupacions dins l'economia submergida, és a dir treballant a altres tasques sense contracte (cuidant del camp, de la ramaderia...), fet que es donava majoritàriament a les zones més rurals⁴⁴. D'aquests oficis no en tenim dades donat que el Govern no els reconeixia i per tant al mancar en drets no estaven regulats. Aquí podem dir que la dona era explotada i no podia reclamar per la via legal.

Per als sectors més conservadors de la societat, la dona no havia de deixar de banda el seu rol de fins aleshores, ja que es rompia l'ordre social establert i consideraven que la màxima aspiració d'elles havia de ser el matrimoni i la família.

41 Destaquen el *Conveni sobre la protecció de la maternitat* de 1919, que va entrar en vigor el 13 de juliol de 1921 i fou ratificat per Espanya el 4 de juliol de 1923. El *Conveni sobre l'igualtat de tracte* de 1925, que va entrar en vigor el 8 de setembre de 1926 i fou ratificat el 22 de febrer de 1929 o el *Conveni sobre el treball soterrani* de 1935 que va entrar en vigor el 30 de maig de 1937 i fou ratificat per Espanya el 24 de juny de 1958.

42 Així queda reflectit a l'article 39 de la Constitució.

43 FOLGUERA CRESPO, Pilar: "Revolución y restauración. La emergencia de los primeros ideales emancipadores (1868-1931)." Dins *Historia de las mujeres en España*. Editorial Síntesis, Madrid, 1997. Pàgs. 476-482.

44 CUESTA BUSTILLO, Josefina: *op. cit.*, pàg. 401.

Per aconseguir canvis era necessària una nova mentalitat i una nova educació que equiparés a les dones amb els homes, cosa gens fàcil d'aconseguir. La dona no ho tenia fàcil dins una societat masclista, però varen sorgir figures com Margarita Nelken, alçant la seva veu en favor del treball remunerat per la dona amb una economia pròpia independent de la del home. Així doncs, la dona va començar a ser visible en els sectors econòmics de la societat, encara que rebent sempre un sou menor que el del home i en cap cas càrrecs de màxima responsabilitat.

Però de tot això no trobam cap referència explícita al nostre diari. *El Dia*, no te publicat cap article des de el darrer de na Consuelo Garcia del 22 d'octubre de 1931 sobre aquest canvi de rol tradicionalista de la dona. En canvi, sí que trobam implícites. El *El Dia* comptava amb una secció periòdica⁴⁵ en el diari, que ocupava una pàgina, titulada «Página Femenina» on es publicaven diferents notícies o articles dedicats a temes tradicionalment adreçats a les dones: moda, gastronomia, coses de la llar,...

45 No tenia una periodicitat concreta. S'anava publicant de tant en tant, normalment entre 8 i 15 dies.

6. DONES: DRETS I POLÍTICA.

La concessió de nous drets per les dones, com acabam de veure, és un dels temes més interessants per el que fa al marc legal de la Segona República i encara que el que més ens interessa en aquest treball és la concessió del vot femení, no podem passar sense esmentar quines varen ser algunes d'aquestes millores legals, com va ser el sorgiment i auge del feminisme i quina era la situació que es vivia al respecte a nivell local. La situació jurídica de la dona, exceptuant el període republicà, no era més que el reflex de la mentalitat de l'Estat que veien a les dones com a ciutadanes de segona ocupant un paper totalment secundari dins la societat.

Actualment, la presència de la dona dins l'esfera política és un fet generalitzat però històricament ben proper. Fins fa pràcticament 30 anys les dones només varen tenir l'oportunitat de participar de manera pràctica dins la política dins la Segona República. Durant aquest període foren algunes les pioneres que varen ocupar escons a les Corts com per exemple Victòria Kent, Margarita Nelken o Dolores Ibárruri.⁴⁶

La Constitució de 1931 intentava una equiparació de drets entre homes i dones encara que la pràctica era una altra qüestió. És innegable que va haver nombroses millores com el segur de maternitat, el divorci, avortament... però sobretot hi ha que destacar l'aparició de les dones dins el camp polític.

El Govern republicà reconeixia, al menys en la teoria la igualtat entre ambdós sexes, deixant fora privilegis als homes, una vegada aprovada la Constitució de 1931, tal com reflexa l' article 25:

Art. 25. No podrán ser fundamentos de privilegio jurídico: la naturaleza, la filiación, el sexo, la clase social, la riqueza, las ideas políticas ni las creencias religiosas.

⁴⁶ ESCARTÍN BISBAL Joana M.^a i SERRANO ESPASES Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*. Edicions Documenta balears, Palma, 1997. Pàg. 40.

El Estado no reconoce distinciones y títulos nobiliarios.

Així, doncs les dones serien beneficiàries d'un reconeixement de drets mai vists fins aleshores, encara que això va comportar canvis, moltes encara varen romandre arrelades a les velles costums tradicionals. Aquest nou marc legal, pressuposava la necessitat de que les dones haguessin estat educades amb una altra mentalitat, per tant era necessària una nova educació e implantar una nova forma de pensar més moderna i d'acord amb els nous temps e idees que propugnava la República.

Amb la Segona República les dones varen deixar de ser invisibles dins l'esfera pública, fet que es va traduir en que varen començar a ocupar càrrecs importants i començaren a aparèixer les primeres dones dedicades a la política, encara que es poden trobar antecedents durant la dictadura de Primo de Rivera de dones dins la vida política local, com podrien ésser batllesses o membres de l'*Asamblea Nacional*⁴⁷.

Però aparèixer dins la vida política no era una tasca gens fàcil per una dona i més tenint en compte que hi havia partits que es negaven a que hi militessin dones en ells. Les que ho varen aconseguir tenien un front comú: reclamar la independència econòmica front al home a través d'una millora en el nivell cultural. A més, la dona havia d'ocupar el seu lloc en el treball, ocupant càrrecs, quant més especialitzats millor i havia d'ésser un subjecte actiu en l'economia i no deixar el seu poder adquisitiu en mans del seu pare o marit. A part, i també com ja he comentat abans, sorgiran veus en defensa del sufragi femení.

Durant la Segona República, però sobretot amb la Guerra Civil, les dones aniran formant associacions pròpies, constituint-se com a col·lectivitat. Aquestes associacions sempre varen estar vinculades a partits polítics (tant de dretes com d'esquerres). Durant el període republicà, les reivindicacions d'aquestes associacions bàsicament anaven encaminades a millorar la situació de la dona com a col·lectiu. Durant la Guerra, la lluita va ser principalment contra el feixisme imperant, en el cas

⁴⁷ L'*Asamblea Nacional* va ser la primera cambra corporativa d'Europa del període d'entreguerres.

de les associacions esquerranes, i per les de dretes la voluntat de tornar a implantar el model de dona tradicional front la moderna que havia promogut la Segona República.

Dins les associacions esquerranes destaquen dues: la *Agrupación de Mujeres Antifascistas* (AMA), vinculada al PCE i la *Agrupación de Mujeres Libres* (MIL), ambdues constituïdes abans de la Guerra. Cap de les dues s'identificava amb el terme feminista, probablement per les connotacions culturals de l'època.

Per el que fa al cas concret de Mallorca, he de dir que el feminisme mallorquí tenia el seus antecedents en els anys de la Primera Guerra Mundial. La premsa illenca publicava diversos articles de Carmen de Burgos i altres sobre la qüestió del paper que estaven desenvolupant les dones a la guerra i que ocupaven els llocs de feina. Però a Mallorca fou de la mà de les dones millors preparades intel·lectualment, les mestres, d'on varen sorgir les primeres reivindicacions femenines entorn al paper de l'educació i els seus drets. Destaca Paula Cañellas, que ja al 1909 demanava i organitzava una escola per nines. Al 1915 l'Ajuntament de Palma creava aquesta escola dirigida per Rosa Estaràs i ella mateixa, però va durar molt poc temps, ja que es va topar amb la forta oposició de l'Església.

Al 1913 es va crear a Palma l'*Escuela Normal de Mestresses*, a càrrec de l'Estat i que combregava amb els postulats de la *Institució de Lliure Ensenyança* de Giner de los Ríos, el famós pedagog espanyol. Això va ser el detonant per que les dones participassin en la vida pública a les Balears. Des de la seva creació, com he dit al 1913, fins la seva desaparició al 1936, aquestes professores varen crear una opinió femenina, pacifista i democràtica, és a dir, crearen ciutadanes.⁴⁸

D'altra banda a Mallorca, l'Església també defensava el model de dona tradicional i sotmesa al home, a més d'oposar-se a qualsevol plantejament alternatiu al predomini cultural i ideològic del catolicisme i a qualsevol mostra de feminitat que pogués ésser considerada com obscena o eròtica per indirecta que fos.

48 PEÑARRUBIA I MARQUÉS, Isabel: "El moviment sufragista a Espanya i a les Balears" Dins *Dona i lluita democràtica al segle XX*. Edicions Documenta balear, Palma, 2012. Pàg. 59.

Les Balears visqueren amb l'enfrontament de les dones que lluitaven per la República i els avanços que suposava (emancipació de la dona, divorci, coeducació....) i les de caràcter conservador, radicades en els costums tradicionals. Això es va reflectir en la creació d'organitzacions femenines lligades als partits d'esquerres i de dretes.

Les associacions d'esquerres defensaven el dret al treball i a ocupar càrrecs públics i polítics amb igualtat de condicions que els homes. Destaca sobretot l'associació del Partit Comunista, que ja al setembre de 1931 va formar el seu *Grup Femení*. Aquí destacaren Rosa Colom Bernat, Antònia Pasqual, Rosa Pols o Pilar Sánchez. Com organitzacions polítiques femenines afins a la República destaquen: *Agrupació Femenina de Palma del Partit Radical*, *Acció Ciutadana Femenina*, *Secció Femenina del Partit Comunista d'Espanya*, *Secció Femenina del Partit Socialista Obrer Espanyol* i *UGT*. Per el que fa a les associacions de dretes, principalment tenien com objectiu lluitar contra al secularització de l'ensenyança i l'Estat. Consideraven que el turisme i el socialisme havien provocat una relaxació de les costums a les Balears que posava en perill el tradicional ordre familiar. Criticaven el model de dona moderna i com ja he dit, defensaven el model tradicional de esposa-mare. A les Illes destaca sobretot la *Joventut Femenina d'Acció Catòlica*, que va arribar a tenir seus a pràcticament tots els barris palmesans i a molts de pobles. Però també trobam la: *Secció Femenina d'Unió de Dretes*, *Acció Catòlica Femenina*, *Secció Femenina de la Falange Espanyola Tradicionalista i de les Juntes Ofensives i Les Margarites*.⁴⁹

Amb l' esclat de la Guerra Civil i l' aparició de les “dues Espanyes”, al bàndol republicà, les dones varen continuar gaudint de tots aquests drets promulgats en la Constitució i amb un ambient de llibertat, ocupant, com ja s' ha dit, feines reservades per els homes que havien quedat vacants perquè havien anat a lluitar al front. En

49 AGUADO, Anna: “Dones, socialisme i democràcia en l'Espanya del primer terç del segle XX.”. Dins *Dona i lluita democràtica al segle XX*. Edicions Documenta balear, Palma, 2012. Pàgs. 90-98.

canvi a la zona nacional foren derogats tots els principis que promulgava la Constitució republicana i com també ja s'ha comentat, les dones tornaren a la llar, al lloc que ells consideraven que els hi pertanyia per naturalesa.

6.1. La concessió del dret de vot a la dona al 1931.

Una de les qüestions més polèmiques d'aquest període és sense dubte l'accés al vot femení, aprovat dia 1 d'octubre de 1931, essent, d'aquest mode, tant els homes com les dones majors de 23 anys els qui podien exercir aquest dret. Per un decret del 8 de maig de 1931, les dones majors de 23 anys podien ser elegides com diputades.

La concessió del vot femení fou una mica espinós. Hi havia un debat obert a la societat, destacant veus enfrontades com les de Clara Campoamor, a favor de la concessió del vot a les dones i Victòria Kent, en contra. Clara Campoamor, pertanyia al Partit Radical i bàsicament deia que no es podia apaivagar políticament a les dones, basant-se en l'article 25 de la Constitució. Victòria Kent, l'única diputada del Partit Radical-Socialista, va ser l'encarregada de replicar a Clara Campoamor, precisament per l'efecte que suposaria que fos una altra dona la que es negàs a la concessió. La postura del seu partit era que no era el moment idoni per la concessió del vot femení, ja que la dona estava encara clarament influenciada per antics rols tradicionalistes i conservadors i podien ser fàcilment influenciables per l'Església o per els seus marits, amb el perill d'un vot massiu cap a la dreta i que degut a aquesta influència es fes perillar el règim republicà. No negaven que es concedís el vot en un moment futur, quan la dona hi hagués assolit una conscienciació plena i una formació política sòlida⁵⁰.

Per la seva part, tant el PSOE com els partits de dretes defensaven la concessió del vot femení. El PSOE defensava que la dona havia de tenir plena igualtat política

50 PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel: "El sufragi femení durant la Segona República." Dins *La Segona República: XXV Jornades d'estudis històrics locals: Palma del 22 al 24 de Novembre de 2006*. Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 2007. Pàg. 127-128.

als homes i els partits de dretes anaven canviant d'opinió segons els hi interessava. Però, i les dones espanyoles que hi pensaven de tot això? Les dones que pertanyien a partits polítics o a associacions femenines d'esquerres varen exigir el vot. Les que pertanyien a les classes altes/mitjanes o a sindicats catòlics també ho demanaren perquè preveïen una possible victòria de la dreta. Però la gran majoria de les dones espanyoles varen ser alienes a aquesta discussió perquè no comprenien com això els hi podia canviar la vida.

Per el que fa a la concessió del vot a la dona, hi ha que dir com en el cas de Mallorca molt poques publicacions varen fer referència a aquesta qüestió. La premsa mallorquina no es mostrava massa interessada per aquesta qüestió i eren ben poques les publicacions que varen publicar alguna cosa al respecte. Només la premsa més esquerrana com *Ciudadania* i *Foch y Fum* dedicaren alguns articles al sufragi femení⁵¹, encara que com veurem a continuació *El Dia*, també va publicar alguna cosa. Això es pot explicar per que l'esquerra mallorquina creia que l'opinió de la dona encara no estava gaire formada per assolir responsabilitats sufragistes i que es deixarien influir per els capellans. Però les dones que sí lluitaven per l'emancipació femenina tenien molt clar el domini que exercia l'Església sobre elles i que la manca de cultura o instrucció eren coses clau que s'havien de solucionar per evitar aquesta influència.

Sobre el tema del debat suscitat entorn a la concessió del vot a la dona, *El Dia*, seguia aquesta tònica de no fer grans publicacions. Havia pres una actitud prudent al respecte i no trobam a les seves pàgines grans referències, com si succeïa a altres diaris de tirada nacional, molt més implicats en aquesta qüestió, com per exemple *La Vanguardia* o *ABC*.

El Dia va publicar la notícia dia 2 d'octubre de 1931, el dia després de l'aprovació en Corts del sufragi femení. Ho va publicar, fent especial incidència en la discussió que havia obert aquest tema, ja que no només havia debat per si les dones podien

51 PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel: "El moviment sufragista a Espanya i les Balears." Dins *Dona i lluita democràtica al segle XX*. Edicions Documenta balear, Palma, 2012. Pàg. 78.

votar o no, si no també per l'edat a la qual podien fer-ho, i com finalment s'havia arribat a la seva aprovació, donant els resultats de la votació. A la seva portada ja veim un breu titular que diu:

«En las Cortes Constituyentes se votó ayer la concesión del voto a la mujer.»⁵²

El mateix dia, a l'interior del diari, a una secció que es diu «servicio telegráfico» i en la qual hi ha notícies breus de qüestions d'actualitat nacional, normalment de política, successos o resultats de la loteria, entre altres, es publicava una ressenya dels fets. La notícia diu així:

«EL DEBATE DE LA CONSTITUCIÓN. Se concede el voto a la mujer. Madrid 1 a las 20. - (...) Sigue el debate sobre la Constitución.

Vidarte defiende una enmienda al artículo 34 conforme con el voto a la mujer, pero no a la edad de 23 años para los varones.

La señorita Kent dice que por la salud de la República se debe aplazar la concesión de voto a la mujer.

Lo que debe hacerse es despertar la conciencia popular femenina.

No se trata de una cuestión de capacidad, sino de oportunidad.

Le contesta la señorita Campoamor.

Hace una defensa del voto a la mujer, diciendo que el analfabetismo ha disminuido más en la mujer que en el hombre.

(...) Luego se vota el artículo en su totalidad, aprobándose por 160 votos contra 121 y con ello se concede el voto a la mujer. (...)»⁵³

⁵² *El Dia*, 2 d'octubre de 1931. Portada.

⁵³ *El Dia*, 2 d'octubre de 1931. Pàg. 4.

Això i un breu titular a la portada del mateix dia és tot lo que publica *El Dia*, el dia després de la votació en la qual es va atorgar el dret de vot a la dona. Com es veu, en comparació amb els articles d'opinió abans transcrits de na Consuelo García, on sí hi havia una implicació subjectiva en el text i una extensió i lloc protagonista a la portada del diari promulgant un nou model de dona moderna, quan realment aconseguix el dret de vot el que trobam publicat és un titular de dues línies a la portada i un text escrit a mode telegràfic del que va succeir el dia anterior a les Corts. Text sense firmar, amb lo qual desconexim quin va ser l'autor i per tant quina carga ideològica personal poden tenir els seus escrits.

Al dia següent trobam un nou apunt breu sobre el tema dins la mateixa secció:

«EL VOTO A LA MUJER. Apasionados comentarios. Madrid 1 a las 22. - Continuaron los comentarios acerca del voto de la mujer.

La característica es que los periódicos de derecha lo elogian y los de izquierdas creen constituye un tropiezo para la República.»⁵⁴

No serà fins dia 8 d'octubre que aquest tema torni a tenir un lloc destacat a *El Dia*. A la seva portada trobam un nou article que vol destacar la responsabilitat que s'ha atorgat ara a les dones.

«RESPONSABILIDAD. Ya tenemos voto. Lo que ha costado a otras mujeres años y años de lucha (...), se nos da a nosotras graciosamente, como un simple corolario de los principios que sustenta la joven República sin que se haya requerido ni siquiera un verdadero esfuerzo por parte de los representantes de nuestro sexo en las Cortes (...).

⁵⁴ *El Dia*, 3 d'octubre de 1931. Pàg. 4.

Tenemos que huir de varios peligros. El primero es el de la indiferencia. Ya no tenemos derecho a desinteresarnos de la política diciendo “no entendemos”, que “no es cosa de mujeres”, que “no sirve para nada”, etc, etc. Desde ahora somos responsables de los destinos de nuestro país en la misma medida que los hombres o aún más, puesto que siendo más numerosas tenemos mayoría y podemos ser, en último término, las que decidamos.

(...) Preparémonos pues para que llegado el momento de ejercer nuestro nuevo derecho lo hagamos con la máxima eficacia, eligiendo personas capaces de reparar las enormes injusticias del código civil, de fomentar la educación de nuestros hijos, de procurar la prosperidad del país (...). »⁵⁵

Es podria dir més alt però no més clar. Aquest article d'opinió signat per na Margalida Comas és tota una declaració d'intencions que bé mereixia aquest lloc a la portada del diari pocs dies després de l'aprovació del sufragi femení. «Responsabilidad», el títol, no podria haver estat millor elegit. Una nova e important responsabilitat era la que tenien ara les dones. Una responsabilitat desconeguda fins aleshores. En les seves mans estava també ara poder triar cap a quina direcció anava el país.

Al text sencer Comas en diu com les dones han estat recompensades i que elles ara han de saber respondre correctament a aquest fet i te por, una por justificada en la meva opinió, sobre si les dones estaran a la altura de les circumstàncies, perquè tants i tants d'anys de submissió i de coacció per poder expressar-se lliurement, sotmeses a les opinions del sexe masculí, que ara que per primera vegada tenen potestat per exercir la seva voluntat electoral no s'han de deixar influenciar per ningú i mostrar interès, han de ser llestes i no deixar-se manipular, deixar de banda els tòpics de que a les dones no els hi interessa la política, o que no serveix per res, arguments avui en dia encara en boca de molta gent a l'hora de exercir el seu dret de vot. A partir d'ara ja

⁵⁵ *El Dia*, 8 d'octubre de 1931. Portada.

no es podia dir que la política no era cosa de dones. És curiós com, així com diu que no s'han deixar influenciar per segons quines opinions i tenir criteri propi, també diu que no han de ser desagrades amb els homes, si no simplement anar alerta perquè en el fons han estat ells els qui ens han donat aquesta oportunitat. Finalment, assenyala que el que han de fer fins que arribi realment el moment de votar es preparar-se, per una vegada arribat el moment, fer-ho amb la màxima eficàcia.

Aquest article el que intenta és obrir el ulls a unes dones que estaven començant a despertar d'un llarg somni en el qual estaven profundament dormides històricament davant les seves noves responsabilitats electorals.

Dia 14 d'octubre, també a la portada, trobam el següent article al respecte, en aquest cas l'autora és Sarojini Naidu⁵⁶. El que fa és comparar la dona occidental amb la oriental:

« (...) Es un error hablar de lo que deben las mujeres de un país a las de otro. Yo creo firme y decididamente en la indivisibilidad del elemento femenino. Debajo de todas las diferencias de raza, de credo, de color, hay un lazo que une a todas las mujeres, una fraternidad misteriosa que nos liga. El día que esta verdad sea mejor comprendida habrás dado un paso tremendo hacia la paz en el mundo.

(...) La devoción, el valor, la abnegación, las virtudes heroicas de la diaria monotonía hogareña, como las más épocas de saber hacer frente a las crisis y a los peligros graves y repentinos, son cualidades que poseen todas las mujeres de las razas sin haberlas aprendido unas de otras y sin que en ello intervengan las diferencias de raza, de credo, ni siquiera de ambiente. En esto no he podido nunca establecer

56 Sarojini Naidu (13/02/1879 – 02/03/1949) Va ser una importantíssima activista en pro del feminisme i defensora de la independència de l'Índia. Sempre va estar compromesa en les causes dels més desfavorits. Fou la primera dona que va estar al capdavant del govern a les Províncies Unides d'Ària i Oduh (província de l'Índia britànica que va existir entre 1902 - 1947) entre 1947 i 1949. Amiga personal de Ghandi i col·laboradora en les seves causes, estant inclús empresonada per aquests motius. Estudiant a la universitat de Cambridge (Anglaterra) també destacà per la seva faceta de poetessa, publicant al 1905 la seva primera col·lecció de poemes.

diferencia entre la mujer de Oriente o la de Occidente. (...).

En vez de mantener los prejuicios que nos separan hay que fomentar cada vez más las grandes verdades fundamentales que nos unen: y no sólo entre orientales y occidentales, no sólo entre razas, sino también para destruir las barreras que han venido separando a las clases sociales.»⁵⁷

És un article extens però el que realment ens diu és que per Nadiu totes ses dones, siguin d'allà on siguin, tenen per naturalesa una sèrie de qualitats innates independentment de la seva rasa, religió o lloc d'origen, i que com a conclusió, encara que no ho diu, si tenen tots aquests tret comuns haurien de estar equiparades en drets.

El mateix dia, *El Dia*, publicava també a la portada una vinyeta on podíem veure a Clara Campoamor compartint caricatura amb Alejandro Lerroux i Salvador Madariaga després de la seva intervenció a la Assemblea de Nacions⁵⁸.

Com hem vist abans, *El Dia*, tenia una secció titulada «Página Femenina» dedicada exclusivament a temes d'interès femení, recordar com els principals temes eren la moda, la gastronomia i qüestions varies de la llar fonamentalment. La primera i única vegada que al llarg de 1931, trobam una referència que vagi més enllà d'aquests tòpics sexistes sobre els temes que interessen a les dones, la trobam dia 22 d'octubre de 1931, quan trobam un article titulat «Defensa de la mujer moderna», diu així:

«(...) El considerarme identificada con la personalidad y las ideas de una inmensa mayoría de mujeres creo que me da cierto derecho a venir aquí a intentar su defensa. Quiero hacerlo hoy y, si se me permite continuar haciéndolo.

(...) Imaginad ante todo que ahora que se ha concedido el voto a la mujer, cada muchacha de esas que encontréis puede ser un voto inconsciente para mañana.

⁵⁷ *El Dia*, 14 d'octubre de 1931. N.º 3.217. Portada.

⁵⁸ Es pot veure aquesta vinyeta a l'annex documental final.

(...) No desprecies, pues, a esas mujeres de hoy. Mostradles ideas buenas, ideas rectas y sobretodo enseñadles a tener ideas propias. (...) .»⁵⁹

És un article que si bé per la seva temàtica recorda als de primers que hem vist de Consuelo Garcia, aquest destaca per el to en que està escrit. L'autor/a fa servir el pseudònim «Femina Moderna» per signar el seu escrit, amb lo qual no sabem qui hi ha al darrera. A pesar de que això és només un fragment, si llegim el text sencer que es pot trobar a l'annex documental final d'aquest treball, sí que tot d'una veim un llenguatge diferent, un llenguatge col·loquial, sense tecnicismes, inclús amb algunes sortides iròniques sobre estereotipus de dones modernes i com aquestes vesteixen o es comporten. Però la segona part de l'article és converteix en el que pareix un missatge dirigit al homes (cosa curiosa estant a una secció femenina del diari) per que el que fa és reivindicar el tracte just que mereix aquesta nova dona que estava sorgint en el decenni dels anys 30 a Espanya, aquesta nova dona que el dret de vot li estava atorgant ales per alliberar-se i començar a volar tota sola i ho fa de un mode molt pragmàtic, enviant un missatge clar, allà on sap que pot ser un punt feble per als homes. Els hi diu que les valori i respecti perquè els hi poden ser útils com a vot per el dia de demà. Saben la importància que tenien per els homes aconseguir quants més votants millors, «Femina Moderna» pràcticament ve a dir que vegin a la dona com un possible vot per al futur i que per tant no han de ser menyspreades. L'argument és clar i directe: dona igual a vot i per tant mereixen el mateix respecte i educació que un home, demanant una major educació intel·lectual femenina, una major cultura. Donar la idea de que una dona no és menys dona per tenir idees pròpies. Vol ser una crítica del concepte que es tenia en aquell moment del que es considerava que era una dona moderna i quin era el canvi que s'havia de fer en el tracte que se li donava per tal de fer realitat aquest nou concepte.

És interessant veure també com col·lectius de dones emprenien la iniciativa que

⁵⁹ *El Dia*. 22 d'octubre de 1931.

fins aquells moments tenien els homes i s'atrevien a dur endavant manifestacions per reivindicar els seus drets⁶⁰. L'article 26 de la Constitució republicana establia que totes les confessions religioses haurien d'estar sotmeses a una llei especial al ser considerades com Associacions i que ni l'Estat, províncies ni municipis ajudarien econòmicament a l'Església ni a cap institució o associació relacionada amb ella. També es dissolien determinades ordres religioses i es nacionalitzaven els seus bens, així com també els hi prohibia dur a terme activitats comercials, industrials o impartir ensenyança.⁶¹

Aquest fet feia tremolar als sectors més conservadors i tradicionals de la societat, d'aquí aquesta manifestació d'aquestes dones catòliques, que veien com amb lleis d'aquest tipus perillaven els ciments del seu món. Però al marge de si compartim o no el seu punt de vista, és destacable el fet de que un grup exclusivament de dones es varen atrevir a ajuntar-se en una manifestació i anar a veure directament al president de la República a fer-li les seves reivindicacions. Aquestes dones malgrat fossin tradicionalistes i lo que demanaven, estaven fent història lo que demostra que començaven a perdre la por a enfrontar-se al món. En aquest cas vendria molt bé la frase atribuïda erròniament a Voltaire⁶², que diu: «no estic d'acord amb el que dius però defensaré amb la meua vida el teu dret a dir-ho.» És a dir, encara que estiguem o no d'acord amb la sol·licitud a Azaña d'aquestes dones, el seu dret i valentia a expressar-se lliurement ja era digne de ser mencionat, com un pas més en aquesta alliberació femenina que poc a poc s'anava obrint camí, encara que els motius que dugueren a aquestes dones catòliques a manifestar-se no estiguessin relacionats amb això.

60 *El Dia*, 23 d'octubre de 1931.

61 <http://www1.icsi.berkeley.edu/~chema/republica/constitucion.html>

62 Realment la autora és la que va estar la seva biògrafa Evelyn Beatrice Hall i que al 1906 va escriure «*The friends of Voltaire*».

6.2. El sufragi femení a les eleccions generals de novembre de 1933.

Per les eleccions general de novembre del 33, les dones seran utilitzades com una arma electoral i els partits de dretes sempre trobaran arguments com la religió, la família i la tradició, per influenciar-les i convèncer-les de que els seus partits son els més idonis per preservar aquests valors que estaven canviant la societat tal i com podem llegir a continuació en els fragments d'articles i notícies que es publicaven, així com amb propaganda electoral, dies abans de les eleccions. Es varen fer servir d'associacions com *Acción Católica* o altres per dur a terme aquesta tasca de retorn als valors tradicionals de la societat que varen calar en tots els estrats de la societat, i pareix que va sorgir efecte donat que les eleccions del 33 les va guanyar la dreta, encara que hi ha alguns historiadors que consideren que també varen influir altres aspectes en aquest triomf i que no cal culpabilitzar només a les votants⁶³. Quan al 33 varen perdre les eleccions generals, l'esquerra va culpar del fracàs a les inexpertes dones votants.

En canvi, a les eleccions de 1936 va guanyar una coalició dels grups d'esquerres, el Front Popular, essent votat per les mateixes dones, demostrant que el seu vot no era necessàriament per la dreta espanyola⁶⁴.

Dia 15 d'octubre va començar la campanya electoral i així anunciava *El Dia* l'inici del període electoral i les manifestacions que havien fet els principals dirigents de la República sobre com esperaven que anès la campanya i com les eleccions fossin sense incidents i de la manera més neutral possible:

63 Algunes d'aquestes raons podrien ser un augment del atur i la conflictivitat, una radicalització de la lluita de classes, l'obstrucció parlamentària de la dreta, la fuga de Joan March, el clima que havia provocat l'agressivitat de Lerroux contra els socialistes...

64 BOSCH FIOL, Esperança i FERRER PÉREZ, Victòria: *El model de dona a la Secció Femenina: Implantació a les Illes Balears (1939-1975)*. Universitat de les Illes Balears, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic Palma. 1997. Pàg. 28.

«ANTE LA LUCHA POLÍTICA. El próximo domingo comenzarán los ministros sus propagandas electorales. Madrid 14 a las 16. - (...) El domingo próximo comenzarán los ministros sus propagandas políticas.

Se congratuló de que haya comenzado el período electoral, sin incidencias.

EL GOBIERNO GARANTIZARÁ LA PUREZA DEL SUFRAGIO. El Gobierno piensa dictar medidas electorales, entre ellas garantizar la pureza del sufragio. (...)»⁶⁵

«MANIFESTACIONES DEL JEFE DEL GOBIERNO. (...) - Convocadas las elecciones generales, al presidirlas queremos dar con nuestros actos la más absoluta garantía de neutralidad e imparcialidad.

(...) Este Gobierno permitirá el libre ejercicio de todos; pero la República que no es un régimen de acciones preferentes para los republicanos, no puede serlo de trato privilegiado para los enemigos.

No impondremos a nadie más que un sencillo deber: el que ejercite sus derechos dentro de la ley.(...)»⁶⁶

A la «Página Femenina» de día 19 d'octubre trobam:

«(...) Las señoritas de antaño, simulaban ingenuidad y pureza, fingiendo no ver lo evidente, no comprender el significado de las palabras y no entender nunca nada.

Por le contrario las de hoy, en vez de ingenuidad, ostentan malicia y pretenden descifrar intrigas oscuras en las acciones más claras y ambigüedades en las palabras más honestas.

El deporte favorito de las señoritas del presente es hacer el muerto sobre la ola de

65 *El Dia*, 15 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

66 *El Dia*, 17 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

la inmoralidad que lo inunda todo, sin dejarse engullir y sumergirse, creen que es prueba irrefutable de modernidad el comprender donde nada hay que comprender, en descubrir modos intrincados, donde solo se extienden líneas paralelas, el mostrarse difíciles, extrañas, complejas y extravagantes. (...)»⁶⁷

Aquest article, signat per Jaume Mulet és una crítica feroç de la que es considerava la dona moderna. És un article on amb un llenguatge sarcàstic, ens diu com la dona actual (s'entengui d'aquell temps) és un ésser ple de malícia i que sempre cerca doble sentit a les coses, que enrere quedaren aquelles dones que de tota la vida feien veure que no s'adonaven conta de les coses i que amb infinita ingenuïtat i puresa complien amb el seu rol de no qüestionar-se les coses, de pensar per si mateixes. Assenyala que enrere també han quedat els valors tradicionals que tenien les seves padrines com a virtuts del que havia de ser una senyoreta i com durant la República sa nova dona estava veient aquests valors com una cosa pejorativa. Venia a dir que les noves dones modernes es volien ficar en temes que no li pertocaven senzillament per el fet de ser dones i que havien de seguir fent com sempre s'havia fet, fer-se les ingènues i no plantejar-se les coses o tenir criteri propi.

El mateix dia, el diari publicà a mode de resum la feina feta per les Corts durant aquests primers anys de República i recorda com dia 1 d'octubre es va reconèixer el dret de vot a la dona⁶⁸.

«PERÍODO ELECTORAL. El entusiasmo y la fé del partido radical. Vaticinios ante la lucha. (...) Vamos en todas partes a la lucha con gran entusiasmo y fé absoluta en el triunfo.

(...) En muchos sitios se rebasa al partido radical, llegando a zonas de la derecha.

Esto hace pensar, que en muchas provincias el resultado será mayoría de los

⁶⁷ *El Dia*, 19 de octubre de 1933. Pàg. 6.

⁶⁸ *El Dia*, 19 de octubre de 1933.

radicales y minorías de derechas.

(...) Si las realidades confirman estas impresiones el grupo radical será el encargado de dirigir la política del país, siendo algo parecido al partido radical francés, con fluctuaciones a la derecha y otras a la izquierda. (...) »⁶⁹

En aquesta notícia es veu com també es publicaven notícies on altres partits que no fos la coalició de dretes, es veien amb possibilitats de guanyar les eleccions, en aquest cas era el Partit Radical i feia les seves càbales.

També podem veure notícies on el descontent popular anivell nacional era posat de manifest en els mítings electorals. Dia 20 d'octubre es publicava la notícia de que unes obreres varen interrompre el discurs del senyor Llopis per fer-li arribar el seu descontent amb el grup socialista. Aquestes varen ser expulsades de l'acte de propaganda electoral, però varen aconseguir el seu propòsit ja que la calma no va tornar al míting.⁷⁰

Per al govern republicà era important fer les coses legalment i de la forma més clara possible per la societat, per això va intentar posar al seu abast les mesures necessàries per garantir la puresa en les eleccions i la correcta i neutral campanya electoral, perseguint la compra de vots, el suborn i la coacció tant per els autors com per als seus còmplices o inductors.⁷¹

Durant aquests dies és va fer evident que la campanya electoral estava en en el seu moment apoteòsic, per això les notícies sobre mítings i actes de propaganda electoral eren nombroses en les pàgines d'aquest diari. Vegem ara uns exemples:

«Madrid 23 a las 22. - El ministro de Gobernación manifestó esta madrugada que se celebraron numerosos actos electorales en toda España, sin incidentes excepto en

⁶⁹ *El Dia*, 19 d'octubre de 1933.

⁷⁰ *El Dia*, 20 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

⁷¹ *El Dia*, 22 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

La Coruña, en que habló Urraca Pastor y a la salida fue preciso intervenir a la fuerza (...).»⁷²

«PERÍODO ELECTORAL. Manifiesto de los radicales socialistas dirigido a las mujeres. Madrid 24 a las 22. - El partido radical publicó un manifiesto dirigido a las mujeres españolas, invitándolas a votar la República si no quieren hombres sin tierras, hogares sin pan e hijos sin escuelas.»⁷³

«SE HA INICIADO LA CAMPAÑA ELECTORAL. Nota oficiosa: El pasado domingo se inició la campaña electoral del Partido Republicano Radical de Mallorca con un entusiasta acto que se celebró en la villa de Artá.

El acto tuvo lugar en el teatro de aquella localidad el cual mucho antes de la hora anunciada se hallaba ocupado en su totalidad. El mitin transcurrió en medio del mayor entusiasmo a pesar de las tentativas realizadas por algunos elementos de una de las poblaciones vecinas (...).

Inició el acto el Secretario del Comité local don Antonio Cano quien hizo la presentación de oradores (...) quienes se refirieron a la trascendencia de la inminente jornada electoral y señalaron cual es la posición del Partido frente a la situación actual de España. La concurrencia, entre la que figuraban señoras, premió con abundantes aplausos los diferentes parlamentos.»⁷⁴

«ACCIDENTADA ASAMBLEA DEL PARTIDO RADICAL. En el domicilio del partido radical, se ha celebrado una asamblea provincial para discutir la proposición de confianza a Lerroux para confeccionar la candidatura por Madrid.

Hubo frecuentes escándalos.

⁷² *El Dia*, 24 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

⁷³ *El Dia*, 25 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

⁷⁴ *El Dia*, 26 d'octubre de 1933.

(...) Una señorita asambleísta abofeteó a varios radicales.

(...) Fueron expulsados varios correligionarios y por fin quedó aprobado el voto de confianza.»⁷⁵

Aquest no era un fet aïllat i els mítings accidentats estaven a la ordre del dia a tota Espanya, a continuació en podem veure un altre exemple:

«ANTE LAS ELECCIONES. Accidentado mitin de propaganda conservadora.
(...)

Hubo interrupciones y escándalos.

Miguel Maura atacó a los gobiernos y abogó por un concordato con Roma.

Al terminar, se intentó una manifestación y la Guardia Civil tuvo que dar varias cargas para impedirlo (...).»⁷⁶

«DOS EDITORIALES. “ABC”. Madrid 28 a las 22. - “ABC” aplaude la actitud de la señorita Careaga negándose a aparecer en candidatura unilateral derechista para reforzar la autoridad del Comité de enlace de derechas.»⁷⁷

«MITIN FEMENINO SOCIALISTA EN MADRID. Madrid 28 a las 22. - En la casa del Pueblo se celebró un mitin femenino socialista.»⁷⁸

A partir del mes de novembre la tònica de les publicacions a *El Dia* referides a la qüestió del sufragi femení varen canviar. Veim missatges dirigits exclusivament a

⁷⁵ *El Dia*, 27 d'octubre de 1933.

⁷⁶ *El Dia*, 28 d'octubre de 1933.

⁷⁷ *El Dia*, 29 d'octubre de 1933.

⁷⁸ *Ibid.*

elles com electores, a part d'altres notícies que eren considerades com a curiositats electorals i que anam a veure a continuació:

«CURIOSIDADES ELECTORALES. LAS MUJERES TIENEN 746.572 VOTOS MÁS QUE LOS HOMBRES. El voto femenino es una incógnita; de los 15.164.348 votantes que componen el censo, son hembras 7.955.460 y varones 7.208.888; es decir, que las mujeres tienen 746.572 votos más que los hombres. Por tanto, por cada cien votos 52'4 corresponde a las mujeres y 47'5 a los varones, o de otro modo, por cada 100 electores varones existen 107'8 votantes mujeres.

La influencia, pues, del voto femenino ha de tener gran importancia, agravada por la superioridad numérica del voto femenino sobre el masculino.

(...) En las capitales el número de hembras es muy superior al de varones y la media total en las capitales de hembras sobre varones es de 123'5 por 100.»⁷⁹

En la següent taula podem veure el nombre de dones censades a Espanya en 1933 per cada cent homes:⁸⁰

Osca	91'9
Lleida	93'1
Guadalajara	95
Terol	97'4
Conca	98'6
Albacete	99
Sevilla	99'8
Burgos	100'5
Soria	101'1
Còrdova	101'2
Toledo	101'4

⁷⁹ *El Dia*, 5 de novembre de 1933. Pàg. 11

⁸⁰ Taula d'elaboració pròpia en base a les dades que ens ofereix *El Dia*, el cinc de novembre de 1933. La notícia menciona Sevilla dues vegades, per això surt repetit a sa taula.

Lugo	101'5
Àvila	101'9
Màlaga	102'8
Badajoz	102'8
Càceres	103'2
Girona	103'4
Àlaba	103'5
Granada	103'6
Sevilla	103'8
Tarragona	104
València	104'1
Palència	104'3
Castelló	103'4
Salamanca	104'8
Huelva	104'9
Navarra	105'3
Saragossa	105'4
Ciutat Real	105'5
Cadis	105'8
Lleó	106'5
Logronyo	107'1
Guipúscoa	107'7
Múrcia	107'7
Alacant	107'8
Zamora	109'9
Biscaia	110'2
Orense	111'1
Almeria	111'8
Las Palmas	112'8
Valladolid	113'1
Baleares	113'2
Barcelona	115'3

Oviedo	117
Tenerife	117'7
Santander	117'8
Madrid	121'9
Pontevedra	127'2

Aquest article planteja un fet que no s'havia posat damunt la taula fins ara. Quin pes efectiu tenia realment la concessió del vot a la dona? Numèricament podia ser superior al del home? Quantes dones i homes hi havia censats a Espanya al 1933? Podia ser superior el vot femení al masculí? Segons les dates que ens ofereix aquest article la resposta és evident. El nombre de dones censades a Espanya era major al dels homes en 1933 i per tant podien tenir un pes efectiu més important que el de l'home en les eleccions. Però com mai no havien exercit abans el seu dret de vot, no sabien realment si aquesta xifra superior en quant als homes podia tenir una conseqüència a efectes electorals. Davant la incertesa del que podia passar interessava molt a tots el partits polítics convèncer a les dones de que els hi votassin a ells. Crida l'atenció com les Illes Balears eren una de les comunitats amb un major nombre de dones censades al 1933 amb 113'2 dones per cada cent homes.

Però al marge d'aquest article, lo cert és que la tònica habitual de les publicacions de *El Dia*, era que el estàvem veient fins ara: com anaven els actes electoral que s'estaven celebrant tant a nivell insular com nacional. Referent a la dona, els mítings que publicava *El Dia* eren els de la Secció Femenina dels distints partits polítics, on veim com en algunes ocasions eren boicotejats per sectors masculistes, però que tal como analitza aquest diari, lluny de apaivagar l'acte i al col·lectiu femení, aconseguien just l'efecte contrari, aconseguint aquests partits més simpatitzants entre les seves files. Així ho podem veure en les següents notícies:

«ELECTORAS: Votando la candidatura de coalición centroderecha, contribuís a la solidez de cuantas bases han informado siempre la vida femenina española, en sus más hondas raíces.»⁸¹

«POLÍTICA. Convocatoria. La Sección Femenina del Centro Juventud Republicana Federal del 7º Dt.º Adherido al Partido Radical invita a todas las socias y simpatizantes a la Junta General extraordinaria que tendrá lugar el miércoles 8 a las 8'30 noche y en la cual se tratarán asuntos electorales de gran importancia.»⁸²

“POLÍTICA. Propaganda electoral de la sección femenina de Unión de Derechas. La Sección Femenina de Unión de Derechas (...) empezó el pasado 22 de octubre la propaganda electoral y los primeros actos en Biniali y en donde reinó gran entusiasmo. El día 29 del citado mes, las mujeres se dividieron en dos grupos, unas visitaron Costiz⁸³, resultando el acto espléndido⁸⁴; (...) en donde los elementos machistas quisieron interrumpir el acto consiguiendo únicamente el que se inscribieran un mayor número, siendo digna de alabar la actitud de la Guardia Civil que hizo callar a los revoltosos y mantener el orden. (...).»⁸⁵

Els arguments de la dreta per captar el vot de la dona sempre eren els mateixos però a vegades es curiós veure com en els articles publicats cercaven cridar l'atenció de la dona al·legant motius més originals, com en aquest cas argumentant valors tradicionals arrelats a la religió. Fa una crida al vot de la dona mallorquina dient que és una dona tradicionalment catòlica i que si no vota a la coalició de centre-dretes és fer una negació de la seva pàtria i de Déu. És a dir, en aquest cas canvia una mica

81 *El Dia*, 5 de novembre de 1933.

82 *El Dia*, 8 de novembre de 1933.

83 Així apareix escrit a la notícia. No és un error de transcripció.

84 *Ibid.*

85 *El Dia*, 9 de novembre de 1933.

l'argument imperant per la dreta fins ara de la dona amb els seus rols tradicionals dins la família per en aquest cas intentar captar el vot utilitzant arguments basats en la religió. L'article publicat dia 10 de novembre diu així:

«LLAMAMIENTO A LA MUJER MALLORQUINA. ¡¡19 de Noviembre!! ¡Que ni una sola mujer quede sin votar! El día 19 será una fecha memorable en nuestra Palma.

(...) No os queremos hacer la ofensa de pensar que vais a dar vuestros votos al enemigo; la mujer mallorquina, netamente católica, responderá con entusiasmo al llamamiento ¡así lo creemos! (...)

¡Contra todo eso votad por Dios y por España! Por deber de conciencia, de patriotismo, de disciplina ¡votad íntegras las candidaturas de coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, pues su triunfo será el triunfo de la Religión, de la paz de España y del bien del pueblo!

(...) ¡Demostradles el valor de la mujer mallorquina! ¿Se os pide un voto y se os pide unión que tanto encarece a los jefes de los distintos partidos! ¿Se lo negaréis a nuestra patria? ¿Se lo negareis sobre todo a Dios?

(...) ¡Mujeres mallorquinas! Votad la coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, por Dios y por España.

Sección Femenina de Unión de Derechas. Palma, 1933.»⁸⁶

És molt comprensible la propaganda que s'emetia des de *El Dia* cap a la coalició Centre-Unió de Dretes-Regionalista, ja que com a cap de llista estava Joan March Ordinas, fundador del diari com ja varem veure en un apartat anterior del treball, i que cal recordar com ell va utilitzar aquest diari per els seus interessos polítics. Per això no ens ha d'estranyar que la cridada a les urnes que es feia des de les pàgines

⁸⁶ *El Dia*, 10 de novembre de 1933.

d'aquest diari, fos en pro d'aquesta coalició. La candidatura del Centre-Unió de Dretes-Regionalista per les eleccions del 19 de novembre de 1933 eren:

- Joan March Ordinas (centre).
- Pedro Matutes Noguera (centre).
- Lluís Zaforteza Villalonga (dreta).
- Tomàs Salort i Olives (dreta).
- Bartomeu Fons i Jofre de Villegas (regionalista)

Des de les pàgines de *El Dia* deixaven clar, que aquesta era l'única llista de candidats admesa i a la qual s'havia de votar⁸⁷ així com també publicava extensos articles dels mítings que anaven fent per els diferents pobles de Mallorca. Aquests sempre eren els més concorreguts, els que més èxit tenien, els que el públic hi dedicava més aplaudiments. Però també a les seves pàgines deixa clar com podien ser víctimes d'alguns atacs com el que varen tenir les dones de la Secció Femenina mentre es traslladaven en automòbil:

«DETENCIÓN. Sabemos fueron detenidos por la autoridad los individuos que apedrearon un automóvil que conducía de Caimari a Selva unas señoritas de la Sección Femenina de la Unión de Derechas.»⁸⁸

Però *El Dia* ens mostra com aquests actes violents que tenien les dones sense tenir en compte el partit al que pertanyien o del qual eren simpatitzants, no eren un fet aïllat de Mallorca si no que poden comprovar en les seves notícies com a nivell peninsular també és duien a terme actes més o manco violents:

⁸⁷ *El Dia*, 12 de novembre de 1933.

⁸⁸ *El Dia*, 14 de novembre de 1933.

«MITIN ACCIDENTADO. San Sebastián 14. - En Villafranca de Oria se celebró anoche un mitin de propaganda electoral en el que debían hablar don Ramiro de Maeztu y la señorita Rosa Urraca Pastor; como ésta llegara con un retraso de 45 minutos, el señor Maeztu comenzó su discurso que fue interrumpido frecuentemente.

(...) La señorita Pastor comenzó su discurso y el público la interrumpió frecuentemente, llegando a degenerar el acto en un espectáculo desagradable. (...) »⁸⁹

Hi ha que assenyalar com la, en aquells moments, senyoreta Urraca Pastor va ser una destacada activista i partícip del cop contra la Segona República. Es va presentar a les eleccions generals de 1933 com a candidata de la Comunió Tradicionalista per Guipúscoa, però no va aconseguir els vots necessaris per ser elegida diputada.

Però no només hi havia actes violents contra les dones, si no que és ben palpable l'ambient de tensió que hi havia els dies previs a les eleccions del 19 de novembre. Era habitual que míting que hi hagués, míting que hi havia qualque altercat i com això era un fet generalitzat a tota Espanya. Un dels més cridaners va ser un que va ocórrer a Bilbao dia 16 de novembre on un grup d'exaltats va fer bolcar l'automòbil que duia uns candidats a Bermeo per fer un míting i com a pesar del intents de la Guàrdia Civil per posar ordre, hi va haver tirotejos i el cotxe dels candidats Oreja i Oreiza va ser apedregat.⁹⁰ Aquests exemples (n'hi molts més publicats a diari a *El Dia* durant aquests dies previs), ens serveixen per veure quin era l'ambient de crispació general i la tensió que hi havia al poble davant les eleccions i cap a quin camí podia anar la República.

Dins aquests mítings que es feien per els pobles de Mallorca els seus oradors també aprofitaven per en els seus discursos enviar missatges a les electores i captar el seu vot. Així ho podem veure, per exemple, a un míting que es va celebrar diumenge 13 de novembre de 1933 al poble de Capdepera:

⁸⁹ *El Dia*, 15 de novembre de 1933. Pàg. 4.

⁹⁰ *El Dia*, 17 de novembre de 1933. Pàg. 4.

«(...) A continuación habló el abogado don Gabriel Cañellas que espuso⁹¹ el programa del partido, combatió el socialismo e hizo un llamamiento a las mujeres para que cumplan su deber como lo han cumplido siempre.

Seguidamente, habló el abogado don José Ensenyat del partido Republicano de Centro durante una hora, exponiendo el programa del partido de casi todos sus aspectos, (...) entonó un canto a la intervención femenina por su actuación siempre comprensiva y dulce (...).

Los oradores fueron interrumpidos con constantes ovaciones, (...) terminando así este acto, uno de los más grandiosos que se han celebrado en Capdepera, de propaganda política, ocupando las señoras y señoritas más de quinientas sillas en los sitios mejor dispuestos.»⁹²

Amb aquesta notícia ens podem fer una idea de quin era el nombre aproximat de dones que anaven a aquests actes. Ens diu com aquest aquest acte del partit Republicà de Centre, va ser un dels més importants celebrats a Capdepera, per tant suposam que va ser dels més multitudinaris encara que no es dóna xifres generals, però sí ens diu com entre els assistents hi havia més de cinc-centes dones i com aquestes ocupaven els llocs més privilegiats. Això ens dóna una idea de la rellevància que intuïen podia tenir el vot femení, i per això als partits els hi interessava que les dones pensassin que tenien un lloc important o que eren un element important dins aquell partit. Donar-lis els millors seients en un dels actes més destacats del que es varen fer en aquells moments, era una forma de demostrar-lis.

També podem veure com des de aquest diari es publicaven anuncis de convocatòries de mítings de l'Unió de Dretes separats els mítings dels homes del de les dones:

91 Així apareix escrit a la notícia. No és un error de transcripció.

92 *El Dia*, 14 de novembre de 1933. Pàg. 2.

«POLITICA. Unión de Derechas. La Sección Femenina. Se convoca a todas las socias de la Sección Femenina de Unión de Derechas a la Junta general que se celebrará el jueves 16 a ñas 7 de la tarde en el local social San Jaime, 21 entresuelo, para tratar de las próximas elecciones.

Unión de Derechas. Convocatoria. Se ruega a todos los señores socios de la Juventud de Unión de Derechas se sirvan asistir a la reunión que D.m. tendrá lugar el próximo viernes día 17 a las 8 de la noche para tratar de asuntos electorales.»⁹³

Però també des de les pàgines d'aquest diari es volia deixar clar, les proporcions mai vistes fins aleshores a les quals s'estava arribant a tota Espanya en propaganda electoral, utilitzant com a mitjà sobretot pasquins, fulletons i cartells.⁹⁴

També en la secció on *El Dia* publicava notícies nacionals, podem veure notícies que evidenciaven fins a quin punt arribaven les tensions i les ànsies de captar els vots de les dones, com si res més no importàs i que s'han de mencionar. Així dia 14 de novembre trobam una notícia de Jaén en la qual el seu batle animava a les dones a utilitzar la violència amb tots aquells que no votassin als socialistes:

«JAÉN. RECOMENDABA A LAS MUJERES QUE FUERANA ARMADAS DE TIJERAS PARA CLAVÁRSELAS A LOS HOMBRES QUE NO VOTARAN POR LOS SOCIALISTAS. Jaén 13. - Se ha detenido, trasladándolo a Andújar , al célebre ex-alcalde «El Naranjero» por dedicarse al deporte de arrancar pasquines.

En un acto celebrado recomendaba a las mujeres que fueran armadas de tijeras para clavárselas a los que no votaran por los socialistas.»⁹⁵

93 *El Dia*, 16 de novembre de 1933. Pàg. 2.

94 *El Dia*, 14 de novembre de 1933. Pàg. 4.

95 *El Dia*, 14 de novembre de 1933. Pàg. 4.

I així pràcticament dia rere dia podem trobar notícies que ens parlen d'aquests mítings i com a tots ells hi ha paraules dedicades a les dones. En aquest cas fou a un míting del Partit Republicà Radical:

«(...) A continuación hace uso de la palabra el concejal don José Mas Rubí, el cual demuestra la verdadera ideología del Partido Republicano Radical(...).

Recomienda a todas las mujeres que hagan uso del derecho que la ley les concede, sin dejarse impresionar por malos consejos ni mucho menos amenazas estúpidas, pues los que tanto amenazan son los que menos obran cuando llega el momento. (...)»⁹⁶

Un altre exemple més extens de com des de les pàgines de *El Dia* volien captar el vot femení, ho trobam en articles com aquest, dirigit concretament a les illenques, apel·lant que son dones de tradicions i costums i que no s'han de deixar dur per modernitats:

«A LAS ISLEÑAS. (...) El pueblo español en su indiscutible soberanía ha proclamado la realidad a la que todas tenéis el derecho de acatar, mientras este mismo no diga otra cosa. Ahora lo que está en vosotras es el votar a quienes sin tacha, cultos, buenos, indiscutidos, de gran solvencia moral, espiritual y material: y no dudéis, la obra de estos hombres, de paz, de fraternidad humana, y creadora, porque su ideal es el honor y prosperidad de la República (...).

(...) No lo dudéis amables lectoras de nuestra España de viejas virtudes y gloriosas tradiciones, vosotras con vuestro voto alumbrareis a la Patria del porvenir, la de grandes alientos, la de arraigada fé, la de grandes esperanzas, la de hidalgos y

⁹⁶ *El Dia*, 15 de novembre de 1933. Pàg. 2.

nobilísimos impulsos (...).»⁹⁷

Aquest article és tota una crida en veu alta del vot de la dona cap a la dreta. Des de el seu començament desprestigia la feina feta per el govern republicà i com apel·la als vells valors tradicionals de les dones mallorquines perquè recondueixin novament Espanya.

És interessant veure també quines eren les mesures adoptades el dia anterior de les eleccions per el que fa a l'emissió i difusió de propaganda electoral. La radio no podria emetre cap tipus de propaganda electoral ni notícies relacionades amb les eleccions passades les sis de la tarda del dissabte previ a les votacions, amb l'única excepció del discurs que faria el president del consell de ministres a les nou del cap vespre. Assenyala també que la multa imposada a les cadenes radiofòniques que no complissin aquestes normes seria de la retirada de la llicència per temps indefinit.⁹⁸

Les notícies polítiques i centrades en les eleccions eren el tema dominant del diari els dies previs a les eleccions. Referències a mítings, altercats, propaganda electoral, crida al vots per un determinat partit, repetició de la mateixa propaganda dies després... era l'habitual trobar tal i com hem pogut veure al llarg d'aquestes pàgines de manera que no cal reincidir per no avorrir al lector, però sí deixar clar la importància que li donava *El Dia* a aquestes notícies i propagandes polítiques. No només això, si no també articles d'opinió en els quals els seus col·laboradors expressaven els seus temors o desitjos davant aquesta nova oportunitat electoral que els hi brindava la República i quines conseqüències podia tenir. Conseqüències terribles per uns que veien com un viratge dretà podia fer perillar els ciments republicans amb els quals es sustentava l'Estat i altres veien la oportunitat de continuar preservant un valors i posada en pràctica dels ideals republicans més purs.⁹⁹

⁹⁷ *El Dia*, 12 de novembre de 1933.

⁹⁸ *El Dia*, 18 de novembre de 1933. Pàg. 4.

⁹⁹ *El Dia*, 18 de novembre de 1933. Pàg. 3.

Resulta molt interessant veure com tornam a tenir un article dedicat a l'especialització femenina i a la seva educació, signat per na Margalida Comas, el dia previ a les eleccions a tota portada:

«(...) Hasta hace poco se consideraba como axiomático que el lugar propio y exclusivo de la mujer era el hogar, y que su función en éste, con ser el único fin de su vida, era tan sencilla, que bastaba repetir elegantemente lo que se había visto hacer a las madres y abuelas para desempeñarlas a la perfección (...).

Cuando en los tiempos recientes la mujer se ha decidido a ganarse la vida y a intervenir en las funciones sociales hasta entonces exclusivamente reservadas al otro sexo, no ha habido cuestión, se ha limitado a incorporarse calladamente a los centros creados para sus hermanos y así hemos llegado al presente en el cual parece ya indispensable hacer un alto, fijar la posición y seguir a conciencia un determinado rumbo.

(...) A mi modo de ver, la educación femenina comprende como la masculina dos partes, una de educación general humana, que puede hacerse por separado o mejor en centros docentes comunes a los dos sexos (escuelas primarias, secundarias y universidades coeducativas), y otra de especialización femenina en relación con la particular función que la mujer desempeña en la vida. [...]»¹⁰⁰

Tornam a veure un article que ens recorda a aquells primers que veiem a *El Dia*, al 1931 de Consuelo Garcia i d'ella mateixa on es reivindicava a aquesta nova dona que sorgia amb la República amb uns ideals més moderns i que s'obria al món. Però en aquest veim una diferència clara. Aquells articles tractaven de justificar el canvi d'actitud que la dona havia de tenir. Aquí pareix que aquesta certa alliberació, en els dos anys que han passat de República s'han anat acceptant i que la dona, o al manco una part del col·lectiu s'ha decidit a dur endavant aquest nou esperit. Però aquí no 100 *El Dia*, 18 de novembre de 1933. Portada.

acaba la cosa, si no que aquest article va una mica més enllà i entra en el tema de quina és l'educació femenina més correcta. Quina educació i quins estudis ha de tenir aquesta dona moderna de la República amb uns estudis generals equiparats als del homes, a més dels seus propis com a dones. Aquests estudis de «dones» han de ser només una especialització i no la base de la seva cultura o del seu sabre fer en la vida. Considerant que els avanços aconseguits en els darrers temps en quant a educació femenina es refereix, no s'han de perdre de cara al futur i als possibles resultats electorals.

Crida l'atenció veure a tota portada un article d'aquestes característiques el dia previ a les eleccions generals, quan feia temps que no publicava de similars característiques (recordem que els darrers son els que ja hem pogut llegir prèviament en aquest treball).

Arribam a dia 19, dia de les eleccions generals de novembre de 1933, però *El Dia* va mantenir un actitud de prudència de cara a les eleccions. Només va publicar un parell de propagandes electorals per la coalició de centro-dreta i en la seva plana dedicada a la política es va centrar en un discurs de Lerroux com a resum de la campanya electoral. Assenyalant també com dies enrere, altercats o actes polítics de darrera hora a nivell nacional. L'única referència que trobam al sufragi femení és una propaganda publicada per la Unió de Dretes, la qual es basava en els valors tradicionals familiars.¹⁰¹

El Dia no publicaria els resultats electorals fins dia 21 de novembre. A les seves pàgines interiors publicava amb tot luxe de detalls els resultats electorals, amb el nombre de vots que havia rebut cada candidat per districte i secció¹⁰², fent finalment un resum de Palma, dels pobles de Mallorca, d'Eivissa i Menorca i un recompte general de totes les Illes¹⁰³.

101 *El Dia*, 19 de novembre de 1933. Pàg. 2.

102 *El Dia*, 21 de novembre de 1933 Pàg. 2-3.

103 En aquest resum final, el diari assenyalava com faltava en el recompte Sant Antoni Abad i dos seccions de Palma, però no especifica quines son.

La crònica de com es va desenvolupar la jornada electoral a Palma, també la trobam redactada dia 21 de novembre:

«LA JORNADA ELECTORAL. Impresiones de un espectador. Se habían anunciado tantas cosas y estaba tan cargada la atmósfera que nos llamó la atención sobremanera el ver la tranquilidad que reinaba en la capital a las siete de la mañana, cuando se abrieron los colegios electorales.

A las ocho, después de constituirse las mesas sin incidente, acudieron numerosos electores a los comicios formándose colas enormes en las que abundaban extraordinariamente las electoras.

Allí confundidas, acudían a cumplir sus deberes de ciudadanía. Señoras de todas las clases sociales, señoras de la más empigolada aristocracia (que no votaba sin embargo a los tradicionalistas), menestralas, comprensivas, bellas e ingenuas señoritas y obreras conscientes, las cuales ponían verdadera energía y desprecio en los augurios de quienes no reparaban en medios para vencer, aportando su colaboración al bien común. (...)»¹⁰⁴

Segons aquesta crònica de com va transcórrer la jornada electoral a Palma, sabem que va ser una jornada tranquil·la sense incidents destacats ni actes violentes com els que s'havien estat succeint en les darreres setmanes. Aquest ambient de crispació es va deixar enrere per donar pas a una multitud de gent entusiasmada que esperava per exercir el seu dret de vot. En aquest sentit, la notícia el primer que destaca és la participació femenina en les votacions. No obstant això ens vol donar una imatge dubitativa de la dona. Ens diu que se les hi veia confoses, com si no sabessen que havien de fer o a qui havien de votar, però que malgrat això la seva participació va ser molt nombrosa i destaca com les dones palmesanes de molts diversos col·lectius i classes socials varen acudir en massa a exercir per primera

104 *El Dia*, 21 de novembre de 1933. Pàg. 3.

vegada el seu vot en unes eleccions generals.

A part d'això, si es llegeix la notícia al complet, ens vol transmetre l'ambient de jubileu que es vivia quan poc a poc s'anava fent l'escrutini i anava quedant clar quin era el resultat electoral, com si tothom estigués conforme. Ambient de festa i gran alegria, especialment a la seu del partit de centre-dreta.

És curiós avui en dia, en el món de les noves tecnologies i comunicacions, on estam pràcticament a l'abast de qualsevol informació amb tan sol un clic, poder llegir en una notícia com aquesta quins eren els mitjans amb el quals els hi arribaven les notícies als periodistes congregats per cobrir la notícia. Mitjans que ara pareixen sortits d'una altra època i caiguts totalment en desús com ara el telègraf, era un mitjà indispensable per els periodistes del 33.

El 28 de novembre *El Dia* publicava com havien estat proclamats diputats a Corts en el Palau de la Audiència els cinc candidats de la coalició de centre-dreta. Ens dona els resultats definitius de vots escrutats: 158.402 del qual un 40% va ser per el partit de centre-dreta o el que és el mateix 83.360'8 de vots. Aquests resultats varen fer que es poguessin proclamar diputats els seus cinc candidats amb els següents vots¹⁰⁵:

CANDIDAT:	N.º DE VOTS:
Bartomeu Fons Jofre de Villegas	104.402
Joan March Ordinas	102.340
Luís Zaforteza Villalonga	102.296
Tomás Salort Olives	101.731
Pedro Matutes Noguera	100.806

Per el que fa a la minoria era necessari tenir un 20% dels vots escrutats o lo que és el mateix, 31.669'4 vots, però va ser un nombre al que no es va arribar, per aquest motiu es va programar una segona volta de les eleccions per dia 3 de desembre del

105 Quadre d'autoria pròpia en base a les dades oferides per *El Dia* dia 28 de novembre de 1933.

mateix any¹⁰⁶, cosa que en principi no estava previst,¹⁰⁷ però alguns pensaven que aquesta segona volta no era més que una maniobra de les esquerres perquè no havien sabut acceptar la seva derrota¹⁰⁸

Això era el que passava a nivell local, però a nivell nacional dia 28 de novembre encara no es coneixen els resultats definitius ja que a moltes de les províncies s'haurien de repetir les eleccions per que no s'havia arribat al percentatge legal segons dades oficials del Ministeri de Governació. *El Dia* ens diu com segons les dades obtingudes, el nombre total d'electors que a tota Espanya va votar a la dreta va ser de 9.261.617 electors i a favor dels partits d'esquerra 5.214.828.¹⁰⁹ *El Dia* fa un resum de com va transcorre la jornada electoral al llarg de tota Espanya i el que podem extreure d'aquesta informació és que no va ser una jornada tan idíl·lica com a Palma. Es varen produir petits altercats a nombroses províncies e incidents de més o menys consideració. Malgrat això les autoritats sortien dient com havia estat una jornada electoral tranquil·la i que hi havia hagut un bon ambient entre els votants. Del mateix mode ens diu com a Madrid les eleccions es varen caracteritzar per el nombrós número d'assistents i com «(...) formarónse colas predominando las mujeres que acudieron en gran número a las nueve de la mañana a los colegios.

(...) En el distrito de Palacio votaron numerosas monjas que abandonaron los conventos con este objeto.

No ocurrieron incidentes.

Tal fue la animación que al mediodía puede decirse que habían votado el ochenta por ciento del censo.

EL VOTO DE LAS MUJERES. Las mujeres no solo dieron la nota de su voto, sino que intervinieron en las mesas repartiendo candidaturas.

106 Segons disposava el Decret de Convocatòria i el paràgraf segon de l'apartat d9 de l'article de la Llei Electoral de 27 de juliol de 1933.

107 *El Dia*, 28 de novembre de 1933. Pàg. 3.

108 *El Dia*, 30 de novembre de 1933. Pàg. 4.

109 *El Dia*, 28 de novembre de 1933. Pàg. 4.

En la sección de Buenavista votó una señora de 95 años.

Acompañábanla dos sirvientas que levaban una silla para que descansara.»¹¹⁰

Podem veure com va ser un fet comú en les dones espanyoles l'interès que varen demostrar en aquestes eleccions. El que podem extreure d'aquestes notícies és que ja des de primera hora del matí anaven en massa a votar formant grans coes, tant a nivell insular com nacional. Varen respondre amb voluntat participativa en exercir un dret al qual no estaven gaire acostumades a posar-ho en pràctica. Destaca com dones de totes classes i condicions (aristòcrates, obreres, monges, treballadores en general...) i com fins i tot les de més edat compliren i votaren en un fet històric com varen ser aquestes eleccions.

Però quin pes real varen tenir els seus vots? És cert que va ser per causa seva el viratge dretà que va sofrir la República? Va ser la causa del principi de la fi de la República?

El Dia no ens va donar una resposta a aquestes qüestions. Ja no es va pronunciar més sobre aquest tema. Els dies posteriors es varen centrar en la segona volta electoral i en el viratge dretà que estava sofrint la República. Les dones ja havien complit i el seu dret a sufragi ja no era notícia.

Dia 3 de desembre de 1933 *El Dia* ens donava una llista completa sobre la composició del futur Parlament: 157 serien diputats de dretes, 112 de centre i 60 d'esquerres. Faltaven per elegir 144, havent segona volta a 16 circumscripcions de tota Espanya.¹¹¹

És digne de menció com *El Dia*, destaca que a Madrid el dia de la votació de la segona volta, es varen presentar uns vehicles amb vàries monges escoltats per altres dos cotxes per anar a votar. Les monges votaren, però a la seva sortida varen refermar les protestes d'uns socialistes que estaven produint aldarulls, manifestant els

¹¹⁰ *El Dia*, 28 de novembre de 1933. Pàg. 4.

¹¹¹ *El Dia*, 3 de desembre de 1933.

socialistes que els cotxes que portaven a les monges duïen armes. La policia va registrar els vehicles i es varen trobar dos pistoles, un revòlver i tres porres i a s'altre cotxe, tres pistoles i quatre porres. En vista d'això la policia va procedir a la detenció dels seus ocupants.¹¹²

No deixa de ser interessant veure les «mesures de seguretat» que prenen les monges per anar a votar. No podem oblidar com durant la Segona República foren nombrosos els episodis de controvèrsia amb l'Església i els enfrontaments eren constants, per tant i encara que amb una mentalitat actual no sigui en cap cas justificable una defensa violenta amb armes, haurem d'entendre aquesta provisió armamentística amb la mentalitat del moment, com un medi per defensar-se en cas de ver-se en perill. El que no deixa de cridar l'atenció és que siguin unes monges ses que les duguin.

Dia 12 de desembre es publicaven els resultats de la segona volta electoral triomfant novament a Mallorca, les dretes. El resultat d'aquesta votació segons *El Dia*, és va atribuir a una consolidació dels ideals dels votants, que no va fer més que reafirmar l'opció que ja havien elegit dia 19 de novembre:

«EL TRIUNFO DE LA OPINIÓN. (...) Ganó la opinión, triunfó la corriente que la masa enorme de nuestro cuerpo electoral quiso imprimir, de modo contundente, a nuestra representación parlamentaria. Y por segunda vez, dió su elección.

Esta lección tiene, sobretudo, dos aspectos. El primero es la realidad del propio fracaso, experimentado por los que han sido vencidos en la contienda. El segundo, significa una contundente respuesta dada a aquellos dirigentes que mal aconsejados, seguirán caminos reprobables de un tiempo a esta parte, que se la diera plana y con cortesía, la soberanía ciudadana. Y como uno y otro aspecto, a cuenta, claro del aspecto general: del desgobierno, destructor, indefendible, que durante dos hizo víctimas a los españoles, el conglomerado presidido por los socialistas y que tan

112 *El Dia*, 12 de desembre de 1933. Pàg. 4.

tremendo fallo acaba de obtener en su contra por una mayoría aplastante del pueblo.
(...)

DESARROLLO DE LA CONTIENDA. Como decimos fué suave y firme la lucha, desarrollándose tranquila la elección, con la cooperación de la mujer que nutrió la votación con menos nerviosidad y más segura de su posición que en la del día 19.»¹¹³

Segons podem extreure d'aquesta crònica el viratge dretà de la República en aquestes eleccions fou una resposta de la ciutadania que estava cansada del desgovern dels seus dirigents. És la reafirmació dels electors, els resultats d'aquesta segona volta que han votat lliure i conscientment cap a on volen que vagi la República, i no passa per repetir amb el que ells consideren mals governants. Per aquest motiu aquestes eleccions s'han fet en el moment adequat perquè aquest gir es pogués produir. Assenyala com la participació de les dones en aquesta segona volta ha estat de «cooperació» per al resultat obtingut. Però està clar que la decepció que hi havia entre els que havien apostat per els miracles de la República i que no els havien vist en la pràctica, foren determinants per al triomf de la dreta en aquestes eleccions¹¹⁴.

Per tant, segons lo publicat a *El Dia*, podem afirmar la creença generalitzada de que les dones varen contribuir massivament al triomf de les dretes en les eleccions generals del 33? L'única menció al respecte és aquesta de dia 12 de novembre, així que amb només una referència no sé si serà suficient per poder corroborar categòricament tal afirmació, però lo que sí és cert és que des de aquestes pàgines la «cooperació femenina» va ser necessària per nodrir de vots a la dreta espanyola. Així que si no fou determinant al manco fou necessària per aquest triomf que va canviar el destí de la República irremeiablement.

113 *El Dia*, 12 de desembre de 1933. Pàg. 2.

114 SCHALEKAMP J.: *Mallorca. Any 1936*. Edita Premsa Universitària, Palma, 1981. Pàg. 12.

7. LES PROTAGONISTES.

No he volgut acabar aquest treball sense una breu menció a algunes de les dones més importants d'aquest període tant a nivell local com nacional per al tema que ens interessa. Aquestes dones pioneres en el camp de la política al llarg de tota la Segona República, és a dir entre els anys 1931 – 1936, seran importantíssimes, fent néixer tota una consciència de lluita col·lectiva. Algunes d'elles ja han estat mencionades al llarg del present treball, però mereixen un tractament a nivell biogràfic, perquè sense cap dubte varen ser tot un referent. He cregut necessari posar-lis cara a unes dones tantes vegades citades en aquest treball i d'altres que si bé no han aparegut (*El Dia* no ha fet cap referència a elles) mereixen ser mencionades en aquest apartat per la àrdua lluita que varen dur a terme i que sense cap dubte foren les gran protagonistes d'aquest període.

Federica Montseny

Federica Montseny (1905-1994) va ser la primera dona ministra al 1937 i és la dona més carismàtica e important de l'anarquisme espanyol. Exposava les seves idees a la *Revista Blanca* des de 1923 fins la seva desaparició al 1936. Ficada dins diversos sindicats, no va ser fins l' estiu del 36, quan assoliria llocs de responsabilitat, quan es va incorporar al *Comité Regional* de la CNT catalana i al *Comité Peninsular de la*

Federación Anarquista Ibérica (FAI). Però si per una cosa ha de ser destacada Federica Montseny és per el seu nomenament com Ministra de Sanitat i Assistència Social durant el segon Govern de Largo Caballero, portant l'anarquisme al seu ministeri, prenent decisions amb els seus col·laboradors mitjançant assemblees, portant a terme una política sanitària preventiva i una llei d'interrupció voluntària del embaràs. Quan va caure el Govern de Largo Caballero fou expulsada de la CNT-FAI, però no deixarà la política ja que presidirà el primer comitè enllaç CNT-UGT al 1938. Dirigirà el *Departamento de Sanidad de la Comisión de Batallones de Voluntarios*, que intentarà organitzar la resistència front l'exèrcit de Franco a Barcelona. Amb la caiguda de Barcelona, Federica Montseny es va exiliar a França¹¹⁵.

Clara Campoamor

Clara Campoamor (1888-1972) fou el major exemple de perseverança en la lluita per els drets de la dona d'aquests anys. Fou diputada del Partit Radical i designada per un grup d'aquest per formar part de la comissió encarregada de redactar l'avantprojecte constitucional. A la vegada fou vicepresidenta de la *Comisión de Trabajo y Previsión*. Va sol·licitar la discussió de la Llei del Divorci, i va ser l'única diputada que va participar en el debat i també ho va fer en els debat del Estatut

115 MAGNINI, Shirley: *Recuerdos de la resistencia. La voz de las mujeres en la Guerra Civil española*. Barcelona, 1997. Pàg. 58.

Imatge:http://agrega.educacion.es/buscador2/BuscarAvanzadoCU/MostrarResultadosImagenesPrepararRetornoDetalleImagenes.doidioma=es&buscContenido=anarquista&pagina=1&formato=&idODE=&recurso=&procesoCognitivo=&contexto=&edad=&autor=&diaPublic=&mesPublic=&anyoPublic=&c_s_secuencia=&valoracion=&enlaceTaxSelec=&identificadorODE=es_20071227_1_5049675&tipoVisualiz=&nodoDestino=&enlaceComuSelec=&tipoBusqueda=02&tipoLayoutBuscador=BUSCADOR&idTesouro=&nomTesouros=&idTesouroSug=&nivelAgreg=&destinatarios=&keyword=&numeroResultados= [darrera data de consulta 31 d'agost de 2015]

Català, en els de la reforma del Codi Penal i en molts d'altres relacionats amb la situació jurídica de la dona i els infants. Es va enfrontar al seu partit per defensar el sufragi femení. Associacions feministes reconegueren la seva tasca i fou homenatjada. Lerroux li va oferir la *Dirección General de Benficencia y Asistencia Social del Ministerio de Trabajo*, càrrec que deixaria al 1934. Quan deixà el Partit Radical al 1935 no trobà lloc en cap altre partit republicà d'esquerres. Al 1936 se'n va anar cap a l' exili.¹¹⁶

Victòria Kent

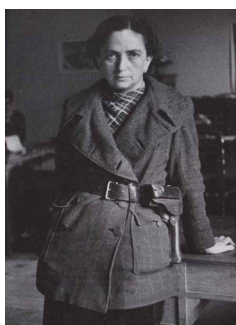
(1898-1987) Durant 1931 també fou diputada i va formar part de diferents associacions femenines, com per exemple al 1919 es va adscriure a l'*Asociación Nacional de Mujeres Españolas* (ANME) que intentava promoure l'educació i la igualtat legal femenina. Poc a poc va anar allunyant-se de posicions socialistes i ja al 1929 era militant del Partit Republicano Radical Socialista (PRRS) on va ser elegida diputada del seu partit a les eleccions de 1931, on al debat parlamentari sobre la concessió el vot a la dona es va mostrar contrària. Recordem el que ja hem vist al llarg del treball, com Kent considerava que no estaven preparades per votar amb llibertat. Aquest mateix any es farà càrrec de la *Dirección General de Prisiones*, on va realitzar una tasca revolucionària per l'època, ella considerava que les presons havien de desaparèixer i en el seu lloc havia d'haver clíniques especialitzades o tallers

116 CUESTA BUSTILLO, Josefina: *op. cit.*, Pàg. 418.

Imatge: <http://www.ciudaddemujeres.com/mujeres/Politica/CampoamorClara.htm> [darrera data de consulta 31 d'agost de 20015]

de formació professional. Creia en la reinserció. Va recórrer les presons espanyoles durant l'any que va estar al càrrec de directora per veure en quin estat es trobaven i en veure les pèssimes condicions va prendre mesures com tancar algunes, introduir millores (comprar nous llits, més pressupost per l'alimentació, supressió de grillons, creació de biblioteques dins les presons...), però lo més significatiu fou la creació del *Cuerpo Femenino de Prisiones*.

El Ministeri de Justícia no donava suport a la reforma que volia fer Victòria Kent amb lo qual va dimitir del càrrec al 1932. Quan va esclatar la Guerra Civil, va posar en marxa una espècie de guarderia per acollir als infants dels combatents de Madrid. Al 1937 fou destinada a París per coordinar des de allà l'evacuació dels infants espanyols a altres països.¹¹⁷

Margarita Nelken

(1896-1968) Va ser l'única dona que va ser diputada durant les tres legislatures de la Segona República. La seva ideologia va anar canviant al llarg de la seva vida i així es poden distingir clarament 3 períodes: feminisme (1920-1931), militància política (1931-1939) i exili i retorn a la crítica d'art (1939-1968). És a la segona etapa on es situa el punt culminant de la seva carrera política. No va participar en els debats sobre la concessió del vot a la dona, però estava d'acord amb Victòria Kent i també va haver

117 *Ibid*, pàg. 419.

Imatge: <http://www.fideus.com/biografiesF%20-%20kent%20-%20victoria.htm> [darrera data de consulta 31 d'agost de 20015]

d'enfrontar-se a la majoria del seu partit per aquest motiu. Considerava que primer era necessari una educació i un accés al treball digne i posteriorment ja es concediria el vot. La seva activitat durant la Guerra fou incansable, va exigir l'entrega d'armes, donava suport a les tropes que s'enfrontaven a l'exèrcit nacional, va liderar la *Unión de Mujeres Antifascistas* promovent la mobilització i el treball de les dones, l'evacuació d'infants...

Dolores Ibárruri

(1895-1989) La Passionària és tot un símbol. És la política més admirada i criticada de la història d'Espanya. Encara que mai no es va declarar feminista va decidir lluitar contra la misèria que li havia tocat viure per el fet de ser dona i en una família obrera. És va afiliar primer al PSOE i al 1920 es va incorporar a les files del Partit Comunista. Al 1933 és elegida directora del *Comité Español de Mujeres contra la Guerra y el Fascismo*, on es varen incorporar un important grup d'intel·lectuals que varen realitzar un gran treball lluitant per la democràcia i contra el feixisme. Al 1934 va començar un dels períodes més actius políticament on va realitzar diverses accions per les que seria novament empresonada i fugint finalment cap a Moscou al 1935. Quan va tornar va ser elegida com candidata a les eleccions a Oviedo per el Front Popular i va dur a terme una manera molt personal de fer política.

Però va ser durant la Guerra Civil va dur a terme una acció sense igual ajudant a la resistència del bàndol republicà. El seu discurs pronunciat el 19 de juliol de 1936 i

la seva frase “¡No pasarán!” a esdevingut tot un símbol de la resistència. El mite de la Passionària creixerà amb el seu exili forçat.¹¹⁸

Paula Cañellas Alba

Va néixer a Palma al 1874 i va morir al 1940. Com ja hem vist anteriorment en aquest treball, va destacar sobretot en la docència. Des de 1904 organitzà les primeres colònies escolars per nines i que ella mateixa va dirigir fins el 1920. Al 1915 va fundar l'Institut d'Estudis Superiors de la Dona, on s'encarregava de proporcionar a les mares de família els coneixements necessaris per el correcte desenvolupament de la casa, preparar a les alumnes per l'accés a l'ensenyament secundari, per al magisteri... Però ràpidament l'Església, temerosa dels ideals que propugnava, va tancar l' Institut. Era defensora del feminisme el qual considerava que era com una lluita de les dones per aconseguir la seva independència econòmica i denunciava la situació de la dona totalment sotmesa al home.¹¹⁹

118 *Ibid*, pàg. 420.

Imatge: http://mujeres-riot.webcindario.com/Dolores_Ibarruri.htm [darrera data de consulta 31 d'agost de 20015]

119 *Dones. Reconstruïm la història. Les Illes 1880-1936*. Institut Balear de la dona, 2010. Pàg. 52.

Imatge: *Ibid*.

Maria Mayol Colom

Va néixer a Sóller al 1883 i va morir a Palma al 1959. Fou la primera i única dona que es presentà com a diputada per Balears per la coalició republicanosocialista a les eleccions de novembre del 33 per la coalició republicanosocialista i encara que no va obtenir l'acta obtingué bons resultats¹²⁰. També fou la fundadora i presidenta (1926-1934) del Foment de Cultura de la Dona de Sóller, que tenia per objectiu crear un centre d'instrucció i formació professional per la dona.¹²¹

Aurora Picornell Femenias

Va néixer a Palma al 1912 i va morir a Porreres al 1937. Va ser una de les principals dirigents del PCE a Mallorca durant la Segona República. Destacant també entre el 1930 i 1931 com militant de la *Lliga Laica de Mallorca* i també al 31 va organitzar el sindicat de sastresses. Entre 1934 i 1936 va pronunciar nombrosos

120 Va aconseguir 29.760 vots. *Dones.. Reconstruïm...: op.cit.*, pàg. 38.

Imatge: <http://www.ibalears.cat/mariamayol/index.htm> [darrera data de consulta 31 d'agost de 20015]

121 *Ibid*, pàg. 53.

mítings i es va fer molt popular a l'illa. Després de l'alçament militar contra la Segona República, fou detinguda i empresonada, essent afusellada al cementiri de Porreres el 5 de gener de 1937. Només tenia 24 anys.¹²²

Totes elles només son un exemple de dones que varen començar i tancar un cercle dins la política. Varen intentar obrir un nou camí que es tancaria amb l'arribada del franquisme, que les va fer tornar a l' àmbit privat, havent d'esperar anys per arribar a la democràcia de 1975 i començar a sortir una altra vegada de la closca que els havien imposat.

Margalida Comas Camps fou una destacada pedagoga, investigadora en biologia i es va convertir en la primera dona professora en la Universitat de Barcelona en aquesta facultat. Nascuda a Alaior (Menorca) al 1892, es proclamava feminista i defensora de la coeducació. A més, va publicar nombrosos llibres i articles sobre temes científics i pedagògics, destacant entre altres el seu llibre d'enfocament feminista *La coeducación de los sexos* (Madrid, 1931). Després de la Guerra Civil, s'exilià a Gran Bretanya, on exercí la docència i allà, a Exeter, va morir al 1973.¹²³

122 RIERA, Carme: *Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears*. La foradada, Palma, 1999. Pàg. 129.

Imatge: <http://www.fideus.com/biografiesF%20-%20picornell%20-%20aurora.htm> [darrera data de consulta 31 d'agost de 20015]

123 *Dones.. Reconstruim...: op.cit.*, pàg. 56.

Imatge: <http://www.catedu.es/MujeresDeCiencias/4.BIOGRAFIAS/MComas.html> [darrera data de consulta 31 d'agost de 1015]

8. CONCLUSIONS.

Canvis, drets, reformes, noves ideologies, laïcitat... Això és el que va introduir la Segona República a una Espanya ofegada que necessitava urgentment una onada d'aires de llibertat per respirar. Encara que hi va haver molts que varen donar suport a la Segona República, com hem pogut veure, hi havia també un ampli sector que no combregava amb aquests nous postulats i feren lo possible per enderrocar-los. Les dretes i l'Església al capdavant, varen veure perillar tota la seva hegemonia de fins aleshores i varen tremolar quan varen veure que començava a haver-hi gent preparada, qualificada i sobretot disposada a fer-lis front. I més por encara varen tenir, en veure que mitjançant la legalitat d'unes eleccions, expressant la fèrria voluntat del poble, guanyaven les esquerres. Molt trist és que l'única solució viable que varen veure fos el cop d'estat de juliol del 36 i les terribles conseqüències que va tenir, encara que no podem oblidar com també va haver altres intents de cop d'estat anteriors que no varen fructificar.

Espanya necessitava un canvi i la Segona República va ser l'inici d'això. Ja seria massa reiteratiu seguir exposant lo que va suposar la República, però no puc deixar de banda com ara, vuitanta-quatre anys després de la seva proclamació, la Segona República no ha caigut en l'oblit i es segueixen fent actes d'homenatge, publicacions de llibres al respecte, exhumació de fosses comuns, investigació dels assassinats comesos durant la dictadura franquista als republicans, la llei de memòria històrica,... Tot un seguit de coses que ja era hora de que es donassin a conèixer i que durant massa temps havien estat silenciades.

Per el que fa a la qüestió de la dona en acabar la Segona República i amb l'esclat de la Guerra Civil, des de els primers moments del conflicte al bàndol insurrecte, que cada dia guanyava nous territoris a la República, es varen eliminar tots els privilegis i drets socials que tant d'esforç havia costat aconseguir al sector obrer. Evidentment, les lleis que promovien la igualtat de sexes també foren derogades i es va restablir el

codi civil de 1889. Així, es restablí un Estat fortament jerarquitzat i amb una clara estructura patriarcal i androcèntrica en la que l'home era el centre de tot i la resta, és a dir, la dona, quedava sotmesa a ell.

Al implantar-se novament el codi civil del 1889, reformat a l'any 1941, quedaren fora de la llei tots els matrimonis civils que havien tingut lloc durant la Segona República. L'Església va tenir una cura extrema a l'hora de vigilar la moralitat dels ciutadans espanyols i molt especialment de la dona espanyola. Per a curiositat del lector, assenyalar que la definició de “*àngel de la llar*” es va restaurar amb el franquisme, llevant-lis novament la identitat que tants de temps els hi havia costat aconseguir. Encarnación Fuyola, que havia estat una de les dirigents del moviment *Mujeres Antifascistas*, va descriure des de l'exili, la situació a Espanya als primers moments del franquisme, de la següent manera:

«Se relega a la mujer al trabajo del hogar, al trabajo más duro, más agotador, más angustioso... Ninguna profesión intelectual fuera de la de maestra, ningún puesto en la escala administrativa... La razón es que, de este modo, se paraliza el desarrollo de la mujer, se la quiere quitar independencia económica, tenerla sometida a la reacción y a la Iglesia.»¹²⁴

Per la seva banda, l'Estat franquista va definir aquesta nova relegació de la dona als treballs de la llar, com una alliberació de la dona casada de la feina de fora de casa, donat que la seva única obligació era la de tenir cura de la seva família i donar fills al seu marit, estant obligada a abandonar el seu treball al contraure matrimoni.

I com no, la premsa sempre reflex de tot aquest esdevenir de fets. Totes les publicacions deixaven constància de qualque mode del que estava passant. Algunes patiren una fort repressió posterior a la Segona República i foren suprimides les seves publicacions amb l'arribada de la Guerra Civil, fins i tot els seus col·laboradors a títol

124 ANDERSON Bonnie S. i ZINSSER Judith P.: *Historia de las mujeres: Una historia propia*. Editorial Crítica. Barcelona, 2007. Pàg. 1187.

individual foren perseguits. Altres publicacions republicanes pervisqueren durant la guerra, però en guanyar el bàndol nacional patiren el mateix final que les anteriors. Va haver un darrer grup de publicacions que varen caure en mans nacionals i varen canviar la seva línia editorial aconseguint d'aquest mode perviure, encara que sense la seva essència inicial. Amb el pas del temps algunes d'aquestes publicacions varen ser retornades als seus propietaris originals o en el seu defecte tornaren, o al manco ho intentaren, a la seva editorial inicial. Altres simplement només han conservat el nom d'aquest període però ja no tenen res a veure amb el que eren, arribant d'aquest mode fins als nostres dies.

Per tant, una vegada vist el que *El Dia* ens oferia sobre el sufragi femení, és hora de treure conclusions, algunes en certa manera ja han quedat exposades en l'apartat anterior perquè anaven a col·locació com a comentari de les notícies tractades, com per exemple si la participació de la dona contribuï al viratge dretà de la República segons aquest diari. En primer lloc crec que és necessari establir quines han estat les diferències més significatives amb les que ens hem trobat en els diferents texts que va publicar aquest diari sobre tot lo que hem vist al 1931 i 1933:

Texts publicats a l'octubre de 1931:

1. Trobam llargs articles d'opinió a la portada. Les autores son dones que deixen ben clar el seu punt de vista en favor de la dona moderna i animen a la resta de dones que deixin enrere rols tradicionals i es sumin a aquest canvi.

2. Trobam notícies breus, gairebé esquemàtiques sobre la participació de la dona en la vida política.

3. A les pàgines dirigides exclusivament a les dones, només hi trobam una referència que ens parla de la dona moderna.

4. Cap imatge acompanya a les notícies. Per la qüestió que ens interessa, només trobam una vinyeta on apareix Clara Campoamor amb Alejandro Lerroux i Salvador Madariaga.

Al 1931 el que més es publica a *El Dia* sobre la dona son articles d'opinió on les autores fan autèntics al·legats en favor de la dona moderna. El que son notícies de fets polítics en que les dones siguin protagonistes és molt poca cosa el que varen publicar. Son notícies breus les que es refereixen a la concessió del vot i a alguna manifestació femenina.

Al 1931 les dones encara tenien un paper molt tímid a la premsa. Políticament era molt poca la seva presència a les pàgines d'aquest diari, essent pràcticament nul·la fins que es va concedir el vot. *El Dia* no va publicar el debat precedent entre Clara Campoamor i Victòria Kent que ja s'ha explicat al llarg d'aquest treball, si no que únicament quan es va concedir el vot, va mencionar que no tots estaven d'acord perquè consideraven que les dones encara no estaven preparades.

La justificació cronològica del període triat en 1931 per analitzar a través de les pàgines de *El Dia*, ha estat per veure en un moment tan important com va ser octubre del 31 per la concessió del dret de sufragi femení, realment quina importància li varen donar a aquest tema en el lapse concret d'un mes, perquè va ser el moment clau en aquest fet històric. Abans de començar vaig estar consultant també les darreres setmanes de setembre i primeres de novembre, però no vaig trobar res que servís en aquesta investigació, per això vaig decidir treballar només el mes d'octubre.

Texts publicats a l'octubre-desembre de 1933:

1. Al marge de la campanya electoral general, trobam nombrosa propaganda electoral, bàsicament de l'Unió de Dretes, dirigida exclusivament per captar el vot de les dones.

2. Predomini de notícies polítiques, tant locals com nacionals. Canvi important respecte al 1931. Sobretot les notícies sobre mítings electorals abunden a les pàgines de *El Dia*, tant si eren exclusivament femenins com si no ho eren, mencionaven a la notícia si hi havia dones participants.

3. Durant el període previ a les eleccions de 1933 no trobam articles d'opinió del

tipus dels de 1931 escrits per dones. Només trobam articles escrits per homes que son clars missatges polítics per captar el seu vot, al·legant el rol tradicional que ha tengut sempre la dona i que ha de mantenir i no deixar-se malinfluenciar.

4. La secció «Página Femenina» torna a estar dedicada íntegrament a temes típicament femenins (moda, gastronomia, llar, plantes...). Essent dia 2 de novembre la darrera vegada que he vist publicada aquesta secció al diari.

4. No trobam publicada cap fotografia de les eleccions. No es publica cap fotografia ni d'homes ni de dones acudint a les urnes a votar.

Veim com resulta evident que el diari virava segons li convenia. En els primers temps de la Segona República, era un diari que acceptava el nou govern i que fins i tot permetia publicar a dones amb articles d'opinió a la portada apostant per un nou model de dona. Però passaren els anys i recordem com aquest diari, propietat de Joan March, va reconduir cap els interessos polítics del seu propietari la seva línia editorial. Joan March era un dels candidats a ser elegits com a diputat en les eleccions generals de 1933 per la coalició de la Unió de Dretes i va centrar tots els seus esforços en que aquest diari fos la seva millor propaganda en tots els sentits. Anuncis ben grossos de quins eren els candidats millors a elegir, que evidentment eren dels de dretes, cròniques de com els seus mítings havien estat els més nombrosos, amb el públic més entregat, com els candidats de dretes eren els únics que realment podien salvar la República de tots els desastres, que recordem sempre que es segons *El Dia*, que s'havien fet fins aleshores en aquells dos anys de República. Veim com al 33 la dona com autora d'articles o notícies perd totalment el protagonisme i son ara els homes els que envien missatges a les dones a través de les seves pàgines, volen captar el seu vot, volen que votin a les dretes. Si al 31 veiem en aquestes mateixes pàgines articles publicats on es deia que la dona no s'havia de deixar influenciar i tenir criteri propi, al 33 el que trobam és just el contrari, homes que li diuen a les dones clarament el que han de fer si volen que el seu vot sigui útil, no ho disfressen, ho diuen clar.

La justificació cronològica del meu estudi en aquest cas, ha estat des de gairebé

un mes abans de les eleccions generals, octubre del 33 fins el dia en que es varen publicar els resultats de la segona volta, a desembre del mateix any. Vaig començar la meva recerca a principis del mes d'octubre, però no va ser fins dia 15 d'octubre, data en que va començar la campanya electoral, que *El Dia* va començar a publicar de nou notícies al respecte, per això és d'aquesta data la primera notícia de l'any 33 que trobam al treball. He volgut estudiar tot el període preelectoral, així com la campanya propagandística que es va fer a través de les pàgines d'aquest diari, per això és del moment en que trobam més notícies i cròniques relacionades amb el sufragi femení i la participació de dones dins política, transcrites en aquest treball. La investigació acaba dia 12 de desembre de 1933, dia en que es publiquen els resultats de la segona volta. En aquest cas vaig continuar cercant fins a finals de desembre, però tampoc es va tornar a publicar res significatiu referent a aquest tema, el sufragi femení deixava de ser notícia i *El Dia* dedicava les seves planes altres qüestions, per això la meva investigació acaba aquí.

Per el que fa a la hipòtesi inicial que vaig fer al començament d'aquest treball, que recordem al lector que era el progressiu protagonisme de la dona en la vida política durant la Segona República espanyola, veim que s'ha complit al cent per cent a través de les pàgines de *El Dia*. Com acab d'explicar es va passar d'articles aïllats en 1931 que clamaven per un canvi de mentalitat en la dona i una alliberació, a tota una serie de notícies i cròniques que es publicaven a diari en la secció política d'aquest diari en 1933 que deixen ben clar que la dona poc a poc, al manco durant el període electoral, va gaudir d'un protagonisme en la vida política que no havia tingut fins aleshores.

Sobre els objectius que vaig plantejar, també s'han complit. Referent als objectius generals, en primer lloc ha quedat evidenciat com la Segona República va oferir a la dona una oportunitat d'alliberar-se políticament concedint-li el dret de vot, però no només això si no també s'ha vist la crida a la alliberació de la dona en tots els sentits, per desfermar-la de les velles arrels tradicionalistes que l'arreglaven només dins

l'àmbit domèstic. També a través de *El Dia*, he pogut complir el meu segon objectiu general, que era veure com la premsa diària tractava el tema del sufragi femení. Va ser un diari que, com hem pogut veure, va publicar coses d'aquest tema i per tant ens ha servit per estudiar aquest moment històric. Per el que fa al tercer objectiu general que havia plantejat inicialment, puc dir que malgrat la meva investigació finalment ha anat encaminada només a el diari *El Dia*, per fer la tria d'aquest, primer vaig haver de consultar les quatre publicacions diàries del període republicà, i una vegada fet això analitzar i valorar sobre les publicacions de quin diari faria el meu treball. Per tant durant aquest procés de recerca i selecció es va poder complir el meu tercer objectiu general, que no era altre que conèixer diferents tipus de publicacions existents a Mallorca i quin enfocament donaven d'un mateix tema, gràcies a això vaig poder triar *El Dia* per fer aquest treball.

Per el que fa als objectius específics que vaig plantejar, volia saber si a través de la premsa es podia esbrinar quins eren els arguments en favor i en contra de la concessió del vot a la dona. Com ja he comentat en anteriors ocasions, *El Dia*, no es va pronunciar sobre el debat previ a la concessió del dret de vot, però sí que en notícies posteriors a la concessió va deixar clar que aquest debat havia existit i que hi havia hagut un posicionament en favor a que la dona pogués votar amb la preparació que tenia en aquells moments i altra posició que establia que la dona podria votar però que encara no estava preparada per fer-ho.

El dos darrers objectius específics que vaig plantejar crec que arribats en aquest punt es poden interrelacionar, perquè, veure fins a quin punt apareixia la dona dins l'esfera pública i si només sortia en altres tipus de notícia poden tenir relació? Idò sí, la dona no només apareixia en temes claus polítics, si no que encara que no ha estat el tema d'aquest treball, consultant la premsa diària del període republicà, he pogut veure com la dona apareixia en nombroses notícies que res tenien a veure amb la política, sobretot notícies relacionades amb les arts, literatura o cinema. A part clar està de les notícies de societat, on les dones també tenien un gran protagonisme,

sobretot per el que fa als enllaços matrimonials que es duïen a terme en aquells anys . Per tant la dona era ben present a la premsa diària de la Segona República deixant clar el progressiu protagonisme que anava adquirint en la vida pública amb el pas del temps.

El que he volgut amb aquest treball ha estat intentar reconstruir uns fets històrics com varen ser la concessió del dret de vot a la dona i la seva participació en les eleccions de 1933 utilitzant el patrimoni periodístic que conservam. He volgut veure si es podien reescriure els fets utilitzant el que es publicava en premsa, en aquest cas en el diari que vaig triar, *El Dia*. Veure quina era la objectivitat o subjectivitat en les notícies que publicava, quina importància els hi donava, si els hi dedicava breus notes o articles més extensos, quins eren els autors dels textos publicats, cosa importantíssima per així comprendre millor la càrrega subjectiva que hi podia haver darrera, si eren homes o dones... Evidentment darrera aquest treball també hi ha hagut per part meua molta consulta bibliogràfica. Era necessari per contrarestar i ampliar la informació que donava *El Dia*, per després analitzar i poder compartir en aquest treball.

Senzillament ho he volgut fer perquè, en aquest cas tenia la oportunitat de poder fer una investigació directa damunt aquest patrimoni històric-periodístic que malauradament està en perill de desaparició .

Hi ha hagut molta feina darrera. Moltes hores de consulta a la biblioteca i moltes i moltes hores de lectura de la premsa seleccionada. No ha estat fàcil. Com vaig dir al començament d'aquest treball, la premsa històrica consultada es conserva microfilmada. En el cas concret de *El Dia*, no vaig poder consultar els exemplars en paper perquè la biblioteca no t'hi dóna accés a ells. Fer feina amb una màquina de microfilm ha estat un important desafi que no esperava tenir quan vaig decidir fer aquest treball. Ha estat molt difícil fer feina amb una màquina que dia si dia també no funcionava correctament, la cinta no corria com tocava, es quedava bloquejada, no digitalitzava correctament les pàgines, les digitalitzava amb taques blanques i negres,

segons els casos i l'única resposta que obtenies per part del personal de la biblioteca és «que ho hauríem d'arreglar». A més una sola màquina de microfilm a Can Sales fa que hi hagi un temps limitat a 1 hora diària de consulta per persona i si hi ha més d'una persona que la necessiti utilitzar fa que les teves investigacions s'eternitzin en el temps. I malgrat la bona voluntat del personal de la biblioteca, la majoria no sabien com s'utilitzava la màquina de microfilm per explicar-ho als usuaris. A més, amb l'opció només de consultar la premsa històrica d'aquest mode t'has d'ajustar i conformar amb la qualitat en que ha estat microfilmant aquell diari, trobant que falten pàgines, hi ha bocins romputs, no es veu bé o la majoria de vegades és il·legible la part superior on hi figura la data, el número del diari o la pàgina que és, per no mencionar també la part del doblec del diari, moltes vegades també il·legible, la microfilmació és borrosa o massa obscura o massa clara... amb lo qual moltes vegades en lloc de llegir-ho ho has d'intuir.

Espòs tota aquesta problemàtica a la que he hagut de fer front, només a mode de exemple perquè es vegi quines son les condicions a la que qualsevol investigador es troba a la Biblioteca Pública de Mallorca si vol consultar premsa històrica. És un patrimoni que malgrat estar a l'abast de tothom, només trobes traves per poder accedir-hi, lo que fa que molta gent desisteixi de la seva consulta, cosa que és una autèntica llàstima. El fet de que sigui un patrimoni cultural de vida limitada (el paper amb el qual s'imprimeixen els diaris no dura per sempre i segons en quines condicions es guarda, amb el pas del temps, no es conserva o es deteriora amb facilitat) fa que sigui un patrimoni susceptible de desaparèixer fàcilment i malauradament és un fet que veim cada dia. Per tant mentre estigui al nostre abast s'hauria de posar remei, és igual d'important conservar la premsa que qualsevol altre tipus de document que ens aportí referències del nostre passat. La premsa, entre altres temes, ens narren uns fets històrics, al igual que feren les cròniques medievals, les cartes o qualsevol altre tipus de documentació que podem trobar a un arxiu històric, per tant s'hauria d'intentar igualment la seva conservació.

Si bé és cert que una part important d'aquest patrimoni històric local està ja microfilmada, fa que aquest mètode, davant els nous avanços quedi una mica desfasat. S'hauria de treure profit de les noves tecnologies en aquest sentit. En el cas de Palma és relativament poca la premsa digitalitzada que podem trobar a Internet, quan és de lo més habitual a la premsa de tiratge nacional podent trobar pràcticament tots els seus exemplars en xarxa sense cap problema i podent consultar fàcilment des de qualsevol ordinador a qualsevol lloc del món.

És molt trist que aquí ningú es preocupi de donar facilitats en aquest sentit, al contrari de cada dia hi ha més traves. I això també és una conclusió important a la que arribar i que ens fa reflexionar sobre la importància que s'atorga en si a la cultura en general, perquè en aquest cas concret és el patrimoni periodístic però ho podem veure dia rere dia en moltes altres manifestacions culturals. No es donen facilitats per que la cultura, el patrimoni, es promogui i la gent ho conegui. La gent desconeix el significat de moltes festes, de la cultura popular, la història de la seva pròpia ciutat o poble. Desconeix perquè un carrer, un edifici, un monument és important històricament, molta gent desconeix com l'edifici per el que passa cada dia te a lo millor una important història darrera. Per exemple, quanta gent no passa per el que avui en dia és una coneguda sala de cinema del centre de Ciutat i no sap en el passat va ser Can Mir, un dels llocs més terribles de la repressió franquista o com sense anar més lluny Can Sales fou una de les presons de dones més cruel també del període franquista o com si viatjarem una mica més enrere en el temps, aquella plaça on avui en dia hi ha tant de bullici, música i artistes de tota índole, una plaça que avui en dia és plena de vida, com és la Plaça Major de Palma, fou el lloc elegit per la Inquisició per cremar als seus condemnats o quanta gent desconeix qui era aquell senyor o tal altre per el qual una avinguda o carrer important de qualsevol poble o Ciutat de Mallorca es diu així.

Es pot fer sa prova, podem sortir qualsevol dia al carrer i demanar a la gent i no m'estic referint a gent que sigui inculta o amb un nivell cultural deficient. Hi ha molta

gent amb estudis que no en passarien la prova. I això és un fet, vull dir, la cultura és la gran perjudicada dins el món actual, on qualsevol altre cosa està per davant de promoure qualsevol activitat cultural. La crisi dels darrers anys ha fet que s'hagi de prioritzar i la cultura ocupa un dels darrers llocs. En els darrers anys les activitats culturals han descendit notablement i les que es fan no es promocionen gaire.

Pot semblar que m'estic allunyant un poc del tema que ens ha conduït fins aquí però no és així, tot això ho trobam dins la mateixa categoria: és el nostre patrimoni cultural que ha de ser l'herència per als nostres fills, perquè és allà on radica l'essència d'un poble. Els nostres fills, qualche dia voldran saber que fèiem de petits, a que jugàvem, quina era la tradició que es seguia en qualsevol festivitat i si aquesta ha canviat amb el temps, quins fets històrics varem viure, etc. i a vegades no hi ha millor memòria inclús per nosaltres mateixos si qualche dia volem tirar la vista enrere, que agafar un diari, agafar aquest bocinet de patrimoni històric i cultural que està a l'abast de tothom, perquè sigui el millor de els nostres guies en el nostre particular viatge en el temps. Perquè la premsa recull tots aquests fets, tota aquesta cultura, totes aquestes tradicions, tot lo que un dia va passar i pot ser digne de recordar i lo que no, però que vulguem o no forma part igualment de la nostra història i s'ha de conèixer, perquè citant al gran orador, escriptor i polític romà Marc Tuli Ciceró, «els pobles que obliden la seva Història estan condemnats a reviure-la.» I jo afegeix que la premsa, importantíssim patrimoni històric-cultural, ajuda a que no l'oblidem amb el pas del temps. Perquè un dels objectius de la premsa és contar els fets que estan ocorrent. Després ja dependrà de cada publicació el ser més o manco objectiu o subjectiu, però al manco a priori ja ha de ser una bona eina d'informació per conèixer fets recents o, com en aquest cas del passat. Per això, aquest és un treball que vol ser reivindicatiu de la importància que te la premsa com a patrimoni històric-cultural i com a font per reconstruir la nostra Història.

També ens serveix per veure com ha canviat el periodisme al llarg del temps. Això ja seria entrar en un altre tema, però només fer una breu menció a que amb la

conservació de la premsa històrica és contribueix absolutament en la història del periodisme, cosa que ens permet veure com aquest ha anat evolucionant. Sense anar més en lluny, en aquesta investigació el lector s'haurà adonat com el tipus de notícia o crònica que publicava *El Dia* entre 1931 i 1933 tenen un tipus de redacció i llenguatge que res tenen a veure amb l'actual. Un llenguatge ja en desús moltes vegades i narrat uns detalls o donant notícies que avui en dia no tendrien gaire importància i que de fet no es solen donar. Està clar que hi ha de tot i cada publicació fa i valora lo que vol, però actualment, si parlem de diaris en la seva secció política i no en altres, no sol ser notícia si hi va haver un àpat o no després d'un míting o si era un cotxe blanc o negre el que conduïa a tal ministre a tal lloc o si a la senyora major que anava a votar l'acompanyaven dues assistents per si no es trobava bé poder-la ajudar. Son detalls que avui en dia, així com es contava en aquells temps, no es fa. Per tant també veim una evolució del periodisme en aquest sentit.

També convid a que aquest treball sigui una reflexió per al lector. Veure avui en dia, no ja a un gran sector general de la població que també ho fa, si no a nombroses dones esgrimir arguments a l'hora d'anar a votar com que a elles «la política no els hi interessa», «que això no va amb elles», «que total no serveix per res...»; veure com la societat actual, sobretot els sectors més joves que no han hagut de fer front al període repressiu i de pèrdua de drets i llibertats que va suposar el règim posterior a la Segona República; veure com aquests i aquestes joves han perdut aquests ideals, que tanta alegria va suposar recuperar durant la Transició i que la generacions de molts dels nostres pares va viure amb plena consciència de recuperació. Ara tot això es va perdent, perquè és molt comú tornar a veure com molta gent jove en base a aquests arguments i de que tots els governants a la fi son tallats per el mateix patró quan arriben al poder, s'absenten d'anar a votar. Cadascú que faci el que trobi. El que és inadmissible baix el meu punt de vista, és la falta de respecte que crec que aquest passotisme suposa per totes les dones que històricament tant i tant varen lluitar durant molt de temps per aconseguir uns drets fonamentals d'incalculable valor dins una societat democràtica.

9. OBSERVACIONS.

El meu objectiu a l'hora de fer aquest treball no ha estat altre que explicar la Segona República a través de la imatge que donava la premsa d'aquests fets.

Òbviament durant la Segona República varen ocórrer molts més fets dels que jo he tractat (laïcitat de l'Estat, el divorci,...) però he cregut que els triats serien un bon exemple dels canvis que va suposar aquesta etapa de la nostra Història.

Per això, amb la base bibliogràfica a lo que he anat exposant al llarg d'aquest treball i fruit d'una intensa recerca d'hemeroteca, la meva intenció inicial quan vaig començar aquest treball era la d'aportar a l'annex documental final, la totalitat de les planes de diari que havia utilitzat com a fons documental, digitalitzades. No obstant això no ha estat possible degut a la deficient qualitat de les digitalitzacions. Ja he comentat abans i no cal insistir en els problemes amb els quals em vaig topar amb la màquina de microfilm. Feia unes digitalitzacions que deixaven molt que desitjar, a part de que quan el diari es va microfilmear als plecets d'enmig del diari no es varen aplanar i moltes notícies surten tallades. Per això, realitzar la consulta de les digitalitzacions que vaig aconseguir fer per la realització d'aquest treball, amb un ordinador i utilitzant el zoom, no presenta més problemes que veure algunes parts més borroses o unes més obscures que altres, però a l'hora d'imprimir les fulles, en la majoria dels casos son totalment il·legibles tant per la mida de la lletra (molt petita), com per els problemes d'il·luminació (bocins massa obscurs i altres molt clars) fan que en paper no es pugui llegir res.

Per aquest motiu era imprescindible la transcripció total e íntegra de les notícies i articles utilitzats, aportant la seva referència en notes a peu de pàgina de quin dia es varen publicar i si es veia, a quina pàgina es poden trobar. En moltes ocasions el número de pàgina estava esborrat i per això no figuren en sa nota a peu de pàgina, però les seccions seguien el mateix patró cada dia i per tant encara que no vegi es podia intuir.

He de deixar clar que he fet transcripcions literals del que posava el diari. Per aquest motiu no l'ha d'estranyar al lector trobar nombrosos errors gramaticals que no he trobat oportú corregir, per que la notícia original era així i que si bé ja he tractat d'advertir en els casos més significatius, com per exemple noms propis o topònims, en altres com puguin ser accents, majúscules o minúscules, signes de puntuació, anglicismes... no ho he fet perquè era un fet recurrent, per això des de aquí fer aquesta puntualització. També es veuran nombroses formes verbals en desús en l'actualitat i que poden cridar l'atenció del lector.

Amb les transcripcions he tractat de pal·liar aquesta deficiència de l'annex, però a la vegada crec que és molt útil ja que d'aquest mode el lector d'aquest treball pot tenir igualment una referència visual immediata del que s'està exposant.

Aclarir també que, si a la bibliografia que podrà veure a continuació, hi ha obres en les quals no s'especifica el lloc d'edició és perquè no he trobat sa referència.

El lector s'haurà adonat que és impossible ser totalment objectius amb temes tan polèmics i controvertits com poden ser els tractats en aquest treball. Malgrat això, ha de quedar clar com s'ha fet l'esforç per intentar aconseguir-ho i cal insistir en que l'enfocament donat és la visió que donava el diari *El Dia* i en base a això s'han fet els comentaris de les notícies o articles. En cap moment s'ha volgut ferir la sensibilitat del lector.

10. BIBLIOGRAFIA.

BIBLIOGRAFIA GENERAL DE LA SEGONA REPÚBLICA:

- ARRARAS IRIBARREN, Joaquín: *Historia de la Segunda República española*. Editora Nacional, Madrid. 1963-1968.
- BATLLORI M. I ARBELOA V.M.: *Arxiu Vidal i Barraquer: Església i estat durant la Segona República Espanyola, 1931-1936: textos en la llengua original*. Monestir de Montserrat, Montserrat, 1971-1990.
- BERNECKER, Walther Ludwig: *Guerra en España 1936-1939*, Letras Universitarias, Editorial Síntesis, 1996.
- DE MEER, Fernando: *La Constitución de la II República*. Ed. Eunsa, Pamplona, 1978.
- ELVIRA, Francisco: *La Segunda República*. Ed. Lunwerg, 20012.
- GABRIEL Jackson: *La República Española y la Guerra Civil : 1931-1939*. Ed. Crítica, Barcelona, 1976-1981.
- GARCÍA DELGADO José Luís (ed.): *La II República española. El primer bienio*. Ed. Siglo XXI, Madrid, 1987.
- GARCÍA DELGADO José Luís (ed.): *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-1936*. Ed Siglo XXI, Madrid, 1988.
- GARCÍA-NIETO M.ª Del Carmen i DONEZAR Javier M.: *La Segunda República 1931-1936 [1]*. Guadiana de Publicaciones S.A. Madrid-Barcelona.
- GIL PECHARROMÁN, Julio: *La Segunda República Española (1931-1936)*. UNED, Madrid, 1995.
- HUERTAS, Eduardo: *La política cultural de la Segunda República española*. Ministerio de Cultura, Madrid, 1988.
- ÍÑIGO FERNÁNDEZ, Luís Enrique: *Breve historia de la Segunda República*.

Ed. Nowtilus, 2011.

- KOCKA, Jürgen: *Historia social y conciencia histórica*. Marcial Pons, Ediciones de Historia S.A., Madrid, 2002.
- LÓPEZ LÓPEZ, Alejandro: *El boicot de la derecha a las reformas de la Segunda República. La minoría agraria, el rechazo constitucional y la cuestión de la tierra*. Ministerio de Agricultura, Madrid, 1984.
- NÚÑEZ PÉREZ, M.ª Gloria: *Bibliografía comentada sobre la Segunda República Española (1931-1936). Obras publicadas entre 1940 y 1992*. Fundación Universitaria Española, Madrid, 1993.
- PAYNEY Stanley: *La primera democracia española. La Segunda República, 1931-1936*. Ed. Paidós. Barcelona, 1995.
- PRESTON Paul: *La destrucción de la democracia en España. Reforma, reacción y revolución en la Segunda República*. Ed. Alianza, Madrid, 1986.
- PRESTON Paul (comp.): *Revolución y guerra en España (1931-1939)*. Ed. Alianza, Madrid, 1986.
- RAMÍREZ Manuel: *Las reformas de la Segunda República*. Ed. Júcar, Madrid, 1977.
- ROBINSON Richard: *Los orígenes de la España de Franco. Derecha, República y Revolución 1931-1936*. Ed. Grijalbo, Barcelona, 1974.
- ROMERO Luís: *Cara y cruz de la República, 1931-1936*. Ed. Planeta, Barcelona, 1980.
- RUIZ-MANJÓN, Octavio: *La Segunda República española. Balance historiográfico de una experiencia democratizadora*. Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 2006.
- http://www.congreso.es/constitucion/ficheros/historicas/cons_1931.pdf [darrera data de consulta 13 de desembre de 2014]
- http://elpais.com/diario/2011/06/12/opinion/1307829612_850215.html [data de consulta 4 d'octubre de 2014]

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA DE LA SEGONA REPÚBLICA:

- BELENGUER, Ernest: *Història de les Illes Balears*. Volum 3. Ed. 62, Barcelona, 2004.
- CASASNOVAS, Miquel A. i GINARD David: *L'època Contemporània a les Balears (1708-2005)*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2006.
- CAPELLÀ, Llorenç: *Diccionari Vermell*. Editorial Moll, Palma, 1989.
- GABRIEL I SIRVENT, Pere: *El moviment obrer a Mallorca*. Ed. Curial-Lavinia, Barcelona, 1973.
- HERRANZ, Albert: *Episodis de la Mallorca llibertària*, Ed. Can Sifre, Palma, 2007.
- HERRANZ, Albert i ROQUE COMPANYY, Joana M.^a: *La Segona República a Mallorca: el temps, els fets i els protagonistes*. Ed. Miquel Font, Palma, 2006.
- MARIMON RIUTORT, Antoni i SERRA BUSQUETS, Sebastià (dirs.): *Diccionari de Partits Polítics de les Illes Balears (1900-2008)*. Leonard Muntaner Editor, Palma, 2012.
- MASSOT I MUNTANER, Josep: *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra 1930-1950*. Ed. L'Abadia de Montserrat, 1978.
- OLIVER ARAUJO, Joan: *La Segunda República en Baleares: elecciones y partidos políticos (ensayo de sociología electoral balear)*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 1983.
- SCHALEKAMP, Jean A.: *Mallorca, any 1936*, Edita Premsa Universitària.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià: *Els elements de canvi a la Mallorca del segle xx*, Ed. Cort, Palma, 2001.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià i COMPANYY MATES, Arnau (coordinació): *La Segona República: xxv Jornades d'estudis històrics locals: Palma del 22 al 24 de Novembre de 2006*. Institut d'Estudis Balearics, Palma, 2007.

- SERRA BUSQUETS, Sebastià: *Les Illes Balears de la dictadura a la Segona República*. Universitat de les Illes Balears, Palma, 1981.

BIBLIOGRAFIA GENERAL DE LA QÜESTIÓ DE LA DONA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA:

- ANDERSON, Bonnie S. i ZINSSER Judith: *Historia de las mujeres: una historia propia*. Ed. Crítica, 2009.
- BAELEN, Jean i TRISTÁN, Flora: *Feminismo y Socialismo en el siglo XIX*. Ed. Taurus, 1974.
- BEL BRAVO, M.ª Antonia: *Mujer y cambio social en la Edad Moderna*. Ediciones Encuentro, Madrid, 2009.
- BIZCARRONDO, M.: *Los orígenes del feminismo socialista en España en La mujer en la Historia de España. Siglos XVI-XX*. U. Autónoma, Madrid, 1984.
- BOCK Gisela: *La mujer en la historia de Europa*. Ed. Crítica, Barcelona, 2001.
- CAMPOAMOR, Clara: *El voto femenino y yo. Mi pecado mortal*. Ed. La Sal, Barcelona, 1981.
- CAMPOAMOR, Clara: *La revolución española vista por una republicana*. Ed. Espuela de plata, 2011.
- CAPEL, Rosa M.^a: *La educación y el trabajo de la mujer en España (1900 – 1931)*. Ministerio de Cultura, Madrid, 1982.
- CAPEL, Rosa M.^a: *El sufragio femenino en la Segunda República Española*. Universidad de Granada, Granada, 1975.
- CUESTA BUSTILLO, Josefina: *Historia de las mujeres en España S. XX*, Editorial Cyan. Proyectos y producciones Editoriales S.A. 2003.
- DOMÉNECH, Asunción: *El voto femenino*. Cuadernos Historia 16, Cambio 16, 1976.
- DOMINGO, Carmen: *Con voz y voto: la mujer y la política en España (1931-1945)*. Editorial Lumen, Barcelona, 2004.
- DUHET, Marie-Paule: *Las mujeres y la Revolución (1868 – 1974)*. Ed. Península, Barcelona, 1974.
- EVANS, Richard J.: *Las feministas. Los movimientos de emancipación de la*

- mujer en Europa, América y Australia (1840 – 1920)*. Siglo XXI, Madrid, 1980.
- FAGOAGA, Concha: *La voz y el voto de las mujeres. El sufragismo en España*. Icaria, Barcelona, 1985.
 - FAGOAGA, Concha y SAAVEDRA, Paloma: *Clara Campoamor, la sufragista española*. Ministerio de Cultura, Madrid, 1981.
 - FOLGUERA Pilar (ed.): *El feminismo en España: dos siglos de historia*. Fundación Pablo Iglesias, Madrid, 2007.
 - GARRIDO Elisa (editora): *Historia de las mujeres en España*. Editorial Síntesis, Madrid, 1997.
 - GINARD David (coord.): *Dona i lluita democràtica al segle xx*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2012.
 - LLOYD, T.: *Las sufragistas. Valoración social de la mujer*. Ed. Nauta, Barcelona, 1970.
 - MAGNINI Shirley: *Recuerdos de la resistencia. La voz de las mujeres en la Guerra Civil española*. Barcelona, 1997
 - NASH, Mary: *Feminidades y masculinidades: arquetipos y prácticas de género*. Alianza Editorial, Barcelona, 2014.
 - NASH, Mary: *Mujeres en el mundo*. Alianza Editorial, Barcelona, 2004.
 - NASH, Mary.: *Mujer y trabajo en España*. Anthopos, Barcelona, 1986.
 - NASH, Mary: *Rojas. Las mujeres republicanas en la Guerra Civil*, Grupo Santillana de Ediciones S. A. 1999.
 - NELKEN, Margarita: *La condición social de la mujer en España*. Ed. Horas y horas, 2013.
 - NÚÑEZ PÉREZ, M.ª Gloria: *Trabajadoras en la Segunda República. Un estudio sobre la actividad económica extradoméstica (1931-1936)*. Ministerio de Trabajo, Madrid, 1989.
 - ROWBOTHAM, S.: *Feminismo y Revolución*. Debate, Madrid, 1978.
 - SISINIO PÉREZ GARZÓN, Juan: *Historia del feminismo*. La catarata. Madrid, 2011.
 - VILLENAGARCÍA, Miguel Ángel: *Victoria Kent, una pasión republicana*, Barcelona, Debate, 2007.
 - <http://www.abc.es/fotos-historia/20130405/mujeres-conquista-voto-118098.html> [data de consulta 28 d'agost de 2014]

BIBIOGRAFIA ESPECÍFICA DE LA QÜESTIÓ DE LA DONA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA:

- BOSCH FIOL, Esperança i ESCARTÍN BISBAL, Joana M.^a: “Feminisme i presa de consciència de les dones a les Illes Balears”. Dins *Història de les dones als Països Catalans al segle xx*. Ed. Eliseu Climent, València, 2003.
- BOSCH FIOL, Esperança i FERRER PÉREZ, Victòria: *El model de dona a la Secció Femenina: Implantació a les Illes Balears (1939-1975)*. Universitat de les Illes Balears, Servei de Publicacions i Intercanvi Científic, Palma, 1997.
- CAPELLÀ I ROIG, Margalida: *Dones republicanes. Testimonis de la història oculta*. Lleonard Muntaner, Palma, 2013.
- CAPMANY, M.ª Aurèlia: *La dona a Catalunya*. Ed. 62, Barcelona, 1966.
- DDAA.: *Dones a les Illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma, 1997. Pàg. 142-144.
- DDAA.: *Dones i èpoques : aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears*. Editorial D.L. Palma, 1999.
- DDAA.: *Dones. Reconstruïm la història. Les Illes 1880-1936*. Institut Balear de la Dona. Palma, 2010.
- ESCARTÍN BISBAL, Joana M.^a: *El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2001.
- ESCARTÍN BISBAL, Joana M.^a i SERRANO ESPASES, Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*. Edicions Documenta Balear, Palma, 1997.
- GRAÑA ZAPATA, Isabel: “Maria Mayol i el Foment de la Cultura de la Dona”. Dins *Els Marges*, 79, p. 77-86, 2006.
- PEÑARRUBIA I MARQUÈS, Isabel: *Moviment Feminista i Sufragi a Mallorca (Segle xx)*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2008.

- RIERA, Carme: *Dones i èpoques. Aproximació històrica al món de la dona a les Illes Balears*. La foradada, Palma, 1999.
- ROIG RODRÍGUEZ, M.ª Antònia: *Dona i educació a Mallorca: l'Institut d'Estudis Superiors de la dona*. Edicions Documenta Balear, Palma, 2005.
- SASTRE BARCELÓ, Joan Carles: *Història de les dones a la Mallorca del segle XIX*. Lleonard Muntaner Editor, Palma, 1997.

BIBLIOGRAFIA GENERAL SOBRE LA PREMSA A ESPANYA:

- ARIAS, Eloy; BARROSO, Elena; PARIAS, María i RUIZ, M.ª José: *Comunicación, historia y sociedad*. Secretariado de publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 2001.
- DESVOIS, Jean Michel: *La prensa en España (1900-1931)*. Siglo XXI de España Editores, 1977.
- CHECA GODOY, Antonio: *Prensa y partidos políticos durante la II República*. Salamanca, Universidad, 1989.
- FUENTES J. Francisco i FERNÁNDEZ SEBASTIÁN Javier: *Historia del periodismo español*. Ed. Síntesis, Colección Periodismo, Madrid, 1997.
- PIZARROSO QUINTERO, Alejandro (coord.): *Historia de la prensa*. Centro de Estudios Ramón Areces. Colección de información y comunicación. Madrid, 1994.
- TIMOTEO ÁLVAREZ, Jesús: *Historia y modelos de comunicación en el S. XX. El nuevo orden informativo*. Ed. Ariel Comunicación. Barcelona, 1987.
- SEOANE, M.ª Cruz i SAIZ, M.ª Dolores: *Cuatro siglos de periodismo en España*. 1ª edición. Ed. Alianza. Madrid, 2007.
- <http://www.bne.es/es/Catalogos/HemerotecaDigital/> [darrera data de consulta 10 de juliol de 2015]
- <http://prensahistorica.mcu.es> [darrera data de consulta 18 d'agost de 2015]

BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA SOBRE LA PREMSA A LES ILLES BALEARS:

- COMPANY MATES, Arnau: *Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears*. Edita Grup Serra / Sa Nostra, Palma, 1993.
- COMPANY MATES, Arnau: “La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general”, a MARIMON, Antoni (ed): *Verguisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX a Mallorca*. Palma, Fundació Emili Darder, 1997.
- DDAA.: *Els estudis i la premsa local en el segle XXI, Volum I. La premsa Local*. Institut d’Estudis Baleàrics, 2009.
- MOLINA ROGI Galo: *L’humor gràfic a la premsa diària mallorquina durant la Segona República*. Universitat de les Illes Balears, Palma, 2010.
- PONS I PONS, Damià: «El Dia (1921-1939) Una trajectòria ideològica i cultural». Dins *Entre l’afirmació individualista i la desfeta col·lectiva (Escriptors e idees a Mallorca del primer terç del segle XX)*. Consell de Mallorca. Palma, 2002.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià i COMPANY MATES, Arnau (coordinació): XII *Jornades d’Estudis Històrics Locals La premsa, la ràdio i la televisió des d’una perspectiva històrica*. Palma, Institut d’Estudis Baleàrics, 1994.

11. ANNEX DOCUMENTAL.

◆ **TRANSCRIPCIONES DE LA PREMSA CONSULTADA DE *EL DIA*.**

➤ «Hacia el “régimen doméstico en grande”. I. Es innegable que en el proceso evolutivo de los sexos corresponde al femenino un avance acelerado.

Así como el hombre siguió un camino ascendente hacia la cumbre cultural a través de lentas y premiosas conquistas que le han situado sólidamente, en perfecta estabilidad, a la mujer, dado el estado de incultura que vivió le ha sido preciso valerse de improvisaciones para llenar el momento histórico en que se cumplía la ley de diferenciación, inexorablemente.

La explicación es obvia. Mientras el hombre no encontró competencia alguna, la femenina incorporación al mundo de las actividades, rebasando los límites del hogar, tuvo que enfrentarse con la despiadada resistencia del sexo dominante, señor absoluto económica, social y políticamente, que oponía todas sus fuerzas a este desbordamiento de energías desparramadas – ya con poca eficacia – en el seno familiar al cual le habían sido arrebatadas por el Estado, funciones básicas como la educación e instrucción de la prole, elaboración de productos y tantas otras que, en épocas anteriores dieron plenitud de vida a la tradicional institución.

El hogar desposeído de su formidable estructuración primitiva, según la cual venía obligado a realizar funciones superiores a su potencialidad, deja a la mujer, centro de dicha organización, en condiciones precarias que la empujan a asomarse, tras prolongadas horas de absurda ociosidad, al mundo ambiente y, viendo que no era otra cosa si no una gran familia, perfectamente diferenciada bajo el patrón de la especialización se decide a prestarle las energías malgastadas en las menudas y primitivas tareas caseras, que el maniquismo ha desacreditado totalmente.

Así aparece el proceso histórico de la diferenciación femenina, que, en pocos años, pasa de la fase inicial a su completo desarrollo. ¿Merece este esfuerzo de la

mujer, por superar su estado gregario, situándose en el plano de las selecciones la saña despectiva con la que se le ha combatido?

La mejor respuesta nos la proporciona el gran libro social. Cuantos pueblos figuran a la vanguardia de la cultura tienen, perfectamente resuelta, la diferenciación en uno y otro sexo.

Ante la evidencia no que sino afirmar que el proceso que estudiamos marca en cada momento de ascensión diferenciadora, su mayor grado de civilización.

En plena evolución progresiva parecería lógico que las conquistas femeninas encontrasen abierto cauce por donde avanzar sin tropiezos, más no ocurre así: sino que, por el contrario, a ello se oponen las exigencias del hogar creando incompatibilidades por el desacuerdo que existe entre la sociedad y la familia, al fin y al cabo, intereses contrapuestos.

El contraste es innegable. Según se perfecciona un Estado amplía su esfera de acción y sustrae del “sagrado del hogar” funciones que estaban encomendadas de modo absoluto. Una inercia tradicionalista las defiende y el poder que aún le aureola, vence, en muchos casos, las acometidas socializadoras del Estado.

La mujer actúa entre las dos potencias: Familia y Estado. Ambas en desacuerdo marcan un rumbo doloroso en la ruta y la llenan de obstáculos que hacen prever una transformación radical del hogar y la desaparición del enorme absurdo que, con el arcaico mote de prejuicios sociales, ata de pies y manos las iniciativas femeninas.

Se afirma que la mujer diferenciada, independiente, es poco femenina, irresponsable, irrespetuosa con sus progenitores... Murallas fáciles de reducir a escombros son estas.

Ni la feminidad padece, puesto que con la independencia económica se facilita la unión de los sexos, basándola en la libre elección, única forma de que florezca el verdadero amor, la feminidad se desarrolle y el hogar sea regido por un ser que conoce el valor del esfuerzo y aporta el fruto de un trabajo remunerado, ni el hogar se resiente bajo el control de la mujer fuerte, de espíritu forjado en las realidades del vivir.

Con medios materiales para crear y sostener una familia, el matrimonio puede realizarse en edad más temprana lo que constituye un fuerte estímulo de feminidad.

¿Falta de respeto de feminidad?

Veámoslo. En la elección voluntaria del hombre que ha de compartir el hogar, ¿no existe enorme responsabilidad? Antes, los padres decidían. Hoy las hijas anuncian que van a casarse, afrontando valientemente el futuro. Y, una solitaria, digna, equilibrada, cuando la vida no facilitó la elección voluntaria, ¿no acusa, igualmente, gran responsabilidad?

Lo que llamamos faltas de respeto no obedecen más que a nuevas fases en las relaciones familiares. Disminución de hipocresías, es como, en verdad debería calificar. Padres e hijos se miran con mayor confianza y, debido al acelerado avance cultural, en las nuevas generaciones, las inteligencias se aproximan autorizando el dialogo donde antiguamente solo se admitía ciega sumisión.

La diferenciación femenina no puede detenerse aunque la humanidad, juzgando a la ligera, haya querido ver en lo que el proceso natural y lógico. Después en la completa diferenciación del varón, un caprichoso de desplazamiento.

Pues bien. Si el fenómeno evolucionista cultural (ya hemos dicho que a mayor cultura respondía mayor diferenciación) ha de seguir avanzando, la Institución más quebrantada entre los que luchan – Familia y Estado – será la primera, porque es, también, la que no ha sabido, por inercia tradicionalista, someterse a tiempo a la ley inexorable del progreso. Ha quedado al margen y cada conquista del Estado se ha conseguido, arrancándole a viva fuerza funciones, que voluntariamente, comprensivamente, debiera haberle cedido.

Ya no asombra a nadie, sino que se admite como lógica consecuencia, que la educación e instrucción del individuo esté en manos del Estado, quién se esfuerza de día en día por ensanchar su radio de acción. El niño se le entrega desde la cuna (guarderías) y pasa por todos los grados de la enseñanza hasta que ya formado totalmente es devuelto a la sociedad. No obstante el Estado seguirá amparándole mientras viva.

Esta socialización de funciones es quien presenta la formidable batalla al viejo y anacrónico hogar. Esta socialización de funciones es, también quien empuja a la mujer a la diferenciación, a la especialización, apartándola sin remedio del cuidado íntegro y de las menudencias del hogar. Esta socialización de funciones es la que, de modo lento, pero inexorable, traerá lo que aún consideramos utópico: “el régimen doméstico en grande” y el cual expondremos en un próximo artículo.»¹²⁵

➤ «Hacia el “régimen doméstico en grande”. II. Diferenciada la mujer, y aprovechándose socialmente tan extensa zona productora de riqueza, es de esperar que la vida se oriente rumbo al logro de una completa organización, que para nada obstaculice este movimiento emancipador.

Seria pueril e ingenuo suponer una posible reacción en sentido regresivo. La mitad del género humano humano no volverá a recluirse en el hogar porque, ni el hogar le ofrece garantías suficientes para sostenerse en el plano diferenciado que alcanzó ni ella renunciaría a la independencia con tantos sacrificios lograda. Esto aparte de que el proceso evolutivo no se interrumpe sino que, lentamente, a través de los siglos, marcha hacia una finalidad de perfección, y lo impediría.

Si es ley fatal el progreso, y, tal como actualmente se encuentra, la sociedad no responde con plenitud a las exigencias requeridas para el normal equilibrio humano, ¿qué instituciones cabe esperar se modifiquen?

Una sugestión, – como consecuencia del estudio que en nuestro anterior artículo veníamos haciendo, – acude presto a sacarnos de dudas: la institución familiar.

El viejo hogar fue, en los comienzos de la organización familiar, centro de todas las actividades que, más o menos perfeccionadas, en el radicaban por carecer de otros medios más adecuados para su desarrollo. A su alrededor, como satélites del gran planeta, vivían además de los miembros consanguíneos gran número de criados, siervos y obreros. Pero, una vez desmenuzadas en miles de profesiones, –

125 *El Día*, 2 d'octubre de 1931. Portada.

seleccionadas de tanta actividad vinculada al hogar, – las actividades en él encerradas, queda depositario, unicamente, de las tareas rudimentarias que, careciendo de valor eficaz, entorpecen el curso normal de la diferenciación femenina.

Si la mujer se debe al hogar no puede responder a los imperativos que el progreso le presenta, es imposible de burlar. Es pues aquél, quien requiere honda transformación.

No es un secreto para nadie, la creación de pensiones, clubs, casas de familia, etc., etc., donde conviven en perfecto acuerdo, con la realidad social, millares de mujeres independizadas. Y, si comparamos las facilidades que esta organización concede para armonizar hogar y trabajo con las trabas e imperfecciones que en el estancado régimen familiar se tropieza, vendremos a dar en la creencia de que, ni hoy, ni mañana, ni quizá dentro de varios lustros, pero, si, en un futuro, – imponderable de momento, – la vida familiar adoptará, por muy disolvente y utópico que nos parezca, el «régimen doméstico en grande», única solución capaz de compaginar el rendimiento de trabajo, – necesidad social –, con la vida de hogar – necesidad del espíritu indestructible, pues que a ella le está encomendada la altísima función de perpetuar la especie, seleccionándola.

La familia debe y puede subsistir, si bien, evolucionada. Norteamérica brinda los primeros atisbos de la futura organización a la que se ha visto precisada a llegar, en gran parte, frente al agudo problema planteado por el servicio doméstico, de día en día, más agudizado y mundial.

Müller-Lyer, en su documentadísima obra «La familia» - cuya lectura sugirió esta idea de escribir estos artículos – expone, con verdadera fe, las ventajas del “régimen doméstico en grande”.

Nos resistimos a silenciar tan original organización. Dejemos pues, que el autor tome la palabra y con la elocuencia de unas cifras vea de convencer a nuestros lectores:

Actualmente para la atención de 60 pequeños hogares hay que hacer fuego en 60 cocinas, y para preparar las comidas son necesarias de 200 a 300 marmitas y

cacerolas, que hay que lavar después a mano.

Sesenta mujeres acuden al mercado con la cesta al brazo y compra en ínfimas porciones (compra al por menor igual a malo y caro), carne, verduras, un cubo de carbón, etc. etc. apestan la casa con el olor a cocina, limpian los zapatos a manos en la cocina, porque no hay otro sitio..., y derrochan, en labores menudas y embrutecedoras, tiempo, dinero y energías, ya que en una organización tan en pequeño apenas tiene objeto el uso de máquinas. En la organización doméstica en grande, bastaría, en cambio, una décima parte de estas mujeres para realizar todos estos trabajos mejor, más económicamente y con menos esfuerzo.

Imaginemos los 60 pequeños hogares orgánicamente articulados: habría una gran cocina central única, atendida por un verdadero maestro del arte culinario, un verdadero artista, y resulta sería na alimentación más abundante, más variada y a mitad de precio. (Además de consentir el servicio doméstico, reminiscencia de la antigua esclavitud, en profesión).

Cada familia estaría comunicada con esta central por un montacargas, que le facilitaría el servicio solicitado de comidas y bebidas, a pedir de boca y a cualquier hora. En esta organización, en grande podría introducirse el uso en las labores domésticas de los aparatos economizadores del trabajo, hace tanto tiempo inventados y hasta ahora prácticamente inútiles: una lavadora mecánica, lavaría y secaría en breve espacio de tiempo cientos de marmitas y platos: un aspirador eléctrico limpiaría por el vacío el polvo de toda la casa, y los zapatos se limpiarían con un aparato especial. Y mientras ahora, durante el invierno ha de repetirse centenares de veces el trabajo de encender las estufas, y el lavado de la ropa es un verdadero suplicio de las familias, librarían la calefacción central, el lavadero central, las conducciones de agua fría y caliente, la iluminación eléctrica, etc., al ama de casa de todas aquellas miserables y menudas actividades que ahora embotan su espíritu y, no obstante, suponen una monstruosa dilapidación de la energía nacional. Las groseras ocupaciones materiales quedarían reducidas a un mínimo. Además, podría el ama de casa, al sentirse enferma, cuidarse o someterse inmediatamente a tratamiento,

mientras ahora se ve obligada muchas veces a trabajar hasta que el mal se ha hecho incurable, pues sin ella se para en el acto la máquina del pequeño hogar.

En la organización doméstica en grande, todos dispondrían de comunicación telefónica: igualmente habría cámaras oscuras y laboratorios fotográficos, así como talleres de todas clases y sección de baños – que tanto lugar ocupan en el pequeño hogar –, que generalizarían la limpieza en medida hoy inaudita: habría un salón para recibir las visitas de las amistades; habría cámaras especiales protegidas contra la polilla para guardar los vestidos; salones de música dispuestos técnicamente por procedimientos aisladores del sonido, nos librarían de la epidemia pianística, que ha llegado a ser intolerable; bibliotecas y salas de lectura estimularían la cultura del pueblo – hoy tan deficiente – en un grado inconcebible, y los niños podrían corretear a sus anchas por amplios halls, patios y jardines, sin perturbar a las personas mayores en sus ocupaciones.

“El régimen doméstico en grande” puede adoptar las formas más diversas: formas familiares en las que las distintas familias vivirían con rigurosa independencia, formas conventuales, que constituirían hermandades de ideal de convivencia; falansterios como quería Fourier, que no solo serían comunidades de consumo, sino también de producción; formas de club o de pensión para transeúntes - «organizaciones mixtas cuyos miembros practicarían de preferencia la agricultura en le verano y la industria en el invierno, etc.

¿Nos enrolamos en el futuro paraíso? Lástima que nuestra vida sea tan limitada, pues resulta altamente grato llegar a la prueba prácticamente. ¿Quién se siente con fuerzas para establecer un récord sobre Matusalén?»¹²⁶

➤ «En las Cortes Constituyentes se votó ayer la concesión del voto a la mujer.»¹²⁷

126 *El Dia*, 7 d'octubre de 1931. Portada.

127 *El Dia*, 2 d'octubre de 1931. Portada.

➤ «EL DEBATE DE LA CONSTITUCIÓN. Se concede el voto a la mujer. Madrid 1 a las 20. - (...) Sigue el debate sobre la Constitución.

Vidarte defiende una enmienda al artículo 34 conforme con el voto a la mujer, pero no a la edad de 23 años para los varones.

La señorita Kent dice que por la salud de la República se debe aplazar la concesión de voto a la mujer.

Lo que debe hacerse es despertar la conciencia popular femenina.

No se trata de una cuestión de capacidad, sino de oportunidad.

Le contesta la señorita Campoamor.

Hace una defensa del voto a la mujer, diciendo que el analfabetismo ha disminuido más en la mujer que en el hombre.

Guerra del Río dice que los radicales en su programa tienen el voto a la mujer, pero no le parece oportuno.

Jiménez Arias mantiene el dictamen.

Ovejero mantiene el derecho de la mujer a tener voto.

Castrovido es partidario del inmediato voto a la mujer.

Companys dice que en Catalunya el voto a la mujer será favorable a la República.

Galarza dice que los radicales socialistas votarán en contra.

Los socialistas proponen que se vote el artículo en dos partes, lo que se deshecha por 191 votos contra 106.

Luego se vota el artículo en su totalidad, aprobándose por 160 votos contra 121 y con ello se concede el voto a la mujer.

El resultado de la votación se acoge con grandes comentarios que mantienen suspendida la sesión buen rato.

Carrasco Formiguera, Franco, Rico y Buylla explican su voto.(...)»^{128 129}.

- «EL VOTO A LA MUJER. Apasionados comentarios. Madrid 1 a las 22. - Continuaron los comentarios acerca del voto de la mujer.

La característica es que los periódicos de derecha lo elogian y los de izquierdas creen constituye un tropiezo para la República.»¹³⁰

- «RESPONSABILIDAD. Ya tenemos voto. Lo que ha costado a otras mujeres años y años de lucha, lo que han tenido las inglesas a expensas del verdadero martirio de un gran grupo de abnegados que no (...) ante nada, ni aun ante el ridículo que es el arma que más teme la mujer lo que no han podido conseguir las ciudadanas de la democrática Francia, a pesar de sus esfuerzos y lo de sus compañeras anglosajonas especialmente, se nos da a nosotras graciosamente, como un simple corolario de los principios que sustenta la joven República sin que se haya requerido ni siquiera un verdadero esfuerzo por parte de los representantes de nuestro sexo en las Cortes, puesto que una de ellas incluso, hizo todo lo posible por evitar la concesión. Las recompensas no merecidas me asustan siempre un poco, y en este sentido no estoy lejos de pensar, como la señorita Kent, que era mejor prepararnos previamente, pero la cosa está hecha y ya es inútil discutir sobre la oportunidad del momento: creo que lo que nos corresponde ahora es ponerse a la altura de las circunstancias y hacer todo lo posible para que nuestra intervención en las elecciones sea una ayuda y no una rémora, en el camino ascendente que España ha emprendido.

Tenemos que huir de varios peligros. El primero es el de la indiferencia. Ya no tenemos derecho a desinteresarnos de la política diciendo “no entendemos”, que “no es cosa de mujeres”, que “no sirve para nada”, etc, etc. Desde ahora somos

128 *El Dia*, 2 d'octubre de 1931. Pàg. 4.

129 La notícia segueix, però la fulla de diari estava retallada lo que no permet continuar la transcripció.

130 *El Dia*, 3 d'octubre de 1931. Pàg. 4.

responsables de los destinos de nuestro país en la misma medida que los hombres o aún más, puesto que siendo más numerosas tenemos mayoría y podemos ser, en último término, las que decidamos. Si las subsistencias son caras, si no hay en las poblaciones la higiene que fuera de desear, si nuestros hijos no tienen buenas escuelas, o nuestros maridos no encuentran trabajo, nuestra será en gran parte la culpa por no haber sabido elegir las personas encargadas de atender a la organización de estos y otros servicios. Tenemos pues obligación de enterarnos, de preguntar, de averiguar, y sobretodo de pensar. Si aplicamos a la cosa pública nuestras cualidades de orden, de deducción rápida, etc, somos capaces de prestar muy buenos servicios, pero si somos el lastre mal colocado, podemos hacer zozobrar el buque llevando el centro de gravedad donde no deba estar.

Otra de nuestras obligaciones actuales es la de afirmar nuestra personalidad. Conservemos en buena hora nuestra suavidad femenina, pero no nos creamos obligadas a ceder a todas las sugerencias a causa, de ella, y recordemos al cuervo de la fábula cuando nos la alaban excesivamente, después de enterarnos de los asuntos por todos los medios que estén a su alcance, sigamos la línea de conducción que nos dicte nuestra conciencia, sin dejarnos guiar como un rebaño por los consejos de personas que por muy respetables y por mucha confianza que en otros terrenos nos merezcan, pueden tener políticamente intereses opuestos a los nuestros. Cuando se trate de la guerra, por ejemplo, a pesar de que en apariencia debiera interesar más su abolición a los hombres que a las mujeres puesto que ellos y no nosotras son los que van a las trincheras, resulta en realidad que muchos la quieren, ya por conveniencias de la profesión, ya por ideas preconcebidas (falso sentido del honor, supervaloración de las propias creencias, convicción de que siempre las habrá, etc.) mientras que nosotras, esposas, madres y hermanas que vemos la cosa desde fuera, más fríamente, deseamos con toda el alma que se acabe de una vez, y por lo tanto la guerra entra implícita, sino explícitamente, en el programa de cientos partidos políticos que en apariencia solo quieren orden y paz y debemos tener mucho cuidado antes de dejarnos llevar, no sea que bajo engañosas apariencias contribuyamos a lo que más

nos repugna.

También debemos garantizarnos contra la sensibilidad excesiva, enfocando los problemas en su conjunto, desentendiéndonos un poco del caso particular a que somos tan aficionadas para buscar la causa general, mirando las cosas con la debida perspectiva.(...).

Dirán, y con razón, algunas de mis lectoras, que muchas de estas recomendaciones, si no todas, pueden hacerse con igual justicia a los hombres y que parece en cierto modo poco equitativo aplicarlas al elemento femenino. Pero en primer lugar, el reconocer los propios defectos es una prueba ya de superioridad y en segundo no conviene olvidar aquello de la paja y la viga¹³¹. Además hay que reconocer que la República la han traído ellos, que ellos también nos han elevado a la categoría de seres plenamente conscientes al darnos el derecho de sufragio y que sería la más negra de las ingratitudes pagarles haciendo causa común con los enemigos del nuevo régimen y la mayor torpeza usar en contra nuestra las armas que en nuestras manos han puesto.

Preparémonos pues para que llegado el momento de ejercer nuestro nuevo derecho lo hagamos con la máxima eficacia, eligiendo personas capaces de reparar las enormes injusticias del código civil, de fomentar la educación de nuestros hijos, de procurar la prosperidad del país, de contribuir a la paz mundial evitando conflictos y siendo el lazo de unión entre las naciones del centro y sur de América. Y no temamos que ello sea a expensas de nuestra feminidad, que ya pasó la moda de las mujeres hombrunas, de los zapatos planos y de los sombreros prehistóricos de la pedantería como complemento de la actividad intelectual. Ya solo los comediógrafos de mala fe se atreven a usar el tópico de la mujer feminista y el marido lavando a los chiquillos: para todo hay tiempo y feminidad, gracias a Dios, no quiere decir frivolidad.»¹³²

131 Aquesta frase fa referència a l'expressió castellana de: “*vemos la paja en el ojo ajeno y no vemos la viga en el nuestro*”. És un proverbi castellà que s'utilitza a mode de crítica, ja que moltes vegades criticam els defectes dels altres, quan tal vegada, nosaltres en tenim pitjors.

132 *El Dia*, 8 d'octubre de 1931. Portada.

➤ «LAS HERMANAS LEJANAS. La famosa poetisa y militante Sarojini Naidu, leader del movimiento feminista en la India, amiga y colaboradora de Ghandi, expone aquí opiniones de singular actualidad en estos momentos en que tanto se discute en España la concesión que acaba de hacerse del voto de la mujer. (N. de la D.)

¿Qué debemos nosotras, mujeres de la India, a las mujeres de Occidente? He aquí una pregunta que he querido formular con frecuencia, pero que no creo pueda ser contestada nuevamente en esta forma.

Nuestra duda con las mujeres inglesas y, en realidad con todas las mujeres occidentales, es sencillamente la duda que tenemos todas las mujeres unas con otras. No existen cualidades en la mujer que sean privativas de Oriente o de Occidente.

Es un error hablar de lo que deben las mujeres de un país a las de otro. Yo creo firme y decididamente en la indivisibilidad del elemento femenino. Debajo de todas las diferencias de raza, de credo, de color, hay un lazo que une a todas las mujeres, una fraternidad misteriosa que nos liga. El día que esta verdad sea mejor comprendida habrása dado un paso tremendo hacia la paz en el mundo.

Existe, desde luego, una deuda de inspiración, si así puede llamarse. Las mujeres de Occidente, con su lucha por la emancipación, han inspirado a todas las mujeres de Oriente. No han dado un nuevo incentivo para luchar por nuestra libertad y también para zafarnos de las cadenas que representan nuestros propios errores.

Con respecto a este último punto, hay una verdad que creo indispensable proclamar: todas las limitaciones que se han impuesto a la mujer, le han sido impuestas invariablemente por mujeres.

Mi misión actual en la Conferencia de la Tabla Redonda es la de representar el nacionalismo indio en su totalidad: no solamente el punto de vista de las mujeres. Yo no creo en la conveniencia de un movimiento feminista separado, salvo quizás en países como Inglaterra, donde es necesario crear un nuevo precedente en política, un

Estatuto y una sanción para las mujeres. No es esto lo que necesitamos en la India, si no un retorno a las antiguas tradiciones y responsabilidades mancomunadas, que se han borrados, que se han dejado decaer. En otros tiempos las mujeres desempeñaron un papel importantísimo en la historia de mi país.

Debo admitir que esta decadencia ha de imputarse a las mismas mujeres. Es un hecho indiscutible que la mujer concede mucha más importancia que el hombre a su seguridad, aún a costa de su dignidad.

Son muchas las cosas que podría enumerar entre las que debemos las mujeres de la India a nuestras hermanas de Occidente – del mismo modo, sin duda, que estas han aprendido también de nosotras – ; pero se trata en cada caso de obras superficiales y no de la verdad de una gran verdad interior.

No es decir nada, en efecto, el recordar que les debemos el haber aprendido – no siempre con éxito – a usar los polvos de arroz y la barrita de carmín para los labios. Muchas jóvenes imitan hoy en la India a sus hermanas occidentales. Pero si entramos en un Museo veremos que tales artificios eran ya usados por las mujeres romanas, griegas o del Antiguo Egipto. De suerte que en estas materias frívolas nos habéis enseñado lo que vosotras emprendisteis en otro lugar. Y aún este ejemplo sirve para demostrar que la feminidad es una en el universo.

La devoción, el valor, la abnegación, las virtudes heroicas de la diaria monotonía hogareña, como las más épocas de saber hacer frente a las crisis y a los peligros graves y repentinos, son cualidades que poseen todas las mujeres de las razas sin haberlas aprendido unas de otras y sin que en ello intervengan las diferencias de raza, de credo, ni siquiera de ambiente. En esto no he podido nunca establecer diferencia entre la mujer de Oriente o la de Occidente. Cuanto más he discutido con mis hermanas lejanas, aquí en Europa o en Norteamérica, tanto más he podido convencerme de nuestra comunidad de pensamientos e ideales.

Las mujeres se parecen entre si más que los hombres. Hay quién explica esto diciendo que la mujer es un ser más primitivo. Es cierto, en todo caso que en sus

instinto primitivos las mujeres se asemejen en el mundo entero. Cuando una mujer defiende a su hijo, o cuando ama ¿dónde aparecen las diferencias de raza?

Se dice que las orientales somos más contemplativas, más inclinadas a la meditación, mientras para las occidentales viene primero la acción. Mi experiencia me ha demostrado que hay muchas excepciones en uno y en otro caso, que contradicen esta afirmación. Es cuestión de temperamento individual, no de raza.

En la mayor parte de los casos no puede juzgarse por la opinión de las mujeres occidentales que han vivido en la India. Es tan fácil dejarse deslumbrar por la gran variación existente en materias como el vestir, las costumbres, la lengua, los modales. Estos símbolos exteriores pueden variar, pero la realidad fundamental sigue siendo la misma.

No, decididamente, no puede hablarse de lo que deben unas mujeres a otras. Lo que se deben ante todo es comprensión y simpatía, hasta compenetrarse mutuamente con la idea de su verdadera unidad.

Yo soy por vocación una poetisa y no una luchadora política. Más la poesía me llevó a querer dar expresión a nuestros sentimientos nacionales, a la voz de mi pueblo. He dedicado toda nuestra vida a la misión de mantener y fomentar la unidad entre las diferentes razas de mi país. Estoy luchando por lograr la armonía tan deseada entre hindú y musulmán.

En vez de mantener los prejuicios que nos separan hay que fomentar cada vez más las grandes verdades fundamentales que nos unen: y no sólo entre orientales y occidentales, no sólo entre razas, sino también para destruir las barreras que han venido separando a las clases sociales.»¹³³

➤ «DEFENSA DE LA MUJER MODERNA. Queridas lectoras: Yo soy una muchacha moderna, muy moderna y valga esta palabra, poseo las buenas y malas

133 *El Día*, 14 d'octubre de 1931. N.º 3.217. Portada.

condiciones que el nombre encierra.

Soy la muchacha “standart”, esa muchacha de la cual innumerables reproducciones que visten, piensan y obran en serie. Ya sabéis que abundan y en un crecido porcentaje.

Pues bien, yo quisiera desde aquí hacer su defensa, la defensa de la muchacha fabricada en serie; de la mujercisa¹³⁴ de hoy, cuya intelectualidad es tan traída y llevada.

El considerarme identificada con la personalidad y las ideas de una inmensa mayoría de mujeres creo que me da cierto derecho a venir aquí a intentar su defensa. Quiero hacerlo hoy y, si se me permite continuar haciéndolo.

El muchacho nos conoce bajo esa capa superficial de chicas que se pintan, bailan, fuman, flirtean, practican sports, y el mundo no se preocupa de nada más: no intenta averiguar si bajo ese aspecto frívolo hay “algo más.”

Ante la incomprensión, la muchacha halla en su frivolidad una postura muy cómoda y sigue avanzando por su ruta con su graciosa boinita ladeada – distintivo de toda moderna que se estime – con sus andares y gestos “muy Joan Crawford.”

¿Verdaderamente es banal tonta incapaz de nada? Pues sacudidla, despertad su intelectualidad, mostradles un camino digno...

Tras esas cabecitas se encierran bellas ideas, es cuestión de hacerlas broar; pero en vez de eso se hallan ante el gesto asustadizo de las timoratas de “ayer” que miran sus acciones como pecados horribles, ignorando que con su actitud incitan a mayores extravagancias o con la intelectual de “hoy” que las mira de arriba a abajo como a seres indignos.

Y eso es insensato. La muchacha de hoy es útil, inteligente y valerosa. No teme ni a la vida ni al trabajo y esa despreocupación suya ante el “qué dirán”, hay que reconocérsela como una virtud, ello encierra una gran rectitud de conciencia y es que

134 Així apareix escrit a l'article. No és un error de transcripció.

cuando uno está seguro de sus actos y de sí mismo hay que ser valiente y no ir a pulsar la opinión de los demás; la propia basta.

Sed benévolos; es la hora del resurgimiento de la mujer, cuando os halléis ante una muchachita cuyo único problema aparente son unos gramos más o menos de su impecable línea, sed condescendientes y profundizad un poquito; podéis hallaros ante lo que no esperabais.

Imaginad ante todo que ahora que se ha concedido el voto a la mujer, cada muchacha de esas que encontréis puede ser un voto inconsciente para mañana.

Procurad despertar su sensibilidad y los llamados a hacerlo, procurad conferencias, libros, artículos para la mujer de hoy.

Es necesaria una intensa campaña para formar una buena educación intelectual a la mujer, ello puede atajar muchos males futuros.

No desprecies, pues, a esas mujeres de hoy. Mostradles ideas buenas, ideas rectas y sobretodo enseñadles a tener ideas propias. No por eso deja de ser mujer, acaso en su frivolidad haya su mejor encanto, pero hay que procurar convertirlas en algo así como “ciudadanas conscientes de sus deberes” y después no sonriáis ante nimiedades, dejadlas que se extasíen ante el ritmo de cualquier “blues” y que hallen deliciosa música mecánica y los discursos de Jack Hylton.

Puede continuar siendo la misma, pero con poquito de “algo” dentro, aunque esa pequeña dosis de “algo” quede repartida a todos por igual y vayamos camino de otra formación en serie “intelectuales standarts”.»¹³⁵

➤ «UNA MANIFESTACIÓN DE LAS DAMAS CATÓLICAS. Se entrevistaron con el presidente. Madrid 22 a las 22. - Esta mañana las damas católicas habían proyectado una manifestación ante la presidencia del Consejo de ministros.

(...) Poco después de las 10 de la mañana comenzaron a llegar a la Castellana,

135 *El Día*. 22 d'octubre de 1931.

frente a la Presidencia, grupos de señoras católicas.

A las 11 de la mañana, hora señalada se había formado un grupo algo numeroso, compuesto de unas 200.

Llegaron los guardias de asalto y las invitaron a disolverse pacíficamente.

Una comisión de diez, entró en la Presidencia y pidieron entrevistarse con Azaña.

Los grupos fueron disueltos y permanecieron en los paseos en varios grupos algún tiempo.

Cerca de las 12, la comisión se entrevistó con Azaña, al cual le pidieron que se derogue el artículo 26 de la Constitución en nombre, según decían de cien mil señoras.

Azaña les contestó, que después de la aprobación de las Constituyentes, no lo creía posible.

Les dijo que no se alarmaran pues las Congregaciones religiosas podrían seguir en España, excepto los Jesuitas, cuya orden será disuelta; las demás no tendrían que ausentarse.

Cuando las señoras terminaron la entrevista fueron invitadas a pasar en el salón de Presidencia todas las señoras que había en la calle.

Los fotógrafos tiraron varias placas.»¹³⁶

➤ «ANTE LA LUCHA POLÍTICA. El próximo domingo comenzarán los ministros sus propagandas electorales. Madrid 14 a las 16. - (...) El domingo próximo comenzarán los ministros sus propagandas políticas.

Se congratuló de que haya comenzado el período electoral, sin incidencias.

EL GOBIERNO GARANTIZARÁ LA PUREZA DEL SUFRAGIO. El Gobierno piensa dictar medidas electorales, entre ellas garantizar la pureza del sufragio.

¹³⁶ *El Día*, 23 d'octubre de 1931.

EN EL FUTURO PARLAMENTO – DICE MARCELINO DOMINGO – TENDRÁN PREPONDERANCIA LAS DERECHAS... Málaga 14. - Un periódico publica una intervú con Marcelino Domingo.

Dice que ha sido un error la disolución del Parlamento.

En las elecciones triunfarán los republicanos, si van unidos; del lo contrario es posible el triunfo de las derechas. No me asustarían – dijo – si gobiernan dentro de la República.

Los republicanos que aceptan al programa izquierdista deben unirse.

En el Parlamento tendrán preponderancia las derechas, pero no en la proporción que ellos esperan.

Los socialistas no irán solos a las elecciones.»¹³⁷

➤ «MANIFESTACIONES DEL JEFE DEL GOBIERNO. (...) - No estamos ante el ensayo de ninguna política determinada. La posición del Gobierno es bien clara.

Convocadas las elecciones generales, al presidirlas queremos dar con nuestros actos la más absoluta garantía de neutralidad e imparcialidad.

Cuando hable el país en las urnas, será llegada la hora de marcar rumbos.

Este Gobierno permitirá el libre ejercicio de todos; pero la República que no es un régimen de acciones preferentes para los republicanos, no puede serlo de trato privilegiado para los enemigos.

No impondremos a nadie más que un sencillo deber: el que ejercite sus derechos dentro de la ley.

Cualquiera coalición, en las próximas elecciones, es posible con quienes confieren y defiendan la República; ninguna es posible con quienes nieguen o ataquen la República.

137 *El Dia*, 15 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

El Gobierno no renuncia a nada, absolutamente, que acentúe la pacificación del país. (...).»¹³⁸

➤ «SEÑORITAS. Señorita no es la mujer que aun no se ha casado; a la mujer que aun no se ha casado se la llama nubil o doncella. Señorita no es la mujer que aun conserva la virginidad; a la mujer que aun no se ha desembarazado de la virginidad se la llama virgen. La señorita es un ser curioso que vegeta en el mundo, en todas las familias burguesas y aristócratas, y que no ha existido en todos los siglos, es un producto de nuestros tiempos.

Hay gente que dice que son seres ambiguos indefinidos que han de retener sus ideas y deseos, poner coto a sus palabras y fingiendo ser lo que no son.

Pero esta clase de señoritas ya no existe; esto era antaño, ahora ya ninguna finge, disimula, ni disfraza. Ya ninguna sujeta sus muñecas con las cadenas del prejuicio. Llevan en las muñecas cadenas de oro, pero estas cadenas son regalos cuya procedencia más vale no averiguar.

Pertenecen a la historia antigua las que para parecer interesantes mostraban continuamente las lágrimas en los ojos. Las señoritas de antaño, simulaban ingenuidad y pureza, fingiendo no ver lo evidente, no comprender el significado de las palabras y no entender nunca nada.

Por le contrario las de hoy, en vez de ingenuidad, ostentan malicia y pretenden descifrar intrigas oscuras en las acciones más claras y ambigüedades en las palabras más honestas.

El deporte favorito de las señoritas del presente es hacer el muerto sobre la ola de la inmoralidad que lo inunda todo, sin dejarse engullir y sumergirse, creen que es prueba irrefutable de modernidad el comprender donde nada hay que comprender, en descubrir modos intrincados, donde solo se extienden lineas paralelas, el mostrarse

138 *El Dia*, 17 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

difíciles, extrañas, complejas y extravagantes.

Las señoritas ornato de nuestra época son mujeres fatales fracasadas que entre uno y otro dedo dejan traslucir groseramente el engaño.

A nuestras abuelas cuando eran jovencitas, se las elogiaba con las siguientes expresiones: cuán sencilla es V, que pura, que casta...

Semejantes expresiones parecerían a nuestras señoritas una de esas injurias imperdonables que vale al que las pronuncia ser puesto en la calle.

Para lograr el éxito, para agradar a una de estas que conservan su pureza, no en alcohol puro, sino en Kummel o Gin, se necesita poseer la suficiente sangre fría para decirle con auda convicción: Que extraña es usted. Que enredijo de nervios es su psquis. Que nido de sierpes es su alma. Que insidiosidades abismales oculta su pequeño corazón de fiera mansa.

El ideal de belleza para esta clase de mujeres nunca es el hombre consciente, sino la excepción, el bravo militar o el inútil para el servicio; el héroe o el villano, las palabras que prefieren son las dulces del lenguaje y las golosinas del idioma.

Las cosas sencillas, llanas, vulgares han pasado de moda. Los caballeros andantes o que se hacen pasar como tales, van recitando su repertorio de argucias y hienden con poco esfuerzo la barrera de indiferencia con que están blindados ciertos corazones femeninos, que metamorfosis sufren estas criaturas al pasar de la realidad de la espera a la cosa realizada. Antes les gustaba un hombre que les demostraba un sentimiento puro e ideal, que en sus ojos podía leerse la serenidad de su alma y lo verdadero de su amor.

Todo lo desprecian por un hombre que las adula, que no las ama y que creen encontrar en él su verdadero amor y solo se dan cuenta de lo que es cuando el joven devorador de pureza, el corrosivo de la virginidad las abandona y es entonces cuando ellas comprenden el significado del verdadero amor aunque sea con un hombre que no las adulara tanto pero que le entrega su alma, su amor y todo su pensamiento está

concentrado en ella.»¹³⁹

➤ «PERÍODO ELECTORAL. El entusiasmo y la fé del partido radical. Vaticinios ante la lucha. Madrid 18 a las 22. - un caracterizado radical manifestó que las impresiones de toda España son plenamente satisfactorias para el partido.

Vamos en todas partes a la lucha con gran entusiasmo y fé absoluta en el triunfo.

La política sectaria que se ejerció durante dos años ha provocado una reacción.

En muchos sitios se rebasa al partido radical, llegando a zonas de la derecha.

Esto hace pensar, que en muchas provincias el resultado será mayoría de los radicales y minorías de derechas.

Calculamos traer 150 diputados netamente radicales; luego se incorporarán algunos de derechas y se obtendrán unos 70.

Maura sacará 30 o 40.

Habrán unos 300 diputados sobre radicales mauristas y agrarios.

El resto se lo distribuirán los restantes partidos.

Los socialistas oscilarán de 30 a 40.

Si las realidades confirman estas impresiones el grupo radical será el encargado de dirigir la política del país, siendo algo parecido al partido radical francés, con fluctuaciones a la derecha y otras a la izquierda.

Habrán diversas combinaciones siempre a base de radicales y podrá desarrollarse un amplio programa legislativo, asegurando la normalidad parlamentaria, cosa que no ocurría con las Constituyentes.

Los radicales incluían en la candidatura de Madrid a Roberto Castrovido.»¹⁴⁰

139 *El Dia*, 19 de octubre de 1933. Pàg. 6.

140 *El Dia*, 19 d'octubre de 1933.

➤ «LOS SOCIALISTAS INTERRUMPIDOS. Elda 18. - Cuando se celebraba un acto de propaganda electoral organizado por las Agrupaciones socialistas, y en el que tomaba parte el exdiputado del partido señor Llopis, un numeroso grupo de mujeres obreras interrumpieron al orador con gritos contra socialistas y Azaña.

La autoridad hizo salir del salón a las interruptoras. Pero el resto del público siguió interrumpiendo al señor Llopis, cuyas frases quedaban ahogadas bajo el ruido de las palabras de tango que sonaban desde todos los sitios del local.»¹⁴¹

➤ «PERÍODO ELECTORAL. Las medidas adoptadas para garantizar la pureza electoral. Madrid 21 a las 22. - Las instrucciones enviadas por el Gobierno a las autoridades para garantizar la pureza de las elecciones comprenden 18 apartados.

Dispone se proceda contra quienes restrinjan la emisión del pensamiento.

Las detenciones se participarán a los jueces poniendo a los detenidos a su disposición.

Entregarase recibos a los denunciantes de la existencia de detenidos a su disposición.

Los jueces examinarán las querellas y denuncias, rechazando las inmotivadas.

El día de las elecciones se practicarán estrictamente¹⁴² las detenciones que señala el número diez del artículo 482 de la Ley de Enjuiciamiento y se facilitará a los detenidos que emitan el voto.

Considéranse agente de la autoridad a los notarios, personal de Correos y Telégrafos.

Los Juzgados, autoridades y Salas de Audiencia montarán guardia permanente.

Perseguirán la compra de votos, soborno y coacción, castigando a los autores, cómplices e inductores.

141 *El Dia*, 20 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

142 Amb la grafia “x” i no “s”, és com surt redactat a la notícia.

Terminada la elección se elevará al ministerio de Justicia detallada memoria de los sumarios instruidos.»¹⁴³

➤ «Madrid 23 a las 22. - El ministro de Gobernación manifestó esta madrugada que se celebraron numerosos actos electorales en toda España, sin incidentes excepto en La Coruña, en que habló Urraca Pastor y a la salida fue preciso intervenir a la fuerza (...).»¹⁴⁴

➤ «PERÍODO ELECTORAL. Manifiesto de los radicales socialistas dirigido a las mujeres. Madrid 24 a las 22. - El partido radical publicó un manifiesto dirigido a las mujeres españolas, invitándolas a votar la República si no quieren hombres sin tierras, hogares sin pan e hijos sin escuelas.»¹⁴⁵

➤ «SE HA INICIADO LA CAMPAÑA ELECTORAL. Nota oficiosa: El pasado domingo se inició la campaña electoral del Partido Republicano Radical de Mallorca con un entusiasta acto que se celebró en la villa de Artá.

El acto tuvo lugar en el teatro de aquella localidad el cual mucho antes de la hora anunciada se hallaba ocupado en su totalidad. El mitin transcurrió en medio del mayor entusiasmo a pesar de las tentativas realizadas por algunos elementos de una de las poblaciones vecinas (...).

Inició el acto el Secretario del Comité local don Antonio Cano quien hizo la presentación de oradores (...) quienes se refirieron a la trascendencia de la inminente jornada electoral y señalaron cual es la posición del Partido frente a la situación actual de España. La concurrencia, entre la que figuraban señoras, premió con

143 *El Dia*, 22 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

144 *El Dia*, 24 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

145 *El Dia*, 25 d'octubre de 1933. Pàg. 4.

abundantes aplausos los diferentes parlamentos.»¹⁴⁶

➤ «ACCIDENTADA ASAMBLEA DEL PARTIDO RADICAL. En el domicilio del partido radical, se ha celebrado una asamblea provincial para discutir la proposición de confianza a Lerroux para confeccionar la candidatura por Madrid.

Hubo frecuentes escándalos.

Riancho dijo que la concesión de tal voto de confianza se acaba con el partido y con la democracia.

(Gran escándalo).

Una señorita asambleísta abofeteó a varios radicales.

(Gran revuelo).

La agresora gritaba:

- ¡Viva la democracia y los buenos republicanos! ¡Los caciques terminaron con la monarquía!

Lo que intenta hacer el partido radical – agregó dicha asambleísta – es el máximo de caciquismo.

Riancho leyó la candidatura y se reprodujo el escándalo.

Fueron expulsados varios correligionarios y por fin quedó aprobado el voto de confianza.»¹⁴⁷

➤ «ANTE LAS ELECCIONES. Accidentado mitin de propaganda conservadora. Benavente 27. Se ha celebrado un mitin de propaganda conservadora que resultó accidentadísimo.

Hubo interrupciones y escándalos.

146 *El Día*, 26 d'octubre de 1933.

147 *El Día*, 27 d'octubre de 1933.

Miguel Maura atacó a los gobiernos y abogó por un concordato con Roma.

Al terminar, se intentó una manifestación y la Guardia Civil tuvo que dar varias cargas para impedirlo (...).»¹⁴⁸

➤ «DOS EDITORIALES. “ABC”. Madrid 28 a las 22. - “ABC” aplaude la actitud de la señorita Careaga negándose a aparecer en candidatura unilateral derechista para reforzar la autoridad del Comité de enlace de derechas.»¹⁴⁹

➤ «MITIN FEMENINO SOCIALISTA EN MADRID. Madrid 28 a las 22. - En la casa del Pueblo se celebró un mitin femenino socialista.»¹⁵⁰

➤ «CURIOSIDADES ELECTORALES. LAS MUJERES TIENEN 746.572 VOTOS MÁS QUE LOS HOMBRES. El voto femenino es una incógnita; de los 15.164.348 votantes que componen el censo, son hembras 7.955.460 y varones 7.208.888; es decir, que las mujeres tienen 746.572 votos más que los hombres. Por tanto, por cada cien votos 52'4 corresponde a las mujeres y 47'5 a los varones, o de otro modo, por cada 100 electores varones existen 107'8 votantes mujeres.

La influencia, pues, del voto femenino ha de tener gran importancia, agravada por la superioridad numérica del voto femenino sobre el masculino.

El número de hembras por cada cien varones es el que sigue: Huesca 91'9, Lérida 93'1, Guadalajara 95, Teruel 97'4, Cuenca 98'6, Albacete 99, Sevilla 99'8, Burgos 100'5, Soria 101'1, Córdoba 101'2, Toledo 101'4, Lugo 101'5, Ávila 101'9, Málaga 102'8, Badajoz 102'8, Cáceres 103'2, Gerona 103'4, Álava 103'5, Granada 103'6, Sevilla 103,8, Tarragona 104, Valencia 104'1, Palencia 104'3, Castellón 104'4, Salamanca 104'8, Huelva 104'9, Navarra 105'3, Zaragoza 105'4, Ciudad Real 105'5,

148 *El Dia*, 28 d'octubre de 1933.

149 *El Dia*, 29 d'octubre de 1933.

150 *Ibid.*

Cádiz 105'8, León 106'5, Logroño 107'1, Guipúzcoa y Murcia 107'7, Alicante 107'8, Zamora 1909'9, Vizcaya 110'2, Orense 111'1, Almería 111'8, Las Palmas 112'8, Barcelona 115'3, Valladolid 113'1, Baleares 113'2, Oviedo 117, Santa Cruz de Tenerife 117'7, Santander 117'8, Madrid 121'9 y Pontevedra 127'2.

En las capitales el número de hembras es muy superior al de varones y la media total en las capitales de hembras sobre varones es de 123'5 por 100.»¹⁵¹

➤ «ELECTORAS: Votando la candidatura de coalición centroderecha, contribuís a la solidez de cuantas bases han informado siempre la vida femenina española, en sus más hondas raíces.»¹⁵²

➤ «POLÍTICA. Convocatoria. La Sección Femenina del Centro Juventud Republicana Federal del 7º Dt.º Adherido al Partido Radical invita a todas las socias y simpatizantes a la Junta General extraordinaria que tendrá lugar el miércoles 8 a las 8'30 noche y en la cual se tratarán asuntos electorales de gran importancia.»¹⁵³

➤ «POLÍTICA. Propaganda electoral de la sección femenina de Unión de Derechas. La Sección Femenina de Unión de Derechas con la actividad y el (...) dignos de la causa que (...), empezó el pasado 22 de octubre la propaganda electoral y los primeros actos en Biniali y en donde reinó gran entusiasmo. El día 29 del citado mes, las mujeres se dividieron en dos grupos, unas visitaron Costiz¹⁵⁴, resultando el acto espléndido¹⁵⁵; y las otras (...) en donde los elementos machistas quisieron interrumpir el acto consiguiendo únicamente el que se inscribieran un mayor número, siendo digna de alabar la actitud de la Guardia Civil que hizo callar a los revoltosos y

151 *El Dia*, 5 de noviembre de 1933. Pàg. 11.

152 *El Dia*, 5 de noviembre de 1933.

153 *El Dia*, 8 de noviembre de 1933.

154 Així apareix escrit a la notícia. No és un error de transcripció.

155 *Ibid.*

mantener el orden.

4 Calvià. A pesar de lo destacable de la noche, a la hora convenida comenzó el acto, que fue desarrollándose normalmente, hasta hallándose en el uso de la palabra la segunda de las oradoras y sin que se hubiera producido desorden, y si únicamente interrupciones destacó entre el público (...) que subiendo al escenario (...) el acto desapareciendo rápidamente del local. La presidencia ocasionó enérgicamente de tan injustificado atropello y quiso averiguarles a todos lo que le asistían para hacer (...) consiguiendo saber por extraños que se trataba de la persona que (...) de alcalde. Suspendido el mitin (...) oradoras confundidas con los hechos hicieron durante el acto cuantas interrupciones quisieron, debatieron amigablemente, sin alboroto, hasta que el cabo de la Guardia Civil les obligó a que salieran a pesar de la lluvia torrencial que hacía y el huracán que soplaba. Un mitin que se suspendió por un alcalde que no hallando nada punible en los discursos (...) las interrupciones de sus (...), sin darse siquiera a conocer (...) autoridad, ni como delegado (...).

¿Sabe mayor ilegalidad, atropello y descortesía? Mitines como el (...) favorecen a Unión de Derechas pues en él pudo el pueblo ver los abusos que se cometen; buena prueba de ello es la protesta que instantáneamente firmaron en el acto y que se sentaran ante el gobernado, en la que figuraban representantes de todas clases e ideologías.

El domingo día 5 al igual que el (...) en dos grupos visitaron los pueblos de Santa Maria, Santa Eugenia, Lloret de Vista Alegre, contando los éxitos por pueblos. En Sóller, en cuya ciudad se dio los actos más hermosos y de mejor recuerdo conservará la Sección Femenina. Tomó parte por primera vez la señorita Francisca (...) de Unión de Derechas de (...) que desarrolló su tema con recurrencia insuperable. En (...) a pesar del retraso de las oradoras, aguardaba el pueblo en masa, reiterando una vez más su adhesión incondicional al ideal derechista. Las oradoras infatigables, saben y defienden la causa de Dios y de (...) y no titubean ante fatiga ni (...) más o menos, hasta tal punto que llegue aquel en que puedan recoger

el fruto de su trabajo.»¹⁵⁶

➤ «LLAMAMIENTO A LA MUJER MALLORQUINA. ¡¡19 de Noviembre!!
¡Que ni una sola mujer quede sin votar! El día 19 será una fecha memorable en nuestra Palma.

Hay que confiar en el triunfo. La mujer al luchar por un ideal va a las elecciones exenta de ambición y de egoísmo; sabe su deber y está dispuesta a cumplirlo porque ese deber le dicta la defensa de sus más caros ideales, tan perseguidos en los dos últimos años por los Gobiernos sectarios, los grandes ideales que pueden simbolizarse en la bandera de Dios y de la Patria.

No os dejéis engañar por los “cantos de sirena” de todos los que votaron leyes persecutorias y quienes hoy en vísperas de las elecciones, disfrázanse con un matiz derechista para engañar a las gentes.

Ahora más que nunca es necesario huir de personalismos. Sería una traición a la conciencia las tachaduras y sustituciones en las papeletas.

¡No debe ser así!

No os queremos hacer la ofensa de pensar que vais a dar vuestros votos al enemigo; la mujer mallorquina, netamente católica, responderá con entusiasmo al llamamiento ¡así lo creemos! Porque ella sabe que del voto depende el porvenir espiritual de sus hijos; sabe también que un voto menos puede hacer un daño irreparable contribuyendo con su abstención a la victoria de los contrarios con sus escuelas laicas, la persecución del crucifijo en las escuelas, las leyes que atacan el hogar implantando el divorcio, la persecución de beneméritas órdenes religiosas, la destrucción de la economía y unidad nacionales, el paro obrero, etc.

¡Contra todo eso votad por Dios y por España! Por deber de conciencia, de

156 *El Dia*, 9 de noviembre de 1933. Aquesta és una de les notícies en les qual és impossible llegir algunes paraules del document perquè el diari està microfilmada amb el plec de enmig sense aplanar i no surten en la digitalització.

patriotismo, de disciplina ¡votad íntegras las candidaturas de coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, pues su triunfo será el triunfo de la Religión, de la paz de España y del bien del pueblo!

No creáis tampoco en amenazas ¡que más quisieran nuestros enemigos que por cobardía no acudiéramos a las urnas! ¡Sería dejarles el campo libre! ¡No! ¡Eso nunca! ¡Demostradles el valor de la mujer mallorquina! ¿Se os pide un voto y se os pide unión que tanto encarece a los jefes de los distintos partidos! ¿Se lo negaréis a nuestra patria? ¿Se lo negareis sobre todo a Dios?

Pensad que los candidatos de esa coalición son los paladines de la causa de Dios que es al fin la vuestra.

¡Contra el marxismo y los destructores de la nación! ¡Mujeres mallorquinas! Votad la coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, por Dios y por España.

Sección Femenina de Unión de Derechas. Palma, 1933.»¹⁵⁷

➤ «DETENCIÓN. Sabemos fueron detenidos por la autoridad los individuos que apedrearon un automóvil que conducía de Caimari a Selva unas señoritas de la Sección Femenina de la Unión de Derechas.»¹⁵⁸

➤ «MITIN ACCIDENTADO. San Sebastián 14. - En Villafranca de Oria se celebró anoche un mitin de propaganda electoral en el que debían hablar don Ramiro de Maeztu y la señorita Rosa Urraca Pastor; como ésta llegara con un retraso de 45 minutos, el señor Maeztu comenzó su discurso que fue interrumpido frecuentemente.

En un momento de su peroración se apagó la luz y cuando volvió a iluminarse la sala apreció en el escenario la señorita Pastor, lo que produjo la hilaridad de los concurrentes.

¹⁵⁷ *El Dia*, 10 de noviembre de 1933.

¹⁵⁸ *El Dia*, 14 de noviembre de 1933.

La señorita Pastor comenzó su discurso y el público la interrumpió frecuentemente, llegando a degenerar el acto en un espectáculo desagradable.

En algunos momentos el público canto “La Internacional” y cuando terminó la señorita Pastor apostrofó acertadamente a los que habían cantado, diciéndoles:

- Si no hacéis otra cosa que cantar no os tememos, ¡cobardes!

Entonces el acto alcanzó tal magnitud que hubo de suspenderse al acto.

Tuvo que intervenir la Benemérita para proteger a los oradores.»¹⁵⁹

➤ «(...) A continuación habló el abogado don Gabriel Cañellas que espuso¹⁶⁰ el programa del partido, combatió el socialismo e hizo un llamamiento a las mujeres para que cumplan su deber como lo han cumplido siempre.

Seguidamente, habló el abogado don José Ensenyat del partido Republicano de Centro durante una hora, exponiendo el programa del partido de casi todos sus aspectos, significando un elogio de la candidatura de coalición; entonó un canto a la intervención femenina por su actuación siempre comprensiva y dulce, analizó el marxismo en su parte política y señaló, sobre todo, el valor que para un régimen debe tener la justicia, en su fondo y en el procedimiento.

Los oradores fueron interrumpidos con constantes ovaciones, que al final, frenéticamente, puesto todo el público en pié, llevado al máximo entusiasmo, terminando así este acto, uno de los más grandiosos que se han celebrado en Capdepera, de propaganda política, ocupando las señoras y señoritas más de quinientas sillas en los sitios mejor dispuestos.»¹⁶¹

159 *El Dia*, 15 de novembre de 1933. Pàg. 4

160 Així apareix escrit a la notícia. No és un error de transcripció.

161 *El Dia*, 14 de novembre de 1933. Pàg. 2.

➤ «POLITICA. Unión de Derechas. La Sección Femenina. Se convoca a todas las socias de la Sección Femenina de Unión de Derechas a la Junta general que se celebrará el jueves 16 a ñas 7 de la tarde en el local social San Jaime, 21 entresuelo, para tratar de las próximas elecciones.

Unión de Derechas. Convocatoria. Se ruega a todos los señores socios de la Juventud de Unión de Derechas se sirvan asistir a la reunión que D.m. tendrá lugar el próximo viernes día 17 a las 8 de la noche para tratar de asuntos electorales.»¹⁶²

➤ «JAÉN. RECOMENDABA A LAS MUJERES QUE FUERAN ARMADAS DE TIJERAS PARA CLAVÁRSELAS A LOS HOMBRES QUE NO VOTARAN POR LOS SOCIALISTAS. Jaén 13. - Se ha detenido, trasladándolo a Andújar , al célebre ex-alcalde «El Naranjero» por dedicarse al deporte de arrancar pasquines.

En un acto celebrado recomendaba a las mujeres que fueran armadas de tijeras para clavárselas a los que no votaran por los socialistas.»¹⁶³

«(...) A continuación hace uso de la palabra el concejal don José Mas Rubí, el cual demuestra la verdadera ideología del Partido Republicano Radical, que pese a todos los mote con que lo han calificado elementos cuya solvencia política es dudosa, el Partido Republicano Radical que siempre pudo levantar muy alta su frente dará a España los días de paz y sosiego que han de ser la base de su futura prosperidad.

Recomienda a todas las mujeres que hagan uso del derecho que la ley les concede, sin dejarse impresionar por malos consejos ni mucho menos amenazas estúpidas, pues los que tanto amenazan son los que menos obran cuando llega el momento.

El orador fué¹⁶⁴ en extremos ovacionado.»¹⁶⁵

162 *El Dia*, 16 de noviembre de 1933. Pàg. 2.

163 *El Dia*, 14 de noviembre de 1933. Pàg. 4.

164 Així apareix escrit al text. No és un error de transcripció.

165 *El Dia*, 15 de noviembre de 1933. Pàg. 2

➤ «A LAS ISLEÑAS. (...) El pueblo español en su indiscutible soberanía ha proclamado la realidad a la que todas tenéis el derecho de acatar, mientras este mismo no diga otra cosa. Ahora lo que está en vosotras es el votar a quienes sin tacha, cultos, buenos, indiscutidos, de gran solvencia moral, espiritual y material: y no dudéis, la obra de estos hombres, de paz, de fraternidad humana, y creadora, porque su ideal es el honor y prosperidad de la República, que sabido es de puro viejo con los hombres buenos las empresas y negocios van siempre bien, en cambio con hombres malos, no hay trabajo ni negocio bueno. Patria, Familia, Justicia y bienestar social; son postulados que estoy seguro todas perseguís, como templos inmanentes de la vida humana, y que todos debemos defender porque son encarnación y esencia de nuestra naturaleza, porque son superiores a nuestros medios, que son estados del alma que en la especie humana es reflejo de la realidad; y porque constituyen el enorme valladar que nos separa de la bestia. (...).

Tenéis pues amables isleñas un guía orientador del camino que debéis seguir y uso que habéis de hacer de vuestro voto, las que rinden culto a estos ideales eternos, elevados e indestructibles.

(...) ¿De qué ha servido una política de destrucción, de persecución y de odio; en que hasta las avaricias han avasallado; si no el noble pueblo español solo puesto en pié y trate de sacudir cuanto ser dañino; de que sea contrario a nuestra fé; y más arraigados nuestros sentimientos de amor, creencia gloriosa de veinte siglos y millones de generaciones.

Sin embargo ya lo habréis leído: don Marcelino Domingo, una figura destacada entre políticos equivocados que se opera en la conciencia opinión española, representa la vieja que se levanta contra la España nueva: aforismo tan triste y descabellado como su actuación gubernamental.

(...) No lo dudéis amables lectoras de nuestra España de viejas virtudes y gloriosas tradiciones, vosotras con vuestro voto alumbrareis a la Patria del porvenir,

la de grandes alientos, la de arraigada fé, la de grandes esperanzas, la de hidalgos y nobilísimos impulsos.

Por eso vuestra conducta, vuestro constante afán, debe ser el descubrir entre los que lo soliciten vuestro voto, aquellos hombres que por su honradez, su patriotismo, sus creencias, cultura y condiciones integrales, estén capacitados para conservar toda la tradición de nuestra historia y de nuestra fé: y cumplir la difícil y delicada labor constructiva de que tan necesitada está hoy nuestra querida España: al mismo tiempo que asegurar la inviolabilidad del hogar sagrado y la unidad de la familia , sin la cual no se tiene sensación de vivir en un pueblo civilizado.

Y esta sección no os ha de resultar difícil porque pronto conoceréis y de ello hablaremos otro día, los nombres de los isleños que aspiran a merecer el honor de vuestro voto el día de la elección; voto que otorgaréis placenteras sin odios, sin rencores, sin hostilidades, ni espíritu de venganza; al contrario llenas de júbilo y de fé, poniendo en ello con vuestro entusiasmo hijo del convencimiento de la alta labor social que se os confía, todo el encanto de vuestra feminidad, que sirva de estímulo y obligación al que coronéis con el triunfo y de resignación y consuelo al que no mereció vuestra confianza.»¹⁶⁶

➤ «NUEVAS DISPOSICIONES (...) Madrid 17 a las 16. - Esta madrugada, el ministro de Gobernación al recibir a los periodistas, les manifestó que acababa de adoptar las siguientes medidas:

Primera.- Prohibir a las emisoras de radio la emisión de anuncios, noticias, etc., a partir de las seis de la tarde del sábado.

Podrán emitirse programas musicales, previamente anunciados.

A las nueve de la noche, y por excepción, el Presidente del Consejo de ministros, hablará, por radio, dirigiendo su alocución a los españoles con motivo de las

166 *El Dia*, 12 de noviembre de 1933.

elecciones.

De forma que a partir de la tarde no se radiara propaganda de ningún partido, y se advierte a las emisoras que infrinjan esta disposición que les serán retiradas las licencias con carácter definido (...).»¹⁶⁷

➤ «ESPECIALIZACIÓN FEMENINA. La creación de la escuela de enfermeras ha puesto sobre el tapete el problema de la preparación de las mujeres para las diferentes funciones que les están reservadas en la vida, problemas que en otros países ha sido enfocado seriamente hace mucho tiempo , y que entre entre nosotros se ha ido resolviendo a la buena de Dios, lo cual quiere decir que no se ha resuelto si no que más bien se ha mirado como inexistente. Hasta hace poco se consideraba como axiomático que el lugar propio y exclusivo de la mujer era el hogar, y que su función en éste, con ser el único fin de su vida, era tan sencilla, que bastaba repetir elegantemente lo que se había visto hacer a las madres y abuelas para desempeñarlas a la perfección (...).

Cuando en los tiempos recientes la mujer se ha decidido a ganarse la vida y a intervenir en las funciones sociales hasta entonces exclusivamente reservadas al otro sexo, no ha habido cuestión, se ha limitado a incorporarse calladamente a los centros creados para sus hermanos y así hemos llegado al presente en el cual parece ya indispensable hacer un alto, fijar la posición y seguir a conciencia un determinado rumbo.

(...) A mi modo de ver, la educación femenina comprende como la masculina dos partes, una de educación general humana, que puede hacerse por separado o mejor en centros docentes comunes a los dos sexos (escuelas primarias, secundarias y universidades coeducativas), y otra de especialización femenina en relación con la particular función que la mujer desempeña en la vida. (...).»¹⁶⁸

167 *El Dia*, 18 de noviembre de 1933. Pàg. 4.

168 *El Dia*, 18 de noviembre de 1933. Portada.

➤ «LA JORNADA ELECTORAL. Impresiones de un espectador. Se habían anunciado tantas cosas y estaba tan cargada la atmósfera que nos llamó la atención sobremanera el ver la tranquilidad que reinaba en la capital a las siete de la mañana, cuando se abrieron los colegios electorales.

A las ocho, después de constituirse las mesas sin incidente, acudieron numerosos electores a los comicios formándose colas enormes en las que abundaban extraordinariamente las electoras.

Allí confundidas, acudían a cumplir sus deberes de ciudadanía. Señoras de todas las clases sociales, señoras de la más empigolada aristocracia (que no votaba sin embargo a los tradicionalistas), menestralas, comprensivas, bellas e ingenuas señoritas y obreras conscientes, las cuales ponían verdadera energía y desprecio en los augurios de quienes no reparaban en medios para vencer, aportando su colaboración al bien común.

(...) La elección se deslizó tranquila y no pueden señalarse como incidentes, algunas pequeñas y más o menos acaloradas discusiones en las calles de la Herrería, Teatro Balear y Plaza de Cort, siendo detenidos después de cacheados varios individuos, algunos de los cuales ostentaban unos emblemas comunistas en sendos brazales rojos.

Llegó la hora del escrutinio que fue largo y pesado, desapareció de los ánimos de zozobra, y se animaron los centros políticos llenándose de gente todos, especialmente el de Centro, que verdaderamente estaba abarrotado. En la gran mesa central del salón de actos tomaban notas de los informes que iban llegando por telégrafo, teléfono y mensajeros, varios directivos y la prensa local y corresponsales telegráficos. Allí vimos al director de Correo de Mallorca y los redactores Santos Esquivias y Verger a don José y don Fernando Tous Lladó de La Última Hora y a nuestro director y redactor- jefe señores Brondo y Ramis Togores. Las noticias que se transmitían del gabinete donde se hallaba el jefe del partido señor Pascual con los demás directivos se leían en alta voz y grandes aplausos atronaban la sala,

demostrando el entusiasmo de la concurrencia ante el resultado de la elección.»¹⁶⁹

➤ «(...) formaróñse colas predominando las mujeres que acudieron en gran número a las nueve de la mañana a los colegios.

(...) En el distrito de Palacio votaron numerosas monjas que abandonaron los conventos con este objeto.

No ocurrieron incidentes.

Tal fue la animación que al mediodía puede decirse que habían votado el ochenta por ciento del censo.

EL VOTO DE LAS MUJERES. Las mujeres no solo dieron la nota de su voto, sino que intervinieron en las mesas repartiendo candidaturas.

En la sección de Buenavista votó una señora de 95 años.

Acompañábanla dos sirvientas que levaban una silla para que descansara.»¹⁷⁰

➤ «EL TRIUNFO DE LA OPINIÓN. (...) No fueron los partidos, con toda su trama proselitista, con sus organizaciones, con sus frentes de combate, los triunfadores. Ganó la opinión, triunfó la corriente que la masa enorme de nuestro cuerpo electoral quiso imprimir, de modo contundente, a nuestra representación parlamentaria. Y por segunda vez, dió su elección.

Esta lección tiene, sobretodo, dos aspectos. El primero es la realidad del propio fracaso, experimentado por los que han sido vencidos en la contienda. El segundo, significa una contundente respuesta dada a aquellos dirigentes que mal aconsejados, seguirán caminos reprobables de un tiempo a esta parte, que se la diera plana y con cortesía, la soberanía ciudadana. Y cono uno y otro aspecto, a cuenta, claro del aspecto general: del desgobierno, destructor, indefendible, que durante dos hizo

169 *El Dia*, 21 de noviembre de 1933. Pàg. 3.

170 *El Dia*, 28 de noviembre de 1933. Pàg. 4.

víctimas a los españoles, el conglomerado presidido por los socialistas y que tan tremendo fallo acaba de obtener en su contra por una mayoría aplastante del pueblo

Fué la opinión, pues, alzada, erguida más bien, con toda su voluntad consciente, que no quería soportar ni un día más, todo el desenfreno, toda la malignidad de una política detestable por miles de motivos. Por eso la tarea de los partidos fué fácil: señalar el momento de la partida para ganarla, y su fin principal en la primera y en la segunda vuelta de estas elecciones. Lo demás ha sido por cuenta del propio elector. La organización electora nunca fué tan fácil y sencilla. La voluntad del pueblo era tan arrolladora, que fué incluso inútil que toda mala arte quisiese triunfar. Es la blanca papeleta electoral, autónoma y libre, que la meterse en las urnas pasando por cualquier obstáculo, quiso imponer las apetencias esenciales de la soberanía patria y por ende, regional.

DESARROLLO DE LA CONTIENDA. Como decimos fué suave y firme la lucha, desarrollándose tranquila la elección, con la cooperación de la mujer que nutrió la votación con menos nerviosidad y más segura de su posición que en la del día 19.»¹⁷¹

171 *El Dia*, 12 de diciembre de 1933. Pàg. 2.

◆ DOCUMENTACIÓ GRÀFICA.

El Dia, 14 d'octubre de 1931, Portada.

**Sección Femenina
de "Unión de Derechas"**

**MUJER: ¡Vota la candidatura de derechas
y contra el marxismo!**

SI NO LO HACES

vendrá el COMUNISMO, que te arrancará los hijos de tus brazos;

la Iglesia de tu pueblo, símbolo de NUESTRA SANTA RELIGION, será derruida y arrasada; el esposo que nmas HUIRA DE TU LADO, autorizado por LA LEY DEL DIVORCIO; vendrá la ANARQUIA A LOS CAMPOS y a vuestro hogar el HABRE Y LA MISERIA.

**MUJER: ¡Vota la candidatura de derechas
y contra el marxismo!**

SEÑORA: ¡Con tu voto ayuda a salvar a España!

NOTA.—Vota la candidatura COMPLETA. Si borras algun nombre das fuerza a los contrarios.

A las ocho de la mañana empieza la votación. Vete temprano a votar para que nadie pueda hacerlo por ti.

¡Votad a las derechas!

¡Votad contra el marxismo!

¡VOTAD ESTA CANDIDATURA!

D. Luis Zaforteza Villalonga

D. Tomás Salort Oliver

D. Bartolomé Fons Jofre de Villegas

D. Juan March Ordinas

D. Pedro Matutes Noguera

MUJER...

NO OLVIDES

- La quema de los conventos.
- La profanación de sagrarios e imágenes.
- La persecución de la Iglesia.
- La escuela laica.
- La ley del divorcio.
- La secularización de cementerios.
- Los miles de obreros parados.
- Los ataques a la propiedad.
- El comunismo.
- La ley de Congregaciones.

TRISTES RECUERDOS

Para lo futuro tienes en tu mano un arma defensora contra todos esos atropellos y desdichas.

UN VOTO

AISLADA es poca tu fuerza: únete a la Sección Femenina de UNION DE DERECHAS y serás un fuerte poder.

NO TARDES EN HACERLO

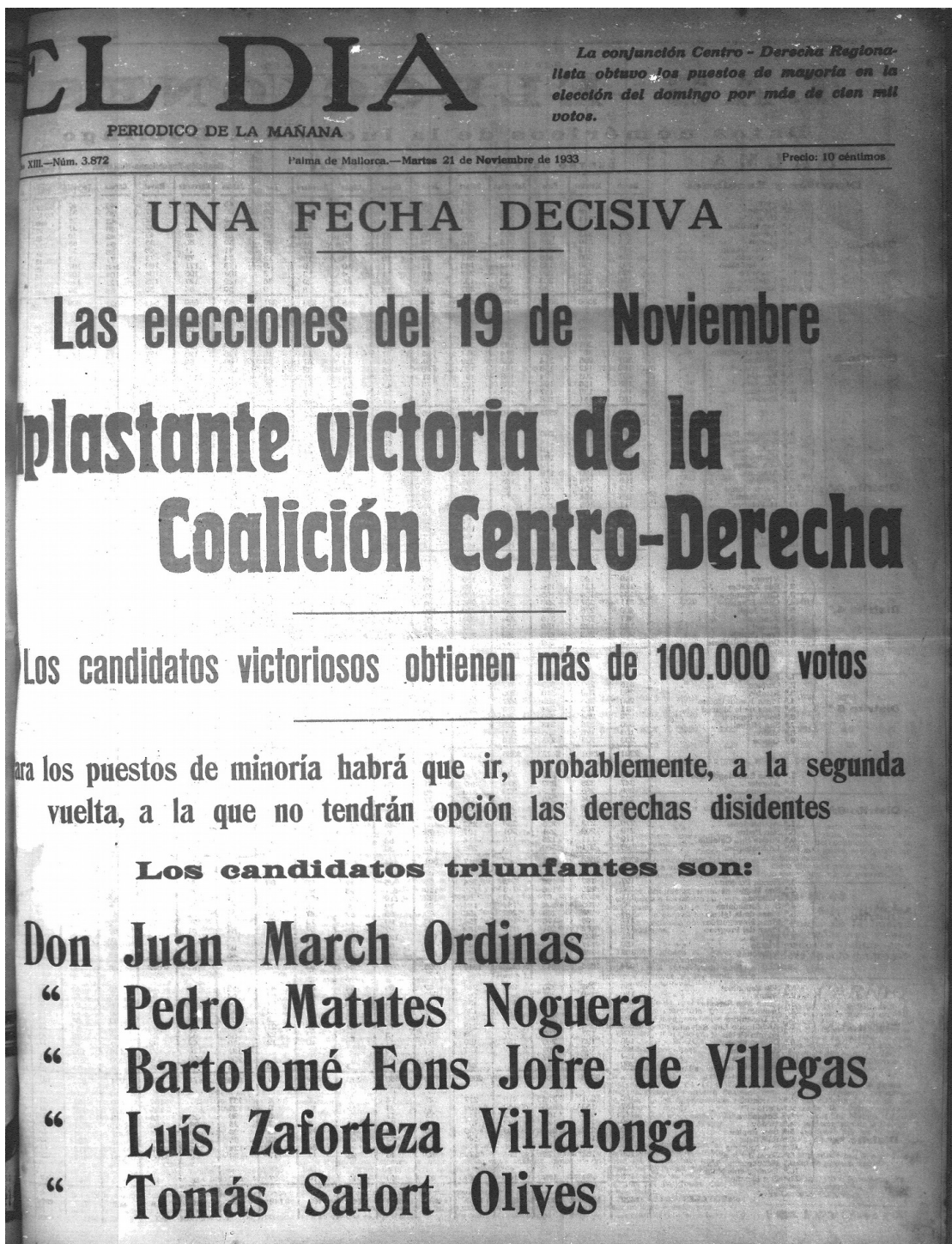
Vota la coalición centro-derecha.

- D. Luis Zaforteza Villalonga
- D. Tomás Salort Olives
- D. Juan March Ordinas
- D. Pedro Matute Noguera
- D. Bartolomé Fons Jefe de Villegas.

P
Pa

D
ces
Rep
nur
han
ren
en
es
liza
una
per
del
dad
E
calc
ton
de
dor
D.
did
Pal
lló,
ten
pú
zan
gle
no
pi
Fr
Q
y

El Dia, 21 de noviembre de 1933. Portada.

Portada de *El Dia* amb els resultats de la votació a Mallorca a les eleccions generals de 1933.

PUEBLOS DE MALLORCA

	CENTRO DERECHA					RADICALES					Socialistas-Repúblicanos-Comunistas					Tradicionales	
	March	Mateos	Pons	Zaforteza	Salari	Juliá	Canot	López	Moreno	Tur.	Jaume	Carreras	Mará	Arceja	García	Quint	Alcós
Aloar	1328	1323	1335	1327	1325	20	18	18			904	900	890	897	894		
Alcudia	904	909	897	892	898	131	135	42	44	43	306	312	291	291	291	19	7
Angüla	1233	1208	1354	1263	1257	76	76	14	12	9	471	480	475	468	466	72	86
Andraitx	1685	1671	1660	1422	1427	370	303	42	43	44	807	876	890	843	845	19	22
Arta	1862	1763	2110	2116	2101	114	100	57	62	56	776	781	775	764	764	434	216
Banalbuzar	304	204	396	358	356	80	77	16	15	16	10	14	9	7			
Binsalem	1146	1014	1327	1284	1281	124	124	24	14	3	449	458	412	389	418	468	489
Buñer	430	426	487	455	457	92	89	36	20	56	4	35	1	1	1	29	29
Bullola	808	585	626	612	577	130	131	109	84	102	56	52	53	20	49	15	16
Cañari	367	239	321	276	244	115	102	26	25	26	206	363	355	421	401	26	23
Campanet	171	170	170	158	158	1					152	156	153	153	150	4	
Campos del Puerto	960	951	981	1003	997	185	183	33	51	29	185	191	173	177	165	149	147
Cadapepera	2807	2760	2707	2752	2708	377	364				154	167	151	127	114		
Canal	985	967	998	858	897	795	796				641	643	587	545	605	330	258
Castell	612	638	657	606	484	117	108		3	3	107	114	107	100	102	54	12
Deià	190	187	197	157	153	85	15	3	3	3	18	18	5	18	18	16	16
Escorca	131	131	131	131	131												
Estalenchs	545	406	786	611	588	350	368	2	2	3	771	766	761	765	765	141	112
Felanitx	195	108	701	202	202	2	1				78	78	76	74	73	34	11
Fornalutx	3236	3217	3307	3195	3110	537	583	39	78	38	1900	1974	1949	1931	1935	124	51
Incá	273	273	275	276	275	44	43	25	21		39	40	44	44	45	10	10
Lloret de Vista Alegre	3161	3115	3086	2981	2902	444	645	75	59	66	463	447	422	448	454	90	95
Lloseta	433	428	445	448	448	20	20	17	17	17	23	25	22	21	21	28	27
Llubi	786	781	758	719	716	101	180	66	62	59	107	96	103	91	102	25	22
Luchmanyor	1139	1126	1317	1263	1294	97	78	31	32	32	9	40	21	7	6	1182	1170
Manacor	2610	2608	2631	2177	2113	1674	1666				2116	2118	2098	2086	2062	536	533
Manacor del Valle	4250	4106	4321	4317	4230	1598	1599	1475	1448	1492	753	746	725	728	730	117	111
María de la Salud	409	404	393	361	362	8		19			159	243	14	10	146	4	2
Marratxí	486	484	490	505	528	729	708	477	477	400	595	589					
Montañá	1191	1131	1091	1179	1166	85	55				540	7	8	538	2	2	2
Muro	854	859	840	844	842	562	506	269	270	5	5	5					
Peta	2413	2489	2440	2474	2464	185	163	117	135	117	191	200	228	183	196	83	68
Pollensa	2006	2001	2001	2002	2001	955	955				286					53	35
Porrieros	3287	3223	3229	3183	3164	503	491	400	401	364	109	284				194	194
La Puebla	2492	2529	2484	2443	2457	388	390				93	46	43	2	44	1567	1538
Pulpienyent	2422	2404	3024	3801	3633	139	139	25	22	22	204	269	290	285	284	112	4
Sanceliss	378	375	373	374	376	7	4				40	46					
San Juan	934	922	909	893	890	132	126				30	50					
San Lorenzo	865	860	823	825	825	139	134	136	137	128	10	73	78	10	9	29	20
Santa Eugenia	1274	1269	1298	1269	1298	129	126	74	92	74	274	286	271	274	269	37	37
Santa Margarita	485	485	491	487	488	2					115	114	114	114	114		
Santa María	1938	1925	889	1261	1248	823	937				205	215	204	54	195	69	34
Santany	1007	1061	1043	1119	1124	42	51	20	19	20	210	218	205	206	406	39	19
Selva	1953	1892	1971	1877	1894	179	188	57	13	11	442	517	462	410	406	39	19
Ses Salines	617	659	613	670	672	142	136	54	51	30	50	106	39	24	33	13	1
Sinesa	837	836	835	869	862	278	277	86	86	84	103	180	2	99	103	241	231
Sóller	3164	3114	3179	3171	3109	333	315				881	893	1000				
San Servera	745	743	730	719	737	30	44		15		380	390	386	380	380		
Valldemosa	587	582	594	528	519	191	183	114	113	112	112	112	32	29	31	32	30
Villafanca de Bonany	848	846	852	856	868	28	25	1	13	1	32	25	32	29	31	32	30
Selva	1182	1164	1180	1200	1176	258	245	18	12	6	190	198	81	61	71	3	3
TOTAL	000000																
MENORCA																	
Aloyor																	
Ciudadela																	
Ferriols																	
Mahón																	
Mercadal																	
San Luis																	
Villacarlos																	
TOTAL	8066	7920	8690	8650	8701	6614	6625	6193	6445	6748	2007	2029	2432	1987	2612	445	128
IBIZA																	
San Antonio																	
Santa Eulalia	1523	1606	1386	1503	1487						104	116	101	95	102	74	30
Formentera	253	270	285	273	272	6	8	2	5	2	226	229	211	214	211	11	11
San José	1028	1149	1224	1153	1141	153	136	106	128	72	51	50	50	50	45		
San Juan Bautista	1114	1152	1101	1139	1146	173	227	106	147	224	62	20	62	7	62		
Ibiza	2716	3034	2893	2943	2932	460	159				438	438					
TOTAL	6834	7211	6889	7011	6978	792	394	304	258	354	912	881	424	366	320	85	61
TOTAL PALMA	20974	19789	21878	20362	19826	5360	4730	3063	3030	2744	10216	9883	9825	9306	9741	2258	1547
TOTAL PUEBLOS MALLORCA	65317	64390	66406	65041	64468	14194	14166	4101	4092	3476	16982	17020	15149	14561	14029	6532	5542
TOTAL MENORCA	8066	7920	8690	8650	8701	6614	6625	6448	6193	6445	2007	2029	2432	1987	2612	448	128
TOTAL IBIZA	6834	7211	6889	7011	6978	792	394	304	258	354	912	881	424	366	320	85	61
RESUMEN GENERAL	100990	99710	103863	101064	99993	26760	262115	13916	13573	13019	31017	30513	27830	26220	26702	9320	7278

En el precedente estado faltan los datos de la elección en San Antonio Abad y dos secciones en Palma.

Resultats de les eleccions (continuació).

DATOS NUMÉRICOS

La elección complementaria del domingo

PALMA

	Juliá	Canet	Jaume
Districto primero	156	3239	676
Id. segundo	161	2000	1391
Id. tercero	160	1447	2244
Id. cuarto	27	2083	471
Id. quinto	115	2289	507
Id. sexto	185	2390	495
Id. séptimo	152	1564	641
Id. octavo	123	1827	775
Id. noveno	18	1556	890

I ALLORCA

Alaró	1006	1	667
Alcudia	857		284
Algaldá	1020		252
Andraitx	1453		495
Artá	1791		544
Bañalbufar	344		12
Binisalem	1089	21	328
Bujer		321	32
Buñola		787	86
Calviá	52	2	542
Calviá (Capdella)	441		160
Campanet	125		150
Campos del Puerto	839	1	93
Capdepera	2480	2	551
Consell	943	1	85
Costitx	570		6
Deyá	591		17
Escorca	173		
Espodas	123	2	676
Estalenchs	674	3	40
Felanitx	222		1345
Fornalutx	3140		9
Formentor	218		366
Lloret de Vista Alegre	26	2825	15
Lloseta	448		115
Llubi	736	1	9
Lluchmayor		1140	1793
Manacor	2061	8	645
Manacor del Valle	116	3440	17
Maria de la Salud		401	129
Marratxí	838	3	486
Montuñol	995	14	121
Muro	4	721	87
Peñíscola	2	1733	217
Pollensa	1751		12
Porciras	3137	4	35
La Puebla	2406	1	921
Puigpunyent	1949		307
Sancelles	345		138
San Juan	630	3	14
San Lorenzo	146	628	169
Santa Eufemia	1200	5	94
Santa Margarita	417	2	14
Santa Maria	1099	153	131
Santany	997	1	305
Ses Salinas	1801		41
Sineu	104	631	598
Sóller	618	6	180
Son Servera	2893	7	15
Valkemosa	695		18
Villanueva de Bonany	39	624	88
Selva	789		

MENORCA	40	9851	2680
IBIZA	4	6087	927

RFSUMEN GENERAL

TOTALES PALMA	1097	18305	5390
ID. PUEBLOS MALLORCA	45419	14580	13484
ID. MENORCA	40	9851	2680
ID. IBIZA	4	6087	927
TOTAL GENERAL	46635	48883	25181

Impresiones de un espectador

El Día, 12 de diciembre de 1933. Pág.

Resultats de la segona volta electoral a les Balears.

Las mujeres tienen 746.572 votos más que los hombres

El voto femenino es una incógnita; de los 15.164.348 votantes que componen el censo, son hembras 7.955.460 y varones 7.208.888; es decir, que las mujeres tienen 746.572 votos más que los hombres. Por tanto, por cada cien votos 52'5 corresponde a las mujeres y 47'5 a los varones, o de otro modo, por cada 100 electores varones existen 107'8 votantes mujeres.

La influencia, pues, del voto femenino ha de tener gran importancia, agravada por la superioridad numérica del voto femenino sobre el masculino.

El número de hembras por cada cien varones es el que sigue: Huesca 91'9, Lérida 93'1, Guadalajara 95, Teruel 97'4, Cuenca 98'6, Albacete 99, Sevilla 99'8, Burgos 100'5, Soria 101'1, Córdoba 101'2, Toledo 101'4, Lugo 101'5, Avila 101'9, Málaga 102'8, Badajoz 102'8, Cáceres 103'2, Gerona 103'4, Alava 103'5, Granada 103'6, Sevilla 103'8, Tarragona 104, Valencia 104'1, Palencia 104'3, Castellón 104'4, Salamanca 104'8, Huelva 104'9, Navarra 105'3, Zaragoza 105'4, Ciudad Real 105'5, Cadix 105'8, León 106'5, Logroño 107'1, Guipúzcoa y Murcia 107'7, Alicante 107'8, Zamora 109'9, Vizcaya 110'2, Orense 111'1, Almería 111'8, Las Palmas 112'8, Barcelona 115'3, Valladolid 113'1, Baleares 113'2, Oviedo 117, Santa Cruz de Tenerife 117'7, Santander 117'8, Madrid 121'9 y Pontevedra 127'2.

En las capitales el número de hembras es muy superior al de varones y la media total en las capitales de hembras sobre varones es de 123'5 por 100.

Llamamiento a la mujer mallorquina

(10 de Noviembre)

¡Que ni una sola mujer quede sin votar! El día 10 será una fecha memorable en nuestra Patria.

Hay que confiar en el triunfo. La mujer al luchar por un ideal va a las elecciones exenta de ambición y de egoísmo; sabe su deber y está dispuesta a cumplirlo porque ese deber le dicta la defensa de sus más caros ideales, tan perseguidos en los dos últimos años por los Gobiernos socialistas, los grandes ideales que pueden simbolizarse en la bandera de Dios y de la Patria.

No os dejéis engañar por los «cantos de sirenas» de todos los que votaron leyes persecutorias y quienes hoy en vísperas de elecciones, disfrázanse con un matiz derechista para engañar a las gentes.

Ahora más que nunca es necesario huir de personalismos. Sería una traición a la conciencia las tachaduras y sustituciones en las papeletas, ¡No debe ser así!

No os queramos hacer la obra de pensar que a vuestros votos al extranjero; la mujer mallorquina, netamente católica, responderá con entusiasmo al llamamiento así lo creemos porque ella sabe que del voto depende el porvenir espiritual de sus hijos; sabe también que un voto menos puede hacer un daño irreparable contribuyendo con su abstención a la victoria de los contrarios con sus escuelas laicas, la persecución del crucifijo en las escuelas, las leyes que atacan el hogar implantando el divorcio, la persecución de beneméritos órdenes religiosos, la destrucción de la economía y unidad nacionales, el paro obrero, etc.

¡Contra todo eso, votad por Dios y por España! Por deber de conciencia, de patriotismo, de disciplina ¡votad íntegras las candidaturas de coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, pues su triunfo será el triunfo de la Religión, de la paz de España y del bien del pueblo!

No creáis tampoco en amenazas ¡que más quisieran nuestros enemigos que por cobardía no acudieramos a las urnas! ¡Sería dejarles el campo libre! ¡No! ¡Eso nunca! ¡Demostradles el valor de la mujer mallorquina! ¡Se os pide un voto y se os pide unión que tanto encarecen los jefes de los distintos partidos! ¡Se lo negareis a nuestra Patria? ¡Se lo negareis sobre todo a Dios?

Pensad que los candidatos de esta coalición son los paladines de la causa de Dios que es el fin la vuestra.

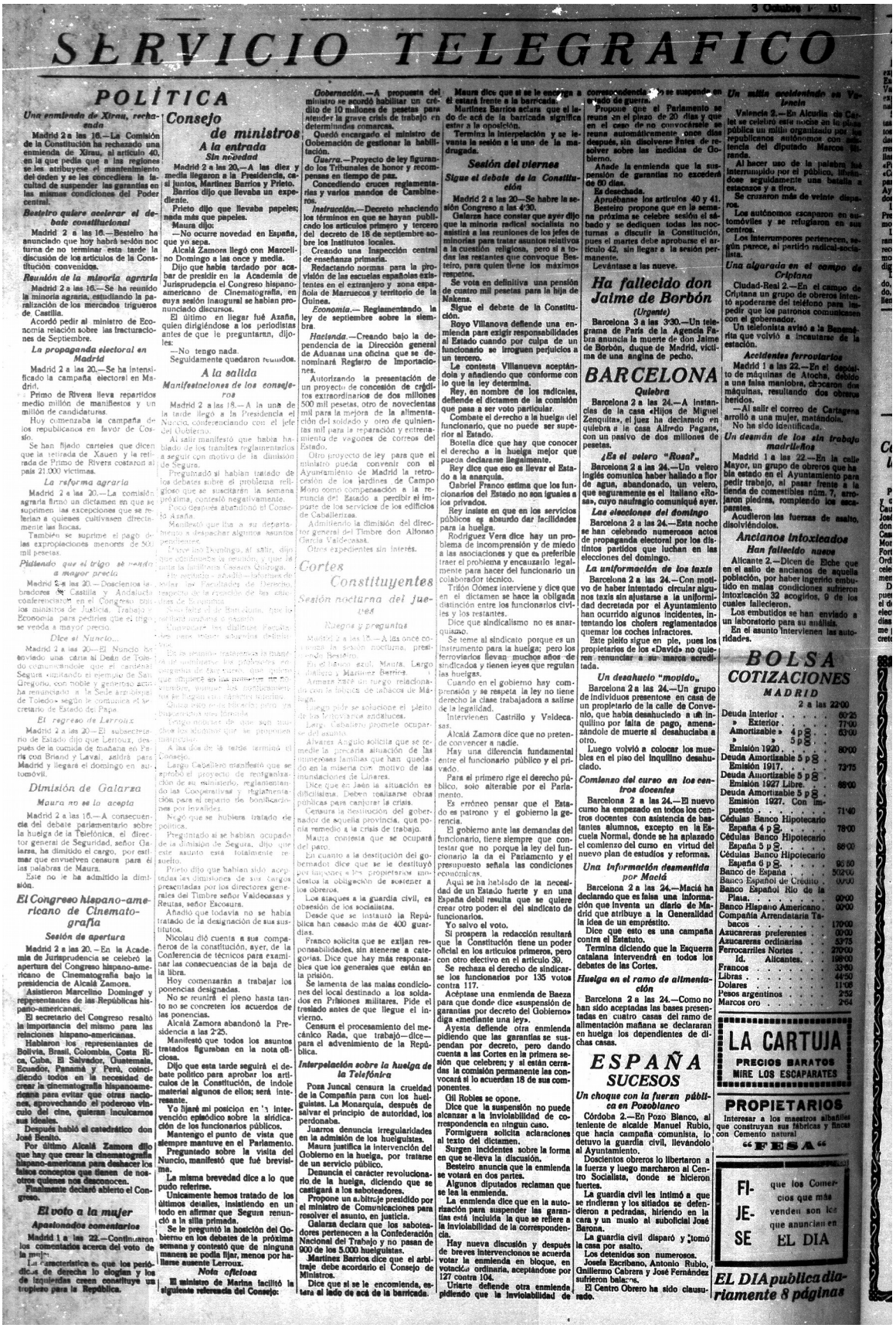
¡Contra el marxismo y los destructores de la nación! ¡Mujeres mallorquinas! votad la coalición Centro-Unión de Derechas-Regionalista, por Dios y por España.

Sección Femenina de Unión de Derechas.

Palma 1933.

El Día, 5 de noviembre de 1933.

El Día, 10 de noviembre de 1933.

SERVICIO TELEGRAFICO POLITICA

Una enmienda de Xirau, rechazada

Madrid 2 a las 10.—La Comisión de la Constitución ha rechazado una enmienda de Xirau, al artículo 40, en la que pedía que a las regiones se les atribuyese el mantenimiento del orden y se les concediera la facultad de suspender las garantías en las mismas condiciones del Poder central.

Besteiro quiere acelerar el debate constitucional

Madrid 2 a las 10.—Besteiro ha anunciado que hoy habrá sesión nocturna de no terminar esta tarde la discusión de los artículos de la Constitución convenida.

Reunión de la minoría agraria

Madrid 2 a las 10.—Se ha reunido la minoría agraria, estudiando la paralización de los mercados trigueros de Castilla.

Acordó pedir al ministro de Economía relación sobre las facturas en el Septiembre.

La propaganda electoral en Madrid

Madrid 2 a las 20.—Se ha intensificado la campaña electoral en Madrid.

Primo de Rivera lleva repartido medio millón de manifiestos y un millón de candidaturas.

La reforma agraria

Madrid 2 a las 20.—La comisión agraria firmó un dictamen en que se suprimen las excepciones que se refieren a quienes cultivasen directamente las fincas.

Platano que el trigo sea moneda de mayor precio.

Madrid 2 a las 20.—Docientos los broches de Castilla y Andalucía conferenciaron en el Congreso de los ministros de Justicia, Trabajo y Economía para pedir que el trigo se vendiera a mayor precio.

Dice el Nuncio.

El regreso de Lerroux

Dimisión de Galarza

Maura no se la acepta

Dimisión de Galarza

Madrid 2 a las 10.—Una consecuencia del debate parlamentario sobre la huelga de la Telefónica, el director general de Seguros, don Juan Galarza, ha dimisionado en cargo, por estar que envuelven censura, para así en las palabras de Maura.

El Congreso hispanoamericano de Cinematografía

Sesión de apertura

Madrid 2 a las 20.—En la Academia de Jurisprudencia se celebró la apertura del Congreso hispanoamericano de Cinematografía bajo la presidencia de Alcalá Zamora.

El voto a la mujer

Madrid 1 a las 22.—Continúan los comités acerca del voto de la mujer.

Madrid 1 a las 22.—Continúan los comités acerca del voto de la mujer.

Madrid 1 a las 22.—Continúan los comités acerca del voto de la mujer.

Gobernación.—A propuesta del ministro se acordó habilitar un crédito de 10 millones de pesetas para atender la grave crisis de trabajo en determinadas comarcas.

Concedido encargo al ministro de Gobernación de redactar la habilitación.

Proyecto de ley figurando los Tribunales de honor y recompensas en tiempo de paz.

Concedido encargo al ministro de Gobernación de redactar la habilitación.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

Madrid 2 a las 20.—Se abre la sesión del Congreso a las 4.30.

BOLSA	
COTIZACIONES	
MADRID	
Deuda Interior 2 a las 22:00	6025
Exterior	7700
Amortizable 4 p p	5300
Emisión 1920	8000
Deuda Amortizable 5 p p	7275
Emisión 1917	8800
Deuda Amortizable 5 p p	7140
Emisión 1927	7800
Deuda Amortizable 5 p p	6800
Emisión 1927	6000
Deuda Amortizable 5 p p	5775
Emisión 1927	2900
Deuda Amortizable 5 p p	3380
Emisión 1927	4550
Deuda Amortizable 5 p p	1100
Emisión 1927	230
Deuda Amortizable 5 p p	284

LA CARTUJA

PRECIOS BARATOS
MIRE LOS ESCAPARATES

PROPIETARIOS

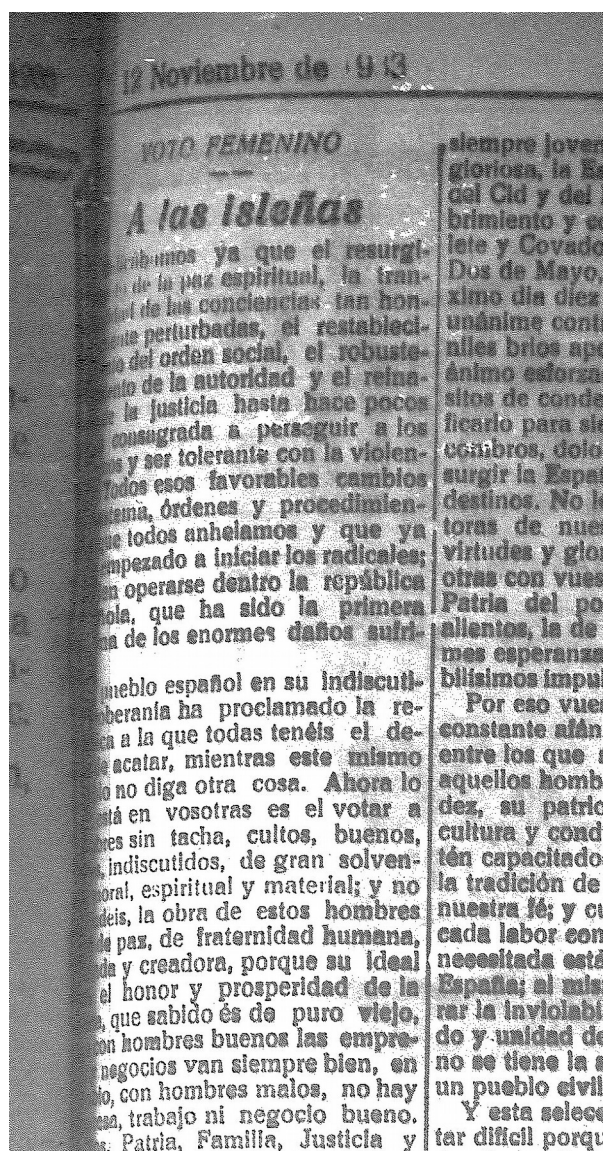
Interesar a los maestros albañiles que construyan sus fincas y fincas con Cemento natural

"FESA"

FI- que los Comercios que más venden son los que anuncian en SE EL DIA

EL DIA publica diariamente 8 paginas

En aquest primer exemple resulta evident com no s'obtenien digitalitzacions homogènies de les planes del diari, si no que tenien una gran taca central blanca que en molts de casos impedia la lectura d'aquella part i en altres la dificultava enormement. Així com també es pot veure el contrast amb la part superior dreta, on s'aprecia precisament l'efecte contrari, un excés d'obscuritat no deixa llegir en claredat.

El Dia, 12 de novembre de 1933.

En aquest altre cas es pot veure com el plec no deixa llegir part de la notícia.

PAGINA FEMENINA

¡Qué triste está el jardín!

Del jardín que otro tiempo fué festivo
confidente y amigo
del bello discurso de mis otros amos,
guardado con religiosa del pasado
un recuerdo sublime y delicado,
dulce y evocador.

Recuerdo que tal a mi memoria
la bellísima historia,
que los dos escribimos, amamos...
Compendio de alegrías y de amores,
en que habíais divinos resplandores
de sueños luminosos.

Y de noches magulladas, de horas
bellas y seductoras,
que vivimos los dos amonestado
dilatando dulcísima quevelas,
entre el claro luzir de las estrellas
y el cantar de la fuente.

Evoca el encanto misterioso
del jardín atenuado,
curvado en el aroma de las flores,
y vea en su pálida belleza,
la luna, iluminando en su grandiosa
nuestros ojos amores.

De pasión y de amor entrelizado,
vea, conmovido,
tu cuerpo hermoso, entre mis brazos presas,
tu mirada, buscando mi mirada,
y el beso de tu boca apasionada
respondiendo a mi beso.

Y rompiendo la plácida armonía
en que el jardín dormía,
envidioso y atento a nuestro amor,
celebrando tu espléndida hermosura,
de la rama de un árbol en la nitura
cantaba el ruiseñor...

Sintiendo la nostalgia del pasado,
hondamente añorado,
hoy he vuelto al jardín del que hea un día
sagrario de donadas ilusiones,
y templo de amorous evocaciones,
en que creó el alma mía.

¡Qué tristes hay allí! Sin tu presencia
que alegró la existencia
de aquel bello rincón que amamos tanto,
sus lampas y candelas alumbradas,
y sus verdes y hermosas arboledas,
hasa perdido su encanto.

No brillan de la luna a sus fulgores
los claros arbolitos,
ni acaricia el cálido dulzor
el eco de las trondas raras,
ni se escuchan las notas caprichosas
del cantar de la fuente.

Cuando el loco cantor de tu hermosura
que estaba allá en su gloria,
degradando sus cantos presuntuos,
me ha conocido, entre las verdes ramas
de aquel árbol, saltando por las ramas
ha arrojado en su ofensa...

Pero al ver que no estabas tu a mi lado,
hondamente apenado,
sintiendo el triste fin de nuestro amor,
unido a mi pena, entristecido,
cantando de cantar, ha enmudecido,
llorando el ruiseñor...

J. GONZALEZ FOL

CRONICA Pequeñas cosas

Como tenemos dicho, todo cambio de estación lleva consigo, en cuanto a modas se refiere, su peculiar decoración, pues si bien los nuevos figurines son lanzados por los centros de la moda mundial, falta que pasen por el tamiz de la opinión para adquirir la prestancia necesaria que ya sin discusión los vaya imponiendo, y así vemos cada día aparecer modas y profecías sobre la futura moda universal, pero falta lo principal... que vosotros las sancionéis.

Leemos que una distinguidísima cronista aconseja el traje geográfico negro con vestidos de falda languisima ajustada a las caderas con mucho vuelo en forma de capa o con pliegos sencillos u otros, blusas abiertas sobre pequeño peto de gasa rosa carne, y las mangas adornadas si se quiere, empuñan la figura, o sencillas si se pretenda estilizada. Puede emplearse un volante en forma en el cuello, o un abullonado que vaya disminuyendo en ambos extremos. Con tela negra el viso debe ser negro igualmente lo mismo que el cuello que la adorne, el cual podrá ser sustituido con ventaja por una

EL DIA publicadariamente 8 páginas

COMENTARIOS DE LA VIDA FEMENINA

El retorno de los pequeños sombreros de nuestras bisabuelas

Los primeros sombreros pequeños, tan pequeños que no llegan a cubrir la cabeza, y con una pluma florecida por adorno, los vimos este verano en la terraza del Colón, pequeña feria de variedades galantes.

Sobre la cara bien fardada, un sombrero blanco como un birrete, era ostentado por lo que llamamos una horizontal, postando a tono el vocabulario galante, con los sombreros.

—Parece Don Juan Tenorio—nos dijo un camarero.

En San Juan Tenorio, lanzando la moda recién llegada de París. Después los sombreros juguetes se han ido extendiendo en lucha con los grandes sombreros a lo «fin de siglo» y este invierno, muchas mujeres estropearían su cara o no a su cara, esos sombreros miniatura que París, siempre dictador de modas, ha sentido el encanto de extraer de entre las antiguas ilustraciones para decorar caprichosamente las cabezas femeninas.

Porque esa moda del sombrero ha sido imaginada en París. ¿Por qué? Dicen que por la famosa actriz Jeanne Marnac. ¿Cuándo? Durante la república de la ópera de Offenbach, de Vie. Parisiennes que fué estrenada bajo el Segundo Imperio, cuando la silueta femenina era triangular, con la falda campana y el sombrero miniatura, el sombrero «marqués», sucesor a su vez del sombrero triangular de las vevedinas.

Tan graciosa estaba Jeanne Marnac, tan pizante fué bailada aquella vida, alta, que inmediatamente modistas y modistos se dieron a hacer las viseras instantáneas para dar a la mujer moderna un aire deliciosamente anacrono que pusiese entre las trepidaciones actuales el recuerdo sentimental de las antiguas modas. Y así: en medio de los autorretratos, de los móviles gramófonos, de los radios, de los metros, y de los autobuses, aparecen esas notas de excentricidad delicias que son los pequeños sombreros con flores, o con las falda anchas, las bolitas aitas, los bucles y el canchales.

Pero nuestras mujeres hechas al cigarrillo, a la falda corta y a la bolita, no parecen que ignoren todavía el arte de saberse colocar ese sombrero diminuto que es como una flor.

Una se lo pona ladeado, otra con cierto desgarre como si fuese una nueva bolita varaniga decorativa, y casi ninguna como llevaban nuestras bisabuelas.

El sombrero pequeño tiene una posición tradicional: echado hacia la frente, con los tirabuzones desbordándose por detrás.

Así lo ha exhibido Jeanne Marnac y por la gracia con que mostró el sombrero-juguete, los árbitros de la moda la admiraron, lo recogieron y lo lanzaron.

Las mujeres altas, esbeltas y con aire aristocrático han hallado en los nuevos sombreros un mayor realce para su silueta. Las gordas harán bien en no amar demasiado el sombrero chico. La obesidad, a veces, tiene que insubordinarse contra la moda.

Presentimiento

Tengo el corazón enfermo, cansado ya de esperar. Cuando al fin llegas, amado, acaso será tan tarde, que habrán muerto mis canciones y mi juventud fragante y estarán lejos los labios que no pudieran besarte. Tendré el alma envejecida; y estaré más llorosa y mis pupilas suaves van camadas y marchitas tan tristes y agonizantes, que habrás de llorar, amado, por mi desamparo.

Y escuchas, dolorido, mi renuncia, en una frase: No puedo amarte, ¡imposible! Llegas tarde... Llegas tarde... ANA MARIA MARTINEZ SAGU

LA GRACIA DE UNA ONDA

Airosa y atractiva, la onda luce toda su gracia porque el pelo, con el uso metódico del Petróleo Gal, es pelo sano, limpio, abundante y sedoso. Emplee esta loción higiénica de tocador para extirpar la caspa, contener la caída del pelo débil y fortalecer la raíz. De su eficacia responden más de treinta años de éxito. El Petróleo Gal tiene un olor fresco y agradable. Úselo con toda confianza.

FRASCO, 2 TIMBRE APARTE

Petróleo Gal

Gastronómicas

Pastillitos de cangrejo o de langosta

Vaciase el contenido de una lata de conserva de langosta o de cangrejo del mar; córtese la carne en pedacitos cúbicos; póngase a abrir sobre el fuego varias almejas o varios mejillones; consérvese el agua y mézclense las almejas libres de sus valvas con la carne de la langosta. Añádase hongos blancos cortados en daditos y pasados por mantequilla; luego la carne de un pescado cocido y ya frío, que puede ser carne de res o de cerdo.

Prepárese una salsa bechamel bastante espesa, a la que se le habrá incorporado el agua de la langosta y de los mejillones; luego de salpimentarlos, recálentense todos los elementos que entren en la salsa; déjese reducir hasta darle bastante consistencia; añádase un poco de mantequilla; retírese del fuego. Píntase las abolladuras y encérrense en pedacitos cuadrados de pasta de hojaldre; pólíquense los bordes; pásese por la superficie yema de huevo batida y póngase a dorar en el horno sobre la plancha o bandeja previamente untada de mantequilla.

Paré de coles de Bruselas

Después de secar las hojas de afuera se pondrá a cocer en agua salada; ya cocida se pondrá a secar y se pasará por mantequilla; se salpimentará y se machacará en el mortero hasta reducir a puré; vuelva a añadirse mantequilla. Hágase aparte una salsa con harina tostada en mantequilla, añadiéndole buen caldo o agua en la que se haya añadido substancia de carne; lívese a la ebullición y déjese cociendo a fuego suave; añádase el puré y bégase cocer un momento. Vuelquense en la soperita pedacitos de pan frito y vírtense el puré sobre el pan.

Cine Oriente

Hoy Jueves desde las 8 y media tarde

La artista polaca

Al filo de media noche

por Conrad Nagel

La superproducción Metro Goldwin

La tierra de todos

por Greta Garbo y Antonio Moreno

Y una ópera en dos partes.

Damián Deyá Rull

Cirugía General

Ex-ayudante durante dos años y medio del Cirujano Jefe del Hospital S. Juan y Martín del Jofre, agregado al servicio del Profesor J. L. Faure de París

Calle Arquitecto Luis Salvador, 101

Horas de consulta de 11/2 a 2

Clinica Teléfono 7

Apertura día 7

«Servicio FOR»

Ponemos a su disposición una organización de servicio capaz de atender a cuanto su FOR pueda necesitar. Mecánicos especialistas, repuestos legítimos FOR, uniformidad de tarifas a precio reducido, servicio contínuo, rápido y de confianza. Tanto si su FOR lo adquirió de nosotros como de otro comercio, mientras se trate de un coche FOR, permita que sean nuestros talleres los que se encarguen de su cuidado.

Agencia Oficial «FOR»

Aragón, 74-82 - Teléfono 5-3

PALMA

PECA DORA UNA VEZ

por DOROTTI MACKAILL. Una página de la vida... con un fondo de moral educadora

Noticiero FOX Alfombra mágica Dibujos animados APARATO WESTERN ELECTRIC

Una vez adviene a las 3 José Múñica en su última producción. Hay que caer al Príncipe

PAGINA FEMENINA

¿Sueño...? Nada

Si la vida es sueño, si de esta suerte el ser feliz resulta sólo un sueño, cuyo premio final está en la muerte, ¿de qué le sirve al hombre tanto empeño?

Si un alma por las penas lacerada busca en vano consuelo en vida ajena, tras de tanto luchar cae destruida, aumentando el dolor con otra pena.

Que la sonrisa siempre cariñosa lleva envuelto el veneno del engaño y el alma más ruin se finge hermosa y generosa el alma del taciturno.

Si todo es falsedad, todo mentira el amor, el deber, pensamiento, ¿por qué también indiferente mira el hombre los más puros sentimientos?

No existe nada, pues, de puro y santo donde la lucha sea generosa, donde al caer vencido, en vez de espanto sea el recuerdo sensación honrosa.

Pérdida Humanidad, sólo ambiciones guía tus pasos por el mundo humano y te vales de todas las triciones para triunfar sobre tu propio hermano.

Y amastado con flentos y dolores, luces ufano tu bulto ocioso, mientras compras con oro los amores que es de la vida el ideal hermano.

¡Oh, loca Humanidad! Ya tu entere no se detiene en réplicas ni flentos; esa loca ambición que es tu quimera, te hace olvidar deberes sacrosantos.

Todo es humo, ilusión, maná, sueño, locos deseos de verter la suerte para llegar al fin de tanto consueño a recoger la nada con la muerte.

JOSÉ SERRATO

APUNTES

El engaño de "llegar"

Una vez he preguntado a un amigo que se dedica al estudio de los hábitos costados muchos elegidos. Los haberes de una costumbre de muy diversas formas. Llegando tal vez a las conclusiones de que para poder llegar a un tal camino, si una sola dirección. Hace ya algunos años que a una escuela de la memoria, ya me olvidada. Dicho esto, la historia de una pregunta sencilla; entonces aquella, que era una de las más limpias figuras del arte nudo, contestó que por mucho que la hubiera usado, no va quedando más que la inutilidad del estudio en la vida, y probablemente la convicción de que todo aquello es absurdo.

Encierra esto una concepción pesimista del esfuerzo; pero tal vez sea el único conveniente y el único digno de tenerse en cuenta en una educación que no empabe el carácter con ambiciones y engaños. Hay que luchar porque esto es la vida misma, pero hay que pensar que en el combate lo más absurdo es la victoria y lo más admirable el esfuerzo despendido.

De todo ello la gente tiene una intuición clara en los reportajes necrológicos de las grandes figuras, en las resacas de vidas y en los datos biográficos, busca siempre aquello que fué cada uno, lo que le costó ser, lo que ha motivado el artículo, o los datos leídos y en todo se admira el esfuerzo; se dice llegó desde... y aquí, una posición modesta, se mide el esfuerzo casi por metros como la salsura; por sólo se dice se elevó a un cargo a una figura.

Pero el esfuerzo tal vez no sería tal, dirían muchas personas, sin que estuviese solicitado por el ideal, por el ideal de llegar; sólo es una verdad, por eso, aun cuando no fuese más que por el incentivo de la luz

que hoy que encontramos, pero no debe olvidarse la realidad. «Llegar» es siempre una cosa relativa; lo que para unos es una explotación inabundante, para otros es algo que distorsiona el trabajo, del que logra el desmoronamiento de la vida, porque el propósito que mueve a unos es el de encontrar un punto de equilibrio. Que la palabra llegar no pueda ser invocada como término del camino, sino como un episodio de olvidada. Dicho esto, la historia de una pregunta sencilla; entonces aquella, que era una de las más limpias figuras del arte nudo, contestó que por mucho que la hubiera usado, no va quedando más que la inutilidad del estudio en la vida, y probablemente la convicción de que todo aquello es absurdo.

ANDRÉITA ABRYO
Del «Norte de Castilla».

Adiós en el puerto

Bajos mástiles alargan la sombra que el mar asusta, y sobre dragas azules sacan del agua la luna...
Adiós, adiós, nos dijimos, blancos pañuelos de espuma, perdido el tuyo en el barco, perdido el mío en la angostura de cables rojos, de cables de hierro, carbón y grúas.

La luz amarilla y verde acaricia la despedida. Tú ya eres en tu barco como una sombra perdida, a pesar de los pañuelos que aún atan nuestras dos vidas...

Adiós, adiós! ¡A lo Incierto! Lléne distancias el mar. Yo, no, quedo en el puerto; tú, gaviota, a volar...

E. ROMER PALAZUELOS

CRONICA DE LA MODA

Las prendas útiles

Una de las prendas más útiles en invierno, y no sólo útil sino más bien necesaria, es el abrigo y en todo mejor la chaqueta. Las chaquetas, siguiendo el ritmo de la moda actual, van cargadas de pieles que será el mayor adorno este invierno no sólo

en abrigos y chaquetas, si que también en vestidos. Para los abrigos se indica, el astrakán, caracul, pelo de castor, castor, visón y en general toda piel corta. Las largas como, el renard platado, se reservan para los abrigos de noche.

Tienden por los grandes modistos a la supresión de los puños de piel que se sustituyen por un acabado muy trabajado, colocando, al caso el adorno de piel a la altura del codo.

Sigue imponiéndose para estas prendas el blanco y negro con alguna excepción de colores oscuros como el verde ú otro color de tono siempre oscuro.

Existe en dichas prendas variedad de medidas, para las mañanas la mezcla del vestido y para las tardes, chaquetitas de piel muy cortas, bordadas con pieles que contrastan de color por ejemplo, el caracul gris adornado de la misma piel en tono blanco.

En fin el abrigo de tres cuartos, con una importancia muy grande, pues las chaquetas cortas con los fríos de invierno parecen poco apropiadas y los largos del todo se reservan para la noche.

El abrigo mediano mediana será muy elegante con mangas amplias y sobrecargado de pieles todo ello combinado con el manguto que de cada día se va imponiendo más.

F. A.

Antología del hogar

Canción de cuna

«San Jorge del Corredor, haz que se duerman esta niña. Su padre el campo se fué a coger menta florida»
Se ha marchado muy temprano: cuando despuentaba el día y la estrella del amor un brote de azahar floja. El rocío maternal flauto era de plénes finas.

Duerme ya: tu padre en el campo está cogiendo menta florida. Apartar los zarcillos del pináculo las espigas. Sophas no lo pinchéis; ven tu, tu menta florida. Pasa el caballo blanco. La retina se aclarará, pues la luna ilumina. Bajo la luz de a noche huye la hierba florida; más los ojos del caballo en lo oscuro la adivinan.

Duerme ya: tu padre en el campo está cogiendo menta florida. La retina se aclarará, pues la luna ilumina. Bajo la luz de a noche huye la hierba florida; más los ojos del caballo en lo oscuro la adivinan.

Duerme, porque el sueño es dulce y te encanta la vida. Tu padre, muy de mañana, traerá la hierba florida. Que en la cuneta le encuentre, como una estrella dormida.

(De Tomas Garcas)

Defensa de la mujer moderna

Queridas lectoras: Yo soy una muchacha moderna, muy moderna, y valga esta palabra, poseo las buenas y malas condiciones que el nombre encierra.

Soy la muchacha «standart», esa muchacha de la cual hay innumerables reproducciones que visten, piensan y obran en serie. Ya sabéis que abundan y en un crecido porcentaje.

Pues bien, yo quisiera desde aquí hacer su defensa, la defensa de la muchacha fabricada en serie; de la muchacha de hoy, cuya intelectualidad es tan traída y llevada.

El muchacho nos conoce bajo esa capa superficial de chicas que se plinan, bailan, juegan, filtran, precisan sports, y el mundo no se preocupa de nada más; no intenta averiguar si bajo ese aspecto frívolo hay algo más.

Antes la incomprensión, la muchacha halla en su frivolidad una postura muy cómoda y sigue avanzando por su ruta con su graciosa bohinia ledesada... de toda moderna que se estime—con sus andares y gestos «muy Joan Crawford».

Un gran saludo

Saluda usted con más soltura desde que se afeita con Jabón Gal para la barba, porque sabe que su expresión es correcta, y su pelo, indespeinable.

El peine, para peinar bien y dejar el pelo fijo sin empastar ni manchar, necesita

FIXOL

Y la hoja, para afeitar con suavidad y perfección, necesita la espuma persistente y cremosa del

JABÓN GAL PARA LA BARBA

FRASCO DE FIXOL, 2 PTAS. TAMBÉ APARTE

BARBA. Estucha cortina, Estucha móvil, TUBO APARTE

Si no posee Ud. todavía un

Tractor FORDSON

...permitamos demostrarle lo que nuestro tractor puede hacer en su predio. Este soberbio sustituto de hombres y caballos le interesará con toda seguridad.

FORDSON

Agencia Oficial "FORD"

Aragón, 74-82 Teléfono 5-3-1 PALMA

Su frivolidad haya su mejor encanto, pero hay que procurar convertirla en algo así como ciudadanía consciente de sus deberes y después no sonría ante sus nimiedades, dejadas que se extingan ante el ritmo de cualquier «bata» y que hallen dólida la música mecánica y los discursos de Jack Hyllon.

Puede continuar siendo la misma, pero con un poquito de «algo» dentro, aunque esa pequeña dosis de «algo» quede repartida a todos por un igual y vayamos camino de otra formación en serie: «muchauchas standarts».

FEMINA MODERNA De «El Día Gráfico».

Gastronómicas
Chantilly

Se bate un cuartillo de flor de nata por espacio de dos horas, hasta que esté bien espesa. Aparte se baten cuatro claras de huevo a punto de merengue, añadiendo azúcar a gusto de cada cual; se mezclan con la nata batida uniéndolas bien, luego se echa todo en una fuente que se habrá cubierto antes con una ca-

SIN COSTARLE NI UN CÉNTIMO

Puede usted recibir un catálogo de temporada de los almorcenes

EL BARATO
de Barcelona
Pídale V. hoy mismo

El Día publica diariamente 6 páginas

MAR DE FONDO

George O'Brien - Marión Lening

MAR DE FONDO es para la marina lo que Sin Novedad es al Baño.

El Día, 22 d'octubre de 1931.

◆ ALTRA DOCUMENTACIÓ GRÀFICA D'INTERÉS:

La cola, formada ante un Colegio Electoral, en la cual aparecen varias religiosas que por primera vez acuden a depositar el sufragio que les ha concedido la Ley. Foto Ribas de Durán

El entusiasmo de las mujeres, fué la nota característica de las pasadas elecciones. Foto Ribas de Durán

La Última Hora, 27 de noviembre de 1933. Portada.

La Última Hora, va ser l'únic diari local que va publicar dies després de les eleccions generals, dues fotografies de les coes que varen formar ses dones mentre esperaven per exercir per primera vegada el seu dret a sufragi.

A nivell nacional, la plana web del diari *ABC* ens ofereix una foto-galeria molt interessant sobre la dona i el vot a la Segona República. Vet aquí uns exemples:¹⁷²

Portada del diari ABC amb motiu de les eleccions del 33.

Grup de dones saragossanes votant en les eleccions del 33.

¹⁷²<http://www.abc.es/fotos-historia/20130405/mujeres-conquista-voto-118098.html> [data de consulta 28 d'agost de 2014]

Grup de votants esperant per exercir el seu dret de vot a Barcelona en les eleccions del 33.

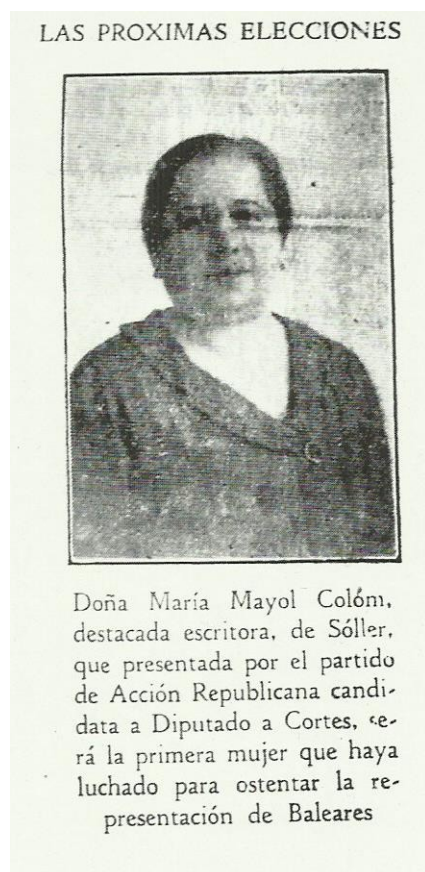
Col·legi electoral a Sarrià a les eleccions de 1933.

Col·legi electoral a Sarrià a les eleccions de 1933.

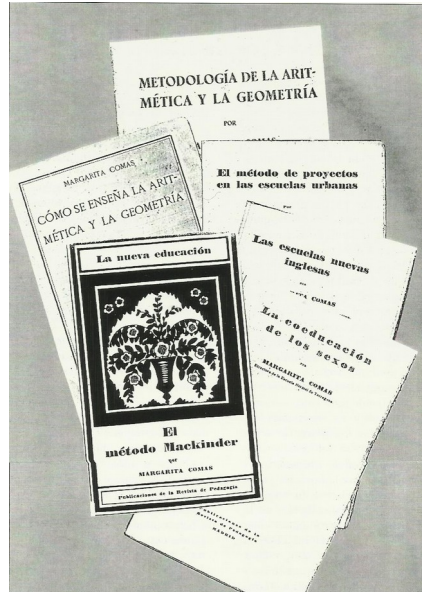
Segell commemoratiu de Correus per el 75e aniversari del vot de les dones a Espanya.¹⁷³

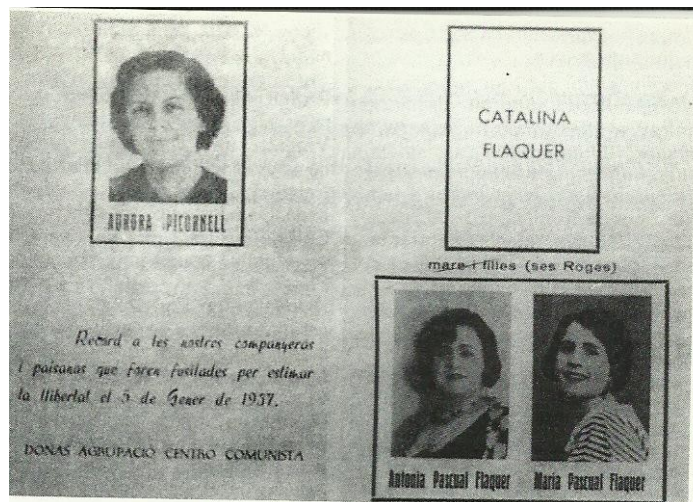
Presentació en premsa de la candidata Maria Mayol al diari *La Última Hora* en novembre de 1933.¹⁷⁴

173 *Dones. Reconstruïm la història. Les Illes 1880-1936*. Institut Balear de la Dona. Palma, 2010. Pàg. 36.

174 *Dones. Reconstruïm...: op.cit.*, pàg. 38.

Portades d'alguns dels llibres de Margalida Comas, autora d'alguns articles publicats a *El Dia*.¹⁷⁵

Recordatori que varen fer dones de l'Agrupació de Centre-Comunista en honor de les seves companyes assassinades el 5 de gener de 1937, Aurora Picornell, Catalina Flaquer i les germanes Antònia i Maria Pascual Flaquer.¹⁷⁶

¹⁷⁵ DDAA.: *Dones a les Illes: treball, esplai i ensenyament (1895-1945)*. Govern Balear. Comissió Interdepartamental de la Dona. Palma, 1997. Pàg. 142-144.

¹⁷⁶ ESCARTÍN BISBAL, Joana M.^a i SERRANO ESPASES, Aina R.: *La dona en la Mallorca contemporània*. Edicions Documenta Balear, Palma, 1997. Pàg. 43.

Vida Femenina Balear era una publicació de l'Institut de la dona que Treballa, de la Caixa amb la intenció de que a tots els números hi hagués publicacions que ajudassin a difondre la llei que beneficiava a les dones obreres. En aquesta publicació de gener de 1932, veim com dedica la seva portada a un cartell de l'Institut Nacional De Previsió on una mare alimenta al seu fill en un descans del seu treball a una fàbrica. Això era una mostra dels drets que estaven aconseguint les dones amb la Segona República.¹⁷⁷

177 HERRANZ, Albert i ROQUE COMPANYY, Joana M.^a: *La Segona República a Mallorca: el temps, els fets i els protagonistes*. Ed. Miquel Font, Palma, 2006. Pàg. 61.